LITOPYS
CZERWONOJI
KALYNY

LWOW
KWIECIEŃ
1939

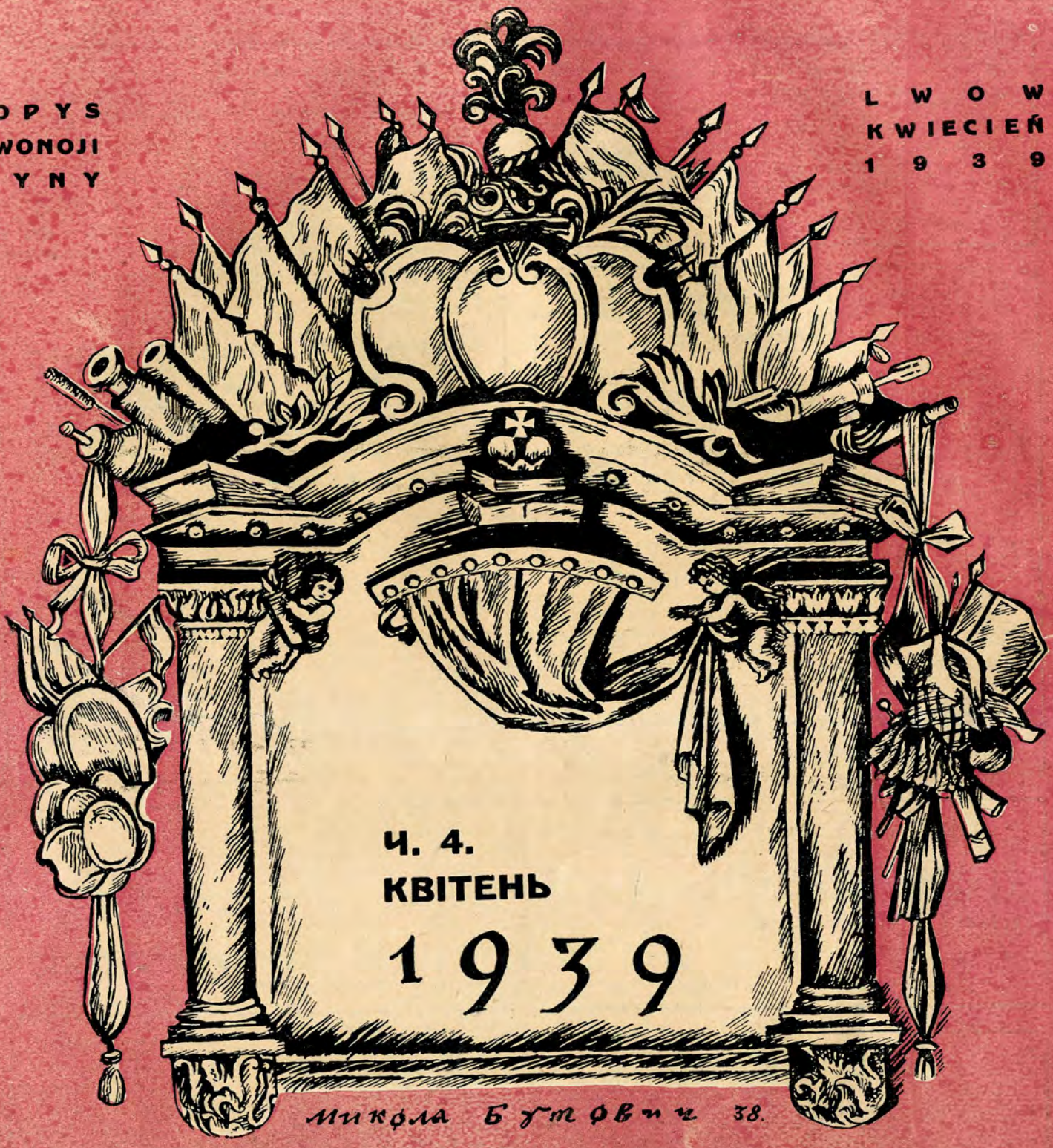

ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ЗАПРОСИНИ ДО ПЕРЕДПЛАТИ
на 1939 р.

Запрошуємо П. Т. Передплатників до передплати „Літопису Червоної Калини“ на 1939 р.

РІЧНА ПЕРЕДПЛАТА ВИНОСИТЬ ЗОЛ. 13 —

Піврічна передплата виносить . . . зол. 7.—
Чвертьрічна „ „ . . . „ 3.50
Ціна поодинокого числа „ . . . „ 1.20

Точні П. Т. Передплатники отримають в 1939 р. безплатний додаток в долучених до кожного числа аркушах споминів А. Камінського п. з. „В ВОЛИНСЬКІЙ ТИХІЙ СТОРОНІ“.

Адреса Редакції і Адміністрації:
„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“
Львів, вул. Зіморовича ч. 12. поч. скр. ч. 43.

ЗБІРНИКИ „ЗА ДЕРЖАВНІСТЬ“

Це славна історія наша, писана кровю Війська Українського.

Видає: Українське Воєнно - історичне Товариство. Вийшов багато ілюстрований, люксусово виданий девятий збірник. Містить спомини й розвідки наших визначних учасників визвольної війни.

В цім збірнику: Зі споминів Сірожупанника, сот. М. Бутовича; З боротьби українського народу за свою незалежність, ген. - пор. П. Єрошевича; 8-ий Катеринославський корпус, сотн. С. Левченка; 5-та Херсонська стрілецька дивізія та її перехід на Закарпаття в серпні 1920 р.; Спомини лікаря з української війни 1918 — 1920 р. др. мед. В. Наливайка; Бій під Крутами, сотн. А. Гончаренка; Вапнярська республика, полк. Д. Антончука; Бої Житомирської пішої Юнацької Школи, хор. Ів. Винника; Із Саранська до Херсона, сотн. О. Калюжного; Вільне Козацтво на обороні залізниці Корсунь — Біла Церква, Ів. Велівченка; Матеріяли до історії 1-го кін. Лубенського ім. М. Залізняка полку. пполк. інж. А. Марущенка - Богданівського; Веселка і Веселківці, сотн. І. Зубенка; Додатки; сторінка виправлень.

Адреса Управи Товариства й Редакції: Варшава 22, вул. Опачевська ч. 54, м. 15, полк. М. Садовський.
Продають усі книгарні.

ГОТЕЛЬ
НАРОДНА ГОСТИННИЦЯ
ЛЬВІВ, КОСТЮШКИ 1. (тел. 208-88)

ПОРУЧАЄ:

соняшні, спокійні, вигідні і чисті кімнати по найнищих цінах. Для П. Т. гостей вінда, лазнички і телєфон. Готель центрально огріваний. — Доїзд з Головного Двірця трамваєм ч. 1 (Перестанок біля готелю). Кімнати в ціні від зл. 3.

БІЖУЧА ЗИМНА І ТЕПЛА ВОДА!

ВКЛАДКОВА КНИЖЕЧКА
центробанку
ЛЬВІВ, вул. 3 МАЯ Ч. 15.

це одна з найбільших цінностей українського дому. Памятайте, що ощадностеві вклади зложені в Центробанку розбудовують українське господарство і збагачують національну культуру.

Каву ПРАЖІНЬ пє кожний
хто тільки раз спробував

„СУСПІЛЬНИЙ ПРОМИСЛ“ ЛЬВІВ 24. ЖОВКІВСЬКА Ч. 188.

Opłata pocztowa uiszczona gotówką

ЛІТОПИС
ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

XI. Річник

Nr. 4. LITOPYS CZERWONOJI KAŁYNY Kwiecień 1939

ЧИСЛО 4. КВІТЕНЬ 1939.

Левко Мацієвич
славний український летун і конструктор підводних човнів на біпляні Фарман в 1910 р. (До статті на ст. 3.).

Мирон Доля

ВОСКРЕСЕННЯ

РОЗІПНЯЛИ ПРАВДУ НА ХРЕСТІ
І В ГРІБ КАМІННИЙ ПОЛОЖИЛИ.
„НЕ ВСТАНЕ ПРАВДА ІЗ МОГИЛИ!"
КАЗАЛИ В ГОРДОСТИ ПУСТІЙ.

А В ТРЕТІЙ ДЕНЬ ЩЕ СОНЦЕ СПАЛО,
ЩЕ СПАЛИ КНИЖНИКИ Й ЦАРІ,
ЯК ГРІБ РОЗПАВСЯ НА ГОРІ
І ДИВНЕ СЯЙВО ЗАПАЛАЛО.

ВОСКРЕС ЗАМУЧЕНИЙ ХРИСТОС
І ПОВНИЙ БЛЕСКУ, ПОВНИЙ СЛАВИ,
ПІШОВ МІЖ НАРІД НЕЛУКАВИЙ,
ВТИШАТИ БІЛЬ ГОРЯЧИХ СЛЬОЗ.

І ВІД ТОДІ, КОГО ЗНЕМОЖЕ
ТЯЖКА НЕДОЛЯ, СУМ ПРИБЄ,
ТОЙ ВОСКРЕСЕННЯ, СИНУ БОЖИЙ,
ЧУДЕСНЕ ЗГАДУЄ ТВОЄ...

„Пісня українців, що гинуть за волю"

Серед архіву рукописів і матеріялів „Л. Ч. К." знайшовся витинок з російського часопису „За свободу", з невідомої дати, а саме фейлетон: **А. Розвадовскій: „Отривкі із воспоміманій"**. Автор описує у цих споминах вїзд Денікіна до Киева в 1919 р. і свій побут у вязниці київського Г. П. У. в 1922 р Одну частину цього спомину цікаво буде прочитати читачам Л Ч. К.

В ті дні, коли я ще перебував у ГПУ при Єкатеринській вулиці в колишнім домі губернатора, ГПУ засудило на смерть 96 осіб із повстанкомів. Їх зігнали у дві сумежні камери при командантському ГПУ. Вікна цих камер виходили на подвіря, напроти мого вікна на другому поверсі.

Перед вечором в навечеря розстрілу у камері засуджених відчинилось вікно і в нім показалася одна з засуджених жінок. Була це якась Винокурова, бльондинка, літ 20 — 28, в повнім розквіті російської (!) красоти. Взявшись піднятими руками за крати, вона піднесла очі в небо і звучним, мельодійним голосом заспівала „пісню українців, що гинуть за волю" Вона була в одній сорочці, тому що більшість з них подерло на шматки свою одежу, щоби чекісти не заставляли їх перед розстрілом роздягатися. Широкі рукави її сорочки скотились і обнажили білі, гарні руки. Ніжна мельодія, повний смутку голос і слова пісні були такі чудові, що, здавалося, надходячий вечір застиг і старався припізнити страшну ніч.

Нараз крик: „Закрой вакно" сколихнув тишину, заворушену піснею. Відчиняти вікна було заборонено і тому вартовий, що ходив попід вікнами, гукнув на співачку, але пісня не переривалась. Винокурова мовби не чула. Навіть не глянула на вартового. Вартовий перейшов через подвіря і підійшов до вікна. „Закрой вакно, я тебє ґаварю" — повторив вартовий. Жінка, не перериваючи пісні, обкинула його скорботним поглядом і знову підняесла очі у щораз темніше небо.

Вартовий, переступаючи з ноги на ногу, оглянувся зпід лоба довкруги себе і відійшов. За хвилину, він, оглядаючись назад, приблизився знову до вікна і, приклавши до плеча рушницю, крикнув напів сердитим, напів благальним голосом:

— „Закрой вакно, нето стрєлять буду!.."

Жінка, не спускаючи очей, зняла з крат руки і обнаживши перед дулом рушниці високі, білі груди, співала дальше. Я, схопившись за крати мого вікна, чекав на вистріл. Але вистрілу не було. Вартовий, оступенілий, стояв хвилину з націленою рушницею. Пісня плила, рушниця опускалась. Нараз вартовий в розпуці шпурнув від себе рушницю ,закрив долонями обличчя і припавши цілим тягарем свого тіла до дерева — завмер. Рознісся пронизливий свист. Вартовий тяжко сів на край фонтани і не відіймаючи рук від обличчя, оперся ліктями на коліна. Прибіг командант, підняв рушницю, штовхунв нею вартового і казав іти. Вартовий безвільно підвівся і ліниво пішов. За кілька хвилин привели на місце вартового — китайця. У вікні біля жінки появилося два чекісти, відірвали її від вікна і поволікли у глибину камери Вікно затріснули і закратовані шиби закрили все від очей.

Сходила ніч, загортаючи своїм серпанком чрезвичайку. В глибині подвіря рознісся гуркіт пущеного самоходового мотора...

Коли прийшов ранок, промінь сонця освітив відчинені вікна камери, в якій ще вчора бодро держалось 96 людей.

Камери були порожні.

З рос. переклав **В.С.Л.**

Левко Маціевич

славний українець - летун і конструктор підводних човнів (1877 — 1910).

Подав: *д-р Ілля Витанович.*

В історії української військової традиції треба нам зберегти память про цього „чудесного українця" — як його чужі називали. Бо хоч формально був він на чужій службі, серцем був він усе при своїх, всі свої найкращі почування віддавав на службу рідній справі. Це ж близький співробітник і духовий сопутник більше нині відомого українського самостійника, заслуженого для відродження українського національного війська — **Миколи Міхновського.** Оба вони пили воду з однієї криниці молодости, оба леліяли спільні ідеали.

І не лише національна гордість підказує нам згадувати й розпамятувати життя й славу нашого „чудесного" земляка. Нині, в добі неймовірної напруги людської волі й розуму, в добі безумних просто технічних перегонів людських геніїв, **Левко Маціевич повинен стати патроном молодого українського покоління,** прикладом його життєвого систему, інтеліґенції, символом відваги. Був це тип нового чоловіка й модерного українця, що в своїому характері гармонійно сполучував високу інтеліґенцію, трудолюбивість, невгнуту енергію, глибокі почування й тугу за ідеалами.

Закоханий в машині, любив її як воїн зброю, з її поміччю старався він збагнути найглибші таємниці природи. Та не підходив він до них з зарозумілістю „малого бога", з легковаженням, лише з подивом і поклоном її великій премудрості — він **чесний змагун і побідник.**

Про Левка Маціевича, про його діяльність і ідеали, за його життя знали тільки ті найближчі, що з ним зустрічалися. Провідні круги молодого українства, з якими співпрацював, мусіли за життя й довший час по його смерті скривати всі подробиці його заслуг для національної справи. А в найвищих військових кругах і царського, російського двору, в яких обертався Маціевич, теж не можна було всіх втаємничувати в військово-технічні винаходи й задуми ґеніяльнго українця. Таємниці його й талант треба було пильно берегти для назріваючих воєнних цілей. Задля його таланту й незвичайного характеру найвищі військові, рос. чинники шанували його національні почування, з якими не скривався: кликали, бувало, його Левком так, як називали його свої вдома й товариші-земляки, крізь пальці часто дивилися на його участь в українському національному русі, якого Маціевич не покидав до самої смерти, наскільки на це позволяли йому обставини його військової служби й праці над щораз то новими винаходами в ділянці воєнно-корабельного будівництва й летунства.

Левко Маціевич Світлина з 1909 р.

Народився Левко 1. січня 1877 р., в містечку Олександрівці, в чигиринському повіті Родина Маціевича походила з козацького стану й відтак причислялася до дрібного дворянства. Мати — з дому Підгаєцька, походила з попівської родини на Київщині.

Батько Левка служив книговодом в цукроварнях на Київщині, Харківщині, на Волині, мав численну родину (9-еро дітей), великих достатків вдома не було, але родичі дуже піклувалися образуванням дітей. Левко скінчив ґімназію в Києві і записався до Технольоґічного Інституту в Харкові. Пристрасть до машини виявляв уже малим у родинному домі, де часто говорилося про нові технічні досягнення в цукроварні, з батькового призвання переймив математичну точність і витривалість у праці, українська національна стихія, серед якої виростав, напхнула його творчою уявою й щирою любовю до рідного народу.

Гарний з виду, незвичайно товариський і характерний, серіозний у праці, був звичайно Левко любимцем учителів і товаришів. Ніколи, кажуть, не було в нього розбіжности між думкою, словом і ділом.

Як молодий студент звертав увагу великими своїми спосібностями, але не поринав зовсім у своїй спеціяльности й не тікав від студентського, ґромадського життя. Прийшов Маціевич до Харкова тоді саме, як кількох молодих студентів-українців під проводом Д. Антоновича й М. Русова заложили студентську „Ґромаду". До неї приєднався й Маціевич з своїм близьким товаришем О. Коваленком (відомим відтак самостійником, який по невдалім повстанні на панцирнику „Па-

тьомкін", де він служив, утік закордон — після війни, на еміграції був доцентом У. Госп. Академії в Подебрадах) В 1899 р. посилала „Громада" Маціевича на звязок з галицькими громадянами й він по повороті читав на „Громаді" в Харкові реферат про політичне життя в Галичині Коли пов стала Револ. Українська Партія. Маціевич належав до її основників і був активним її членом. Тоді саме, як Маціевич закінчив Технольогічний Інститут, в харківській РУП почалися тертя, було в ній навіть дві окремі „Вільні Громади". Один гурток давав у програмі й тактиці РУП першенство національним ідеалам, другий признавав їм лише другорядне значіння, часом навіть легковажив їх. Маціевич належав до першої ґрупи. В двох програмових відозвах, які ця ґрупа видала, ясно виложено нац.-політичний світогляд її прихильників і Маціевич мав бути автором тієї програми.

На тлі тих світоглядових розходжень РУП розкололася. З неї вийшли самостійники з Миколою Міхновським на чолі й заложили Національну Українську Партію, друга ґрупа перетворилася відтак в У.С.Д.Р.П., з якої згодом ще відкололася скрайно марксівська ортодоксійна „Вільна Спілка" Маціевич духово належав до тієї ґрупи, з якої відтак вийшла відома політична брошура „Самостійна Україна", й хоч самий, тому, що виїхав з Харкова, не вступив до Н.У.П. і організаційно залишився в РУП і пізніше співпрацював з членами У.С.Д.Р.П., він не перестав обстоювати постуляту Самостійної України й солідаризуватися в тому з ґуртом Міхновського.

Ще в Технольогічному Інституті зацікавився Маціевич корабельним будівництвом, відбував практику в торговельній, чорноморській фльоті, а коли одержав дипльом інженера з відзначенням і представив проект броненосного крейсера, прийнято його в корпус корабельних інженерів і 1902 року почав він відбувати службу в севастопільському порті. Тут починається його діяльність, як видатного воєнно - корабельного інженера-конструктора. Свої конструкторські здібности виявив він тут на становищі помічника конструктора воєнних суден „Очаків" і „Іван Злотоуст", дістав нагороди за деякі технічні поліпшення уладження воєнного порту й той дебют промостив йому дорогу до Морської Академії в Петербурзі. Закінчив Академію в 1906 р. з блискучим успіхом і залишився вже в Петербурзі, призначуваний на відповідальні місця в заведеннях будови воєнних кораблів.

На конкурси Морськ. Мін. висилає Маціевич щораз нові проекти з ділянки будови воєнних кораблів, охорони портів тощо й дістає цілу низку перших премій і нагород. В 1905 р. одержав дві премії за проекти протимінних заборол, в 1908 р. на 10 ріжних представлених проектів принято лише Левків проект забеспеки боєвих кораблів від плаваючих мін. Приділений до Морського Технічного Комітету корабельний інженер-капітан Маціевич в 1908-9 рр. випрацював і представив на конкурс **15 проектів конструкцій підводних човнів.** За них дістав високі признання й нагороди та добув собі перше місце серед конструкторів, морських старшин-інженерів. Часто посилають його закордон для студій воєнно-морських справ, 1907 року їздив Маціевич спеціяльно в Німеччину до Кіль, щоб довідатися й пізнатися з питанням підводного плавання. Рівночасно був він викладачем при вишколі рисівників, механіків і молодих морських старшин. Готовився теж до професури в Морській Академії й мав усі дані дістатися на те становище, правда не без перешкод з боку заздрісних товаришів і тих, що їх фінансові надужиття викривав при будові воєнних кораблів. Тимчасом почав цікавитися конструкцією водного літака й з того взагалі почав цікавитися авіятикою. Простудіювавши справу, дістав високе призначення в тій ділянці.

За весь час своєї відповідальної військової служби, працюючи інтензивно як конструктор-винахідник, пробуваючи часто закордоном, рівночасно не переставав Л. Маціевич співпрацювати в українському громадському життю, як видатний учасник і ініціятор.

В севастопільському порті старався освідомлювати в національному дусі підчинених собі будівельних робітників і матросів, уладжував Шевченкові свята, українські вистави й притягав до участи в них місцевих малосвідомих інтеліґентів-малоросів.

В 1903 р. підчас відслонення памятника Котляревського приїхав зі Севастополя в Полтаву; брав тут участь у нелеґальному зібранні місцевої організації, де обговорювано справу відношення РУП до свята. Маціевич був одним з немногих учасників зібрання, які обстоювали, щоб святу надати велике національно-освідомлююче значіння мимо заборони влади. В тому напрямі брав він підчас свята активну участь, де тільки було можна.

Коли переїхав у Петербург, старався бути в курсі всіх політичних і культурних починів тамошньої української громади. В часі одної закордонної поїздки з урядового припорученння в 1905 році, приняв рівночасно на себе обовязок репрезентувати РУП на зїзді чеської соціял-демократії. В тому ж році брав участь у зїзді організацій поневолених народів Росії. В грудні 1905 р. брав участь у II. зїзді РУП в Києві й за його грошевою допомогою почав тоді виходити місячник партії „Вільна Україна". Вкладав теж багато власної організаційно-адміністраційної праці й матеріяльних коштів у інші видання РУП. М і. приймав участь в коштах і виданні партійного видавництва „Боротьба", що почала виходити в Галичині, відтак у Петербурзі. За його видатною грошевою допомогою організувалася праця українських послів першої й другої думи в клюбі „Українська Громада", користали з неї українці студенти вищих петерб. шкіл, чимало грошей, зароблених новими винаходами і конструкціями жертвував Маціевич на видання петерб. „Українського Вістника", „Вістей з Думи". Допомагав матеріяльно київському „Слову", завдяки його грошевим коштам виїздили часто делеґати українських організацій на звязок до Галичини. Всюди старався Маціевич бути в найживішому осередку українського нац. руху, хоч не приймав там якоїсь провідної ролі, але скрізь був і робив що міг, чого від нього вимагали, виконував доручення совісно, точно. скрупулятно. Менше цікавився партійними дискусіями, але не переставав цікавитися взагалі національ-

ними справами й матеріяльно їх підпомагати.

Дивувалися всі часто, особливо партійні прінціпіялісти, як то він міг годити свої національні почування і таку жертвенну громадську працю зі своїм службовим, військовим і таким високим та відповідальним становищем.

На початку 1910 р. виїхав він з припорученням уряду до Франції доглянути й полагодити закуп літаків для воєнних цілей. В Парижі зєднав він собі велику пошану як військовий і технічний знавець. М. і. значно понизив всі кошти замовлення рос. уряду на літаки, які фабрикували міжнародні спекулянти несовісно й дуже підбивали ціни на отту, мало ще тоді кому знану модерну зброю. Маціевич літав на всіх знаних тоді типах літаків, перевірював їх, добачував недостачі, креслив поправки й поліпшення. Завдання своє виконав на велике вдовілля високих військових рос. кол і був призначений на інструктора летунів в Петербурзі, а самий вибився на перше місце військових летунів. Слава й популярність Маціевича найкращого летуна рос. армії росла з дня на день. Всі подивляли його холоднокровність, прецизію злетів, відвагу, всі хотіли з ним літати, члени царського двору, міністри, найвищі військові, славні тодішні письменники й журналісти, щоб пізнати велике чудо. Це перетомило сили Маціевича.

Мав початися під найвищим протекторатом авіяційний тиждень, в якому Маціевич мав показати своє мистецтво й тисячі ждали, щоб йому приглядатися на аеродромі. Маціевич перетомлений не мав великої охоти летіти, думав лише піднестися на яких 500 метрів і повернути. В тихий, осінній вечір 24. вересня 1910 піднісся Маціевич на Фармані, але на висоті яких 500 метрів, нагло сколихнувся літак і на очах десяток тисяч глядачів випав славний летун і за хвилину тіло його мертве найшли забите в землю серед аеродрому, а скоро недалеко впав теж розбитий літак. Ахнула товпа й заніміла, пронісся жахливий крик розпуки молодої Маціевичової дружини, що з донечкою теж вийшла дивитись на славу любого чоловіка й побачила його славну смерть.

Таких похоронів, які мав Маціевич, не бачив Петербург. Тисячі вінців, від царської родини почавши до молоденьких ґімназисток, робітничих орґанізацій, земляків з України, вкрили його домовину. Всі зорґанізовано приходили поклонитися герою, сотки тисяч провожали його на вічний спочинок, найкращі письменники й поети славили його в віршах і ґазетних фейлетонах у цілій імперії й закордоном.

А найбільше сумували по ньому в тихій тузі земляки. Уладили з приводу його смерти в громадському клюбі академію з головним рефератом петербурзького його друга С. Петлюри.

Ледви 33-літній відбув свій останній лет у вічність капітан Левко Маціевич, вірний син української нації, що скоро збіралася святкувати своє воскресення, якого він так прагнув та якого Її так було треба в ту годину.

Погиб так, як годиться героям, що й по смерті зостаються живими, що „по них не плачуть... до їх не долітають погрібні дзвони. Слава надіває вінок на їх достойні чола і їхньою кровю на кожнім серці записує їх імена....“ „Єсть такі діла,

Левко Маціевич з жінкою на біпляні Фарман 1910 р.

єсть такі смерті, які роблять честь усім країнам, усім націям, всій людськости...“ — потішали себе й заглушували свій біль по смерти дорогого Левка київські українці в „Раді“, а близький товариш його поет Вороний згадував Левка в „Українській Хаті“ й зараховував товариша до тих вибраних, „що з залізною послідовністю, крок за кроком і без ґвалту крику виконують свою програму життя, і тільки близькі дотичні сфери бувають ознайомлені з їх діяльністю; благородні і тактовні, вони, завдяки своїй людяній вдачі, притягають до себе загальні симпатії, і пошану, і любов, але справедливе розуміння, належну оцінку їм складають лише через довший час по їх смерти, коли при нагідних обставинах буває можливість розкрити та оголосити сторінки їх інтимного життя. Тоді лише на весь зріст виявляється їх велитенська постать“.

„Є імена, скромні і непомітні, навіть незнані ширшому загалові, що серед тиші і темряви несподівано враз спалахують огняним смолоскипом, загоряються зіркою і сяють провідними маяками в історії людськости. Се імена таємничих безумців, що засягають собі світової слави!...“

Великий біль має в собі теж іскру відродження й сили. В геройському житті й смерті Левка Маціевича багато болю, а й багато сили*).

*) На пошану памяти Л. Маціевича вийшла в Петербурзі 1912 р. окрема книга зі споминами про нього багатьох близьких йому українців і росіян.

Повстанчий рейд Кінної Бриґади от. Шепаровича

Написав: *Лев Шанковський, б. підхор. У.Г.А.*

(Докінчення)

4. травня пополудні*) займає Чорноморський полк становища під Джугастрою, на висотах на північ від неї. Поруч з нами Київці і всі, хто жив і був в обозах і нестроєвих частинах Армії. Тут в першій лінії пан-отець Пащевський, тут жіноцтво з обозу, а між ними Галя Федак-Шепарович. Участь Чорноморського полку в боях під Джугастрою підкреслюю! Ніде нема про те згадки, а я про це свідчу, як очевидець і учасник цього бою в складі Чорноморського полку. З документів полк. Доценка виходить, що в цьому часі Волинська дивізія далі атакує Крижопіль. Можливе, але Чорноморський полк був під Джугастрою. Зрештою все це було помішане всуміш. Пригадую собі, що поруч мене лежав у лінії Галичанин-підхорунжий зі Заліщик з Гал. Техн. Куреня з Балти. На жаль, забув його прізвище, хоч ми вже стало обидва трималися і разом „ввійшли" до Ямполя 6 травня. Від цих подій ми й не бачилися і не знаємо, що з нами діється, хоч тоді заприятелювали якслід. Там під Джугастрою ми окопались і почали острілювати наступаючих большевиків. З нами в лінії дві гармати і багато скорострілів. Большевики засипують нас ґранатами і скорострільним вогнем. Негайно зявляється на коні от. Тютюнник і тоді коли ми як миші поховались за наші „укріплення", цей преспокійно розїзджає собі конем здовж лінії і потішає нас, що фронт вже недалеко і це останнє наше зусилля. Наші гарматки пукають і собі, але коли большевики підійшли вже на яких 300 м., ці повтікали. Довелось і нам відступати до села Джугастра. Я був вже такий голодний, що прийшовши до одної хати і побачивши в сінях бочку, в котрій квасився борщ, мало не цілий заліз до неї, сьорбаючи цей божеський нектар. Звідтам ми рушили до протинаступу. Зірвалася страшенна весняна буря. Наперед закурило так, що світу Божого не було видно. Почало ґреміти, а далі люнув дощ, як з ведра. Не знаю, чого настрашились большевики, чи нас, чи дощу, а все одно дали пятам знати. Та всетаки протинаступ коштував багато вбитих і ранених Чорноморців і Київців. В ночі (з 4 на 5 травня) ми рушаємо в порядку на село Вільшанку. Раптом ми чуємо з боку Вільшанки гарматну і скорострільну пальбу. Це нас задержує і ми ночуємо в полі. Ранком підходимо до Вільшанки. Перше, що нас вдаряє, це розстріляні большевики, між ними дві жінки, одна з них молода і гарна. Тут довідуємось про причину нічної стрілянини. В селі заночували преспокійно одна бриґада 41 сов. дивізії і наші. В ночі натрапили на себе і в висліді бриґада попала нашим у полон. Про події у Вільшанці розказує п. Галя Федак-Шепарович в одному з калєндарів Червоної Калини.

У Вільшанці закладаємо з заліщицьким підхорунжим окремий повстанчий загін у складі двох осіб і подаємось на Вербку. Коло північного входу до цього села над річкою Марківкою бачимо частину якогось обозу і відпочиваючу кінноту з червоними шликами. Із вдоволенням запримічуємо, що є в обозі полева кухня і довідуємось, що вариться чорна кава. Цеї кави рішуче домагався шлунок. Раптом дивлюсь і очам своїм не вірю. На сухоребрій шкапі, яка заледви ногами волочить і яку ніякі спроби не в силі примусити, щоби пішла чвалом, їде у власній своїй особі сотник Лев Шепарович, командант Звідомного полку і телєфонічний референт Начальної Команди. В цьому полку, під його командою дороблявся я „шаржі" Скільки його й не бачу, зараз мені пригадується Чортків, розляпане болото-сметана на вулиці і наша сотня, що вертає з військових вправ десь коло Ягольниці. Самі станиславівські однорічники. По боці сотник Шепарович і його адютант пор. Ліщинський. „Сотня співати" — лунає приказ, а сотня ні чичирк. Язики й так на бороді. „Сотня долів" — кричить пор. Ліщинський і ми вже з болота ледви носи виставляємо. А Льонко тільки солодко посміхається на боці. „Сотня ходом руш" і вже лунає з сотні молодечих грудей: Коло млина яворина і т. д. О вміли вони добре вчити військової дисципліни розіндивідуалізоване юнацтво з цензусом середньої освіти! Тому не дивниця, що коли я побачив свого бувшого начальника на такому Розинанті, злорадісно втішився, але зі свойого боку не забув його потішити, що зараз буде кава. Йому зрештою завдячую життя, бо щиро піклувався мною, як я був хорий на тиф. Але Льонко відповів, що ми здається цеї кави пити не будемо, бо де тільки він зі своїм Розинантом не приїде, зараз там большевики роблять наступ. Так вже третій день і ніч тягне їх немов якимсь маґнесом. Поза тим турбувався долею своєї Галі, котру загубив і не був в силі віднайти. Я його потішив, що перед боєм під Джугастрою бачив її в якійсь повозці та щиро поділився з нею тютюном, добутим в большевицькім обозі. Мабуть її, як і інших обозників зігнали Київці і Чорноморці до розстрільної. Де вона вечором поділась, цього я вже не знаю. Але не поговорили ми й кілька хвилин, як Льонків маґнес почав ділати. Над нашими головами трісло декілька шрапнелів і від Яланця показалась лава ворожої кінноти. Наші червоношлишники на коні та через місток до села. За ними ми з заліщицьким підхорунжим. На цьому містку збились в одне підводи,

*) Ґен. Павленко пише в своїх споминах, що Савчиновський бій та бій під Джугастрою відбувся 3. травня. Це рішучо помилка! Події ці відбулись 4. травня, в чому згідні зі мною інші жерела. До Ямполя ми прийшли 6-го травня в пятницю, це пригадую собі зовсім певно.

Частина відділу т. зв. кавал. коней У. Г. А. з чет. Гавриляком Мих. на чолі, підчас перегляду та проходу в постою Шалямоні біля м. Чопу в Закарпатті. І. Бриг. Кавалерії. Світлина з дня 21. IV. 1921 р.

люди, а навіть два верблюди, що їх добули наші на большевиках. Оцим верблюдам дуже не подобався Льонків Розинант і вони його оплювали якоюсь зеленою флєґмою. Навіть Розинант від цього повеселішав і побіг кілька кроків чвалом. Зрештою не було часу сміятися. Ми з підхорунжим примістились на возі, на якому були музичні інструменти (і це возила Армія У. Н. Р. в Зимовому Поході!) Була це селянська підвода. Дядько бачучи недалеко большевицьку кінноту затримав віз і каже, що далі не поїде. Га, як так, то годі, ми з підхорунжим з воза і далі пішки на втікача поза городи. Льонко поїхав вулицею на своєму Розинанті і його дігнали большевики, та якось його лишили проти тодішніх звичаїв живим. Ми з балки, в якій було село, дістались на горбок, де вже наші окопались і почали острілювати кінноту. Вона зрештою навіть не показувалась зі села. За хвилю повагом виїхав зі села на своєму Розинанті сотник Шепарович і ми вже в трійку подались здовж річки Марківки. В одному місці треба було її перейти і тут довелось Льонкові попрощатись на віки зі своїм Розинантом. Річка була собі багниста і сердега Розинант застряг так, що не міг рушитись. По хвилі положився і не було вже такої сили, щоби його рушити з місця. Тут вдруге верблюди побачивши свого кінського кузина в такій ситуації оплювали бідного Розинанта, що вдоволено відпочивав по воєнних трудах. З жалем покинув Льонко свого товариша і далі вже пішов з нами пішки. Разом ми вийшли на шлях, що веде з Рудниці до Ямполя. Тут почалась суперечка, сот. Лев Шепарович конечно хотів вертати до Вільшанки, бо там згідно з його відомостями був штаб Армії, а ми перли праворуч. Надїхали молоді селянські хлопці на конях. Як від них Льонко довідався, що найближче село Качківка, ми подались туди, бо Льонко там мав знайомого, що був членом Трудового Конґресу в Києві. В нього ми й загостили. Там довелось вперше за довгий час зїсти ложку гарячої страви. Пригадую, подали нам кулешу з молоком, до котрої я забрався з таким великим апетитом, що раптом мені пустилась кров з носа. Та проте я не перестав їсти кулеші та пішов полокати ніс, як вже не було кулеші. Вперше від тижня ми спали в ночі якслід. На другий день ми вже були в Ямполі, де застали І. Кінну Бриґаду, а в ній всіх живих та здорових. Віднайшлась і Галя Шепарович. Мене в Бриґаді числили пропавшим і тому Ромко Шепарович з великої радости, що минула його відповідальність перед „фамілією" за мою особу (так він собі виобразив!), того дня проти свого звичаю ставив.

* * *

За цей час, як я воював з Чорноморцями і на власну руку, І. Кінна Бриґада по невдачній Савчиновській атаці на ліс перейшла до Вільшанки ,де був штаб Армії. Там захопив їх нічний сполох і метушня, що на довго залишиться в споминах учасників. З цього часу, Бриґада остає знову в розпорядженні Команди Армії і з нею, як її авангард переходить в район Ямполя. 6. травня в наказі Комдивам Запоріжської, Київської, Волинської, от. Шепаровичу та полковнику Удовиченкові Командарм писав, що скінчився історичний похід, який привів Армію до злуки з військами Головного Отамана.

Рівно місяць минув, як Бриґада підняла жовто-блакитний прапор у Тирасполі. Від цього часу Бриґада зробила 400 верстов в запіллі ворога і за цей час мала 10 більших боїв і сутичок з ворогом, в цьому тільки одна покінчилась невда-

Частина відділу т. зв. кавал. коней У. Г. А. з групи ген. Кравса, по переході Карпат. Перегляд коней в постою Шалямоні біля м. Чопу в Закарпатті. Попереду чет. Гавриляк Мих. і воєн. хор. Гедзук. І. Бриг. Кавалерії. Світлина з дня 13. III. 1921 р.

чею. Знову такі бої, як кінний бій під Бобриками або атака 2-го кінного полку на стацію і броневик (!) під Вапняркою сміло можуть залишитись як лаврові листки у вінку бойових чинів галицької кінноти. Бої від 1—5. травня тривали безперервно день і ніч. Тоді Кінна Бриґада в складі Армії УНР розбиває до щенту XIV. сов. армію. Втрати ворога були величезні. До рук Армії УНР попадають штаби 31, 45 і 60 сов. дивізії, 3 бриґади 41 сов. дивізії, безліч полонених, обози(поверх 1000 возів добуває в Савчиновському лісі І. Кінна Бриґада), безліч військового майна, гармати, скорострільні, технічне майно, канцелярії, гроші, інтендантські склади. Не було просто фізичної змоги цього всього забрати, що покинула на шляху відвороту XIV. сов. армія. Знищено 3 ворожі броневики, здобуто безліч добрих верхівців (вже в останньому дні Зимового Походу розбито червону козацьку Бриґаду Байлова і добуто Запорожцями багато верхівців). XIV. сов. армію розбито на невеличкі відділи, що рятуючись від української армії і повстанців (Волинець, Голуб, Заболотний) розбіглись панічно, ховаючись по лісах і яругах.

* * *

По закінченні Зимового Походу Армія УНР концентрується в районі Ямпіль, Кітроси, Вербка, Яланець, Писарівка. Мета концентрації перш у всього відпочинок перемучених до краю частин і їх реорґанізація до походу на Одесу. Кінна Галицька Бриґада, залишається в с. Русова в армійській резерві. Наказом з 10 травня 1920 року Бриґада має реорґанізуватись в один кінний полк (пізніше 5-ий Херсонський кінний полк), якому приділюється також І. батерію в складі 2 гармат доставлених полк. Удовиченком. Полк має комплєтуватись Галичанами і Наддніпрянцями. Пізніше утворюється в Ямполі 5-у Херсонську дивізію, до котрої входять переважно галицькі недобитки з інших галицьких частин, що перейшли на бік Головного Отамана у Винниці та Бердичові. Утворюється також 5-ту Запасову Бриґаду (от. Кнітель), що переводить мобілізацію і вишкіл новобранців.

*

Полк. Доценко, чомусь з надзвичайним поспіхом і насолодою, наводить в своїому Зимовому Поході документи про те, як І. Кінна Бриґада в Ямполі деморалізувалась (Пор. стор. CXII.): „25. IV. до армії приєдналась кінно-галицька бриґада отамана Шепаровича і відразу почала виконувати бойові завдання". На цій самій стороні, на долі: „Примітка: Бриґада от. Шепаровича дуже скоро почала деморалізуватися (коли?! чи ще в Зимовому Поході?! — прим. моя). Отцій деморалізації треба конечно посвятити декілька слів.

8. V. 1920 р. Полк. Долуд звертає писемно от. Шепаровичу увагу, що до відома команди Армії дійшло, що частини І. Кінної Бриґади улаштували в Ямполі мітінґ. Мітінґ в українській армії не може бути. Старшини і козаки, можуть відійти на батьківщину законним шляхом. Майно і зброя це власність армії У. Н. Р.

13. V. 1920 р. Отаман А. Вовк предкладає Командармові У.Н.Р. рапорт начальника контррозвідки Київської дивізії про „деморалізацію" І. Кінної Бриґади зі своїм висновком, щоби розвязати Кінну Бриґаду і розділити старшин і козаків по ріжним частинам. Рапорт цей настільки характеристичний, що народжу його без змін в цілості:

„По даннім контр-розвідки в цей час галицькі частини, оперуючі з нами здеморалізовані ріжними провокаційними чутками, що поширюються можливо з определеною метою, серед козацтва. Очевидно політ. свідомість як старшин так козаків *настілько примітівна* (підкр. моє), що вони в розборі українського питання відріжняють Галичину від Наддніпрянської України. Сучасних політичних обставин *не розуміють* (!). З того часу як дійшли чутки про Українсько-Польський договір настрій настілько занепав, що на кожному кроці чуєш лише бабське зітхання і трусливе заглядування в перспективи.

Війського духу, бойового настрію, *який і раніше не дуже помічався* (!підкр. моє), зараз абсолютно не має... Від брігади Шепаровича

Ґрупа кавалєристів і артил. з відділу т. зв. кавал. коней У.Г.А. з кмдтом чет. Гавриляком Мих. в дворі Шалямоні біля Чопу в Закарпатті. І. Бриг. Кавалєрії. Світлина з дня 13. III. 1921 р.

Світлина з дня 18. XII. 1920 р. в постою у дворі Шалямоні біля Чопу в Закарпатті. Члени У. Г. А. усіх родів зброї з ґрупи ґен. Кравса по переході Карпат. Зазначені зліва: 1. Микитка — піх. 2. сотн. Зубрицький — кмдт артил. 3. полковник Стефанів — кмдт ґрупи У. Г. А. полишеної в околиці м. Чопу, 4. чет. Гавриляк Мих., кмдт запасної сотні 2 кінн. полку, передтим II. кінн. сотні, 5. хор. ? 6. чет. Панас Мих. кмдт II. кін. сотні (у білій кучмі стоїть!) Помер у Празі підчас студій. I. Бриґада Кавалєрії.

післана делеґація, можливо самочинно, до Могилів Подільського для вияснення справи договору. Козацтво жде її повороту, після чого, як заявляє, вирішить, що має робити. Помічається тенденція роздати селянам зброю а самім разійтись по домівкам. Зараз наблюдається одіночне дезертірство, яке незабаром прийме масовий характер...

Треба сказати, що *„гастролірования“* галицьких частин то в Денікіна, то в большевиків не могло не мати вплива на моральний і бойовий стан армії, — *вона росклалась;* попередньої дисципліни вже не має. От-же висновок звідсіля такий: Нів-якім разі не можна на далі залишати *окреме* (підкр. одиґіналу) існування галицьких частин,—вони або ж кинуться знов в якусь авантюру, або розбредуться. Присутність в армії частин з таким настрієм буде деморалізувати наші дисципліновані частини і безумовно зле впливати на окремих старшин і козаків Галичан, які находяться в наших дівізіях... Підписано: осаул Дишлевий“.

У відповідь на це все от. Шепарович доносить от. Тютюннику, що він сьогодні прибув до обозу бриґади, говорив з людьми, зясував їм справу і загальну політичну ситуацію, а також оголосив, що хто не бажає служити в армії, може відійти до дому. Відійшло всього 27 чоловік, в тім 6 старих і 10 хорих. Решта присягла на вірність Україні. Шепарович просить відвести бриґаду в глибоку резерву, де обіцяє привести її до порядку і раз на все скінчити це питання.

Треба підкреслити, що в Ямполі *відсунено* чомусь любленого всіми от. Шепаровича від впливу на свою бриґаду. Обовязки команданта бриґади виконував тоді сотник Ярий. До повного виконування обовязків команданта бриґади от. Шепаровича вже більше не допущено. Він виїхав внедовзі до Станиславова, де задержався у своїх далеких галицьких свояків, а по закінченні війни виїхав до дому до Відня.

Не „гастролірования“ у Денікіна і большевиків було причиною здогадної і переяскравленої зрештою „деморалізації“ галиць. частин в Армії У.Н.Р. Годі теж називати „гастролірованням“ оці періоди життя нашої армії, які були наслідком відомого „чотирокутника“ смерти.

Ми-ж козаки I. Кінної Галицької Бриґади памятаємо добре отцей ентузіязм, що огорнув нас і павленківців, як 25 квітня стрінулись в перше розїзди обох армій.

Дня 24. VIII. 1920 р. всі Галичани (90% херсонської дивізії) покинули фронт на Дністрі і подались на Чехію.

Переходом до Чехії закінчила свої бойові чини на Українській Землі I. Кінна Бриґада як 5-ий Херсонський Кінний Полк. Дня 20. серпня 1920 року стан полку виносив ще 137 шабель. При бриґаді перебували тоді ґен. Кравс, полк. Вольф і інші вищі старшини б. Галицької Армії.

Закінчуючи спомини про I. Кінну Бриґаду не можу не згадати при кінці про тих старшин Бриґади, що творили її історію. Це були переважно, нікуди правди діти, чужинці, але їх відданости українській справі не потребує соромитись українська нація. Вони на причуд скоро зукраїнізувались зовсім, вивчили українську мову, зукраїнщили свої прізвища (як н. пр. брати Руменовічі на Романович, Ярри на Ярий і т. д.).Вони й дальше служать українській справі, як вміють і розуміють.

Командантом Бриґади був отаман Едмунд Шепарович, далекий кревний наших галицьких Шепаровичів, син австрійського полковника (у світовій війні ґенерала) Фелікса Шепаровича і здається німки або мадярски Едлє фон Шепаї, рітмайстер австрійської кавалєрії. Батько його походив з Галичини, був сином учителя Михайла Шепаровича і внуком о. Михайла Шепаровича, здається пароха Лукавиці коло Стрия і як типовий „невдачник“

і „неук" пішов до кадецької школи, активізувався і зробив в австрійській армії карієру. Підчас світової війни командував якоюсь частиною в Перемишлі, попав у російський полон і помер десь в таборі на Сибірі. Як мало на жаль мали ми в австрійській армії таких „невдачників"! На пальцях одної руки можна їх всіх перечислити: Вітошинський, Кобилянський, Курманович, Шепарович, Тарнавський і ще кількох. Крім Едмунда служив ще в українській армії його брат поручник Фелікс, бойовий летун 2-ої летунської сотні в Дулібах. Фелікс помер на тиф на Україні, похований в Крижополі коло стації. Як сам Едмунд мені оповідав, вони оба не мали найменшого поняття про українське походження свойого батька і почували себе Німцями-Австрійцями. По повороті з італійського фронту, коли вже віденські часописи широко описували бої у Львові, їх мати звернула їм увагу на їх українське походження і заявила, що вони повинні негайно зголоситись до української армії, щоби помогти здобути своїй Батьківщині державність. А не прийшлось цій чужинці зробити це легко. Фелікс був її улюблений син і страдальниця-мати наложила на старшого брата Едмунда обовязок пильнувати його, як зіниці в голові. Та проте „чотирокутник смерти" взяв свою жертву. А безстрашний кіннотчик - партизан Едмунд Шепарович відкладав з дня на день свій відїзд до Відня, бо боявся станути у вічі своїй матері.

Едмунд Шепарович був бравий старшина-кіннотчик, особисто надзвичайно хоробрий, небуденних стратеґічних здібностей. Спосіб, в який висмикнувся з Бриґадою і великим обозом з усіх петельок, що накладав на нього Котовський, вказує це недвозначно. Була в нього розвинена у великій мірі військова ініціятива і підприємчивість. Рішався скоро і рішення виконував без закиду. Щиро полюбив своїх українських підвладних і почувався тілом і душею українцем. Дуже добре опанував українську мову (найліпше з усіх німецьких старшин) і вживав її в слові і в письмі. При кінці 1920 року вернувся до Відня, де працював в Каринтському банку, а тепер, як зачуваю є монопольним власником якихось автоматів у Відні. Довший час удержував листовний контакт зі своїми друзями в Галичині.

Начальником штабу бриґади був молоденький сотник Осип Заславський, бувший бойовий летун з 2-ої летунської сотні в Дулібах. Цей старшина посідав хіба всі додатні прикмети доброго летуна, що позволили йому виконувати важкі обовязки начальника штабу більшого зеднання кінноти без закиду. Незвичайна хоробрість, вміння орієнтуватись в складних умовинах партизантки, великий, як на молоденького старшину, засіб сильної волі, а при цьому ризикантська вдача (добути або вдома не бути) робили з нього доброго прибічника холодного і розважного, а проте підприємчивого Едмунда. Сьогодні сотн. Заславський перебуває в Станиславові.

Адютант штабу бриґади сотник Кучера-Кочегарів був Наддніпрянцем. Типова широка вдача українського степовика виладовувалась то в незвичайній вибуховости, то в ніжности, що нічого доброго не віщувала. При цьому був безмежно закоханий у своїй направду гарній жінці, що як вродливий козачок гарцювала на коні в цілому повстанні. Ніде правди діти, всі ми великі і малі були закохані в цій гарній постаті.

Сотенним булавної сотні був чет. Роман Шепарович, найвищий старшина у цілій бриґаді.

Вирізнялись ще в бриґаді між іншими старшинами брати Руменовічі, старший командант І. полку в повстанні, молодший командант кінної скорострільної сотні (першої). Повне їх прізвище: ґраф Руменовіч де Ензираха зукраїнізували наші кіннотчики на коротеньке сотник і поручник Романович. Тепер оба Руменовичі здається старшинами югославянської маринарки. Це були наймиліші старшини в цілій бриґаді. Оба молоденькі, незвичайно гарні, все усміхнені, дотепні. Старший командував в Галичині броневиком, що добре дався в знаки противникові. Усмішка не сходила йому з лиця ніколи, ані як вів полк до атаки на білу зброю, ані при допитах полонених, ані навіть в найтраґічніших ситуаціях. Гарно співав, знаменито наслідував всіх і вся та знав масу преріжних дотепів. Ніколи не тратив зимної крови.

З вдачі трохи сентиментальний, полюбив щиро Україну, якої природний чар постійно підкреслював.

Не менше симпатичний був молодший брат сотника Руменовіча, поручник Руменовіч. Цей дружив з другим командантом скорострільної сотні, буковинцем чет. Яськевичем.

Командант 2-ого кінного полку сотник Ярий (Ярри), старшина австрійських драґонів, судетський німець (тоді казали чеський), був це старший, розважний та холоднокровний старшина. Ярий був дуже поважний і звичайно задуманий. Мав незвичайно гострий, пронизливий погляд, яким пронизував співбесідника наскрізь. Едмунда

Колишні члени У. Г. А. з Угриньковець пов. Заліщики.

Сидять від ліва: ст. Натурка Антін, ст. Хащинський Никола ст. Гарбузяк Степан, ст. Слугоцький Михайло, стар. ст. Дідушк Йосафат, вістун Мельник Федір, ст. Шкірка Роман, ст. Миронюк Микита, ст. Миронюк Семен, ст. Миронюк Юрко, ст. Никифорів Федір, ст. Шістка Григорій. Стоять: ст. Заваць-кий Іван, ст. Гуляк Проць, ст. Мельник Андрій, Мельник Іван, Децембер Василь, Шушкивич Іван, Мельник Кость, Ганусяк Лесь Мирнюк Проць, Лисаковець Іван, Михась.

особисто не долюблював. Був це чесний і відданий справі вояка. Вимагаючий, строгий та проте справедливий користувався великим довірям старшин і козацтва. По переході на еміґрацію, до сьогоднішнього дня не пірвав з нею звязків.

„Потіхою" І. Кінної Бриґади був найбільший авантюрник між старшинами і найліпший старшина між авантюрниками, командант 1-ої „ґвардійської" сотні четар Петро Дереш з Добрян коло Стрия, сьогоднішний відомий літерат. Спосіб, в який розігнав кліку денікінських старшин у винницькому кабареті, зєднав йому славу в цілій бриґаді. Високий ростом, дібрав собі до своєї сотні самих таких великанів, як він, посадив всіх на білі коні і „різав" ґвардійця. Зрештою його „ґвардійці" були такі самі, як їх командір і відомо було, що як де щось сталось, то там напевно була перша сотня. Але нічого правди скривати, як десь витворилась скрутна ситуація, там зараз посилали першу сотню, щоби рятувала. І рятувала! Під Бобриками ця сотня врятувала ситуацію. Як сьогодні бачу першу сотню. На переді четар Дереш, такий високий, що здається з коня ноги по землі волочить, а за ним його шибайголови - удачники. Хвацько вони „кропили" комуну.

Брат четаря Дереша пор. вет. Дереш був бриґадним ветеринарем.

Були ще у нас у Бриґаді два хорунжі зі Львова, рідні брати. На жаль забув їх прізвища і не довелось мені їх ніколи стрічати у Львові. Мабуть залишилися на Чехії. „Балакали" вони знаменитим львівським воляпіком. Їхні розмови на тему витворених ситуацій і їх оцінка з пункту бачення львівського „батяра" були перлинами „львівського" гумору.

А ще в нас була своєрідна фіґура „нашої віри" хор. Зінґер або популярно Співаченко. Бідака не вмів виробити собі в бриґаді належного авторитету. Проте як найближчий підвладний його з чети звязку засвідчити мушу, що виконував він обовязки як слід і з посвятою.

Другий жид в нашій бриґаді, бувший розвідчик з III. Корпусу, хор. Вехер зі Стрия був це хлописько високий, пристійний, добрий кінnотчик (син власника фільварку). Цього боялись всі, бо не жартував і вмів вжити зброї, як було треба. По війні був арештований за приналежність до У.В.О. по звільнені виїхав до Арґентини, де здається помер.

Цікава була 5 сотня в нашій Бриґаді. Її складали козаки з кінної сотні охорони штабу III. Бриґади ЧУГА, що пристали до нас в Берґдорфі. Командував нею сотник Савон, але здається в цілій тій сотні були самі штабскапітани і поручники. Говорили між собою по українськи, співали хором прекрасні козацькі старі пісні. Їх улюблена пісня: „Вже більше літ двісті..." Прекрасно співали! Одягнені в добрі анґлійські мундури, представлялись під військовим оглядом незвичайно корисно, проте цілком відрізнялись від інших частин. Була між ними якась невловна спійня, якесь братерство зброї, якась дивна солідарність, що навела на нас думку, що вони всі старшини. Неохоче входили з нами в балачки і зараз замовкали, якщо розмову звернено на їх минувшину. Треба підкреслити, що була це незвичайно дисциплінована частина, яка зразково поводилась і в службі і поза службою.

Були в нас в Бриґаді теж і старшини італійці: поручник Мараці і містостаршина з Трієсту, якого прізвище я на жаль забув. З останнім була жінка, гарна італійка, що робила конкуренцію п. Кучеровій. Були це „день" і „ніч" нашої бриґади: одна білявка а друга чорнявка. Італійка мала ще добре серце, бо робила на постоях вареники зі сметаною, кажучи ще, що вони ліпші від італійських макароні. На ці вареники запрошувала вічно голодних підхорунжих, котрі спеціяльно на ці оказії чекали.

Багато ще було й інших старшин в нашій Бриґаді. Дивний чоловік: полковий лікар Наддніпрянець сотник Король, що говорив найкращою українською мовою, яку я колинебудь чув і здається мимо всього був самоотверженим „малоросом", що боявся як смерти: „отделенія юга от сєвєра", отаман Єднак, гарний сотник 8 рос. гусарського полку Гриць Гречанівський, щира українська душа, яку виправили большевики на той світ, „ліквідуючий" пор. Сенів, що все нас молодих підхорунжих моралізував, четар Кабарівський зі Станиславова, сотенні команданти пор. Гавриляк, бл. п. Трач і Вайс, пор. Бутенко, сотник Радзієвський, пор. Спервач зі Станиславова і багато-багато інших.

Спомин свій закінчую згадкою про підхорунжих І. Кінної Бриґади з мого найближчого оточення. Добре памятаю їх двох. Обом я міг ходити тоді „по табаку", але держався їх, як міг, бо це для мене були живі зразки. Поважний та серіозний підхорунжий Глібовицький вже тоді мав велике замилування до проповідування і моралізував мене, де міг. Ідучи за покликанням підх. Глібовицький пішов на теольоґію і нині є священником. Підхор. Тарас, краян зі Стрия був його антиподом. Веселий, говіркий, любив заверушитись, де тільки міг. Цього вимагала від нього його жвава вдача. На ньому справдилась пословиця, що лихе не гине. Висланий зі стежою, щоби наладнати звязок з якоюсь там частиною попав до большевицької неволі. Та підхор. Тарас сам втік і визволив ще й своїх козаків. Разом з ними пробився до Ямполя живий та здоровий та втіху цілої Бриґади, що вже його оплакала та по ньому „со Святими" заспівала. Вернувся, мов з того світу. Сьогодні перебуває на Чехії.

З ПОЛТАВЩИНИ ПІД БЕЛЗ

(Зі споминів команданта „2-ї Батерії 1-го Важко-гарматного Запоріжського полку").

Написали: Д-р С. Б. і Ю. К.

З тяжкими боями відходив на початку 1919 року Запорожський Корпус Армії У.Н.Р. з Лівобережної України, а разом з ним його артилерія: гармати, які в обороні Батьківщини несли смерть ворогам в кожнім бою славних Запорожців. А боїв тих було багато: Чи то на вулицях Золотоверхого Києва, чи на Волині, Полтавщині, чи врешті підчас славного походу на Крим. Чули їх і води Азовського Моря в часі боїв за Бердянське. Скрізь, де вітер повівав прапорами Запорожців, там балакали їх гармати. Доля хотіла, що заговорили вони і в Галичині.

З кінцем січня 1919 року Запорожці в відвороті дійшли до Кременчуга. Тут застав „Перший Запоріжський важкогарматний полк" наказ Головної Команди Військ У.Н.Р. відійти до Галичини.

Дня 29. січня 1919 року дістали команданти батерій наказ негайно зявитись у команданта полку полк. Ярцева. На годину 19-ту були всі в готелі „Брістоль", де містилась команда полку. Випитування адютанта полку поручника Вайлянда, яка причина візвання, не привели ні до чого. Довідалися про неї за хвилину. Увійшов полковник Ярцев і відчитав наказ. З наказу виходило, що полк відкомандований в розпорядження Начальної Команди Галицької Армії та що негайно має ваґонуватись, і на 1. лютого 1919 р. рушити у дорогу. Слідували вказівки команданта полку загального характеру та повідомлення, що одночасно Головна Команда Військ У.Н. Р. дала наказ по всіх стаціях, від Кременчуга до Тернополя, відправляти ешалон полку в першу чергу, нігде не затримуючи.

Після горячкової підготови батерій в дорогу, поповнення запасів набоїв, харчів та упряжі зі складів в Кременчузі полк в складі 30 старшин, 900 вояків та 400 коней при 12-ти важких гарматах, дня 1. лютого 1919 р. рушив в дорогу.

По лінії Знаменка — Вапнярка — Жмеринка — Проскурів — Волочиська, їдучи без перестанку затримався перший ешалон довше щойно у Волочиськах. Їхала ним команда полку і 2-га батерія. В Волочиськах зачекали на решту батерій. Дня 4. лютого 1919 р. в год. 11 рано полк в повному складі в ешалонах вїхав на ст. Підволочиська в Галичині. Тут сердечно стрічали його представники У. Г. А. — З нагоди прибуття до Галичини був виданий наказ по полку, в якому після загальних відомостей про Галичину, була підкреслена ціль прибуття полку як допомоги для Галицької Армії, так як Галичани несли допомогу Наддніпрянській Армії на Наддніпрянщині. Потім був обід, а по нім далі до Тернополя.

В Тернополі, полковник Стефанів передав Команді полку наказ Начальної Команди Галицької Армії, яким „2 батерію 42 далекострільних гармат" відправляли в розпорядження ґрупи „Північ" (пізніше І. Галицького Корпусу У. Г. А.), а решту батерій в розпорядження Начальної Команди. Опісля ті останні були в складі III. Галицького Корпусу У. Г. А.

Ще один скок залізницею до ст. Красне, де „2. батерія" вивантажилася 5. лютого 1919 р. о годині 15-тій і глубокими снігами в тяжкім переході через село Деревляни дісталася до Камінки Струмилової. З приємністю згадує ще й нині її командант сердечне прийняття, якого дізнали тоді старшини й козаки батерії — від пароха села Деревляни — о. Чубатого.

До Камінки Струмилової прибула батерія під вечір 6. лютого 1919. Тут зараз одержали від отамана Микитки наказ заваґонуватися і податися в розпорядження сотника Володимира Стафиняка — команди „ґрупи відтинка Угнів", що в той час мала місце постою в м. Кристинополі над Бугом, а частини котрої по кровавих двомісячних боях в Угнівщині саме без зміни і допомоги дальше кровавилися під Белзом з свіжими військами противника.

Ця батерія прибула до Кристинополя 7. лютого 1919. рано, але тут не виваґоновувалась, а переїхала в ваґонах ближче Белза на ст. Острів. В ст. Острові, що віддалений від Белза 11. кільометрів виваґонувалась. Вояки й старшини помолилися, розглянулись по історичних Белзьких полях, а дня 8. лютого 1919. рано в перше заговорили запоріжські гармати на галиць. фронті. Саме того дня частини „ґрупи відтинка Угнів" около 5-ої рано розпочали концентричний наступ на Белз.

Побіч батерії поручника Околота — була ця батерія другою з черги, що спомагала піхотні частини „ґрупи відтинка Угнів", пізнішої 9-ої Бригади У. Г. А. через цілий час їх дальших важких боїв за княжий город Белз, що тягнулися майже день в день аж до 14. травня 1919 року, а потім ще якийсь час в часі відвороту аж до вичерпання привезених з Кременчуга 9.000 набоїв.

Батерія мала назву: „2. Батерія 1-го Важкогарматнього Запоріжського Полку". В її склад входили, при чотирох далекострільних 12-цять центиметр. російських гармат — 5 старшин, 21 підстаршин і 202 гармашів. Командував батерією сотник Юрій Кононів — родом з Києва. Його заступником був поручник Володимир Беняк Залужний родом з Холмщини (поляг під Білою Церквою дня 25. серпня 1919 року в наступі на Київ). Господарською і муніційною частиною завідував поручник Ернест Вайлянд німець родом з Курляндії. Крім того до командного складу батерії належали поручник Петро Панченко — родом з Харківщини (учитель з цив. професії — його розстріляли большевики в Одесі в 1920 році) та хорунжий Евстахій Красовський. Всі вояки походили переважно з Полтавщини, було між ними декілька і з Чернигівщини.

В часі боїв за Белз в дні 19. II. 1919 року „2-батерія" стояла під Мицовом і з відсіля обстрілювала позиції і батерії противника в Белзі. Тоді від цільного ворожого гарматнього стрілу впало чотирох гармашів: Іван Мирошниченко, Гаврило Крутенко, Нестор Мирон, Яремко Никодим, усі Полтавці. Величаві похорони їх відбулися щойно 23. лютого 1919 року в Кристинополі. Поховано їх на місцевім кладовищі.

ТЕРЕЗИН

(Спомин з побуту одної частини УГА в ЧСР.)

Написав: *Степан Лисак*

Терезин — мале місточко в північній Чехії, колишня австрійська твердиня збудована 1778 р. за часів панування Йосифа II., по заборі Судетів, зо своїми 4.500 мешканцями лежить тісно у границь нової Німеччини. Та не довго терезинська твердиня пишалась сильними мурами. 1877 року австрійські власти із стратеґічних причин зліквідували твердиню і перемінили на звичайний ґарнізон; залишено в нім постоєм 3 полки війська.

Але не зліквідувала відому терезинську вязницю т. зв. „Малий фестунґ", кругом оточену ровами з водою, що ще й нині у своїх масивних мурах ховає вязнів — найтяжчих злочинців.

За світової війни аж до її кінця — містечко Терезин — було другим Талєргофом славянських народів. В терезинських казематах „малого фестунґу" — австрійська військова юстиція мучила політично підозрілих Славян. Там також замордовано сербського студента Ґ. Принціпа, що своїм пострілом в Сараєві 1914 року — наслідника австрійського трону Фердинанда д'Есте — спричинив вибух світової війни.

В терезинській вязниці мучено і наших людей — українську інтеліґенцію. В тих страшних часах мадярська солдатеска записувала їх їхньою невинною кровю до своїх актів „за зраду нашого монарха". На окремім загоні — на терезинсько-боговицькім цвинтарі лежать ці жертви у вічному спокою. На їх непомітних могилах на малих хрестах прибиті таблиці з іменами — вже давно зтертими дощами та літами. Тільки завідуючий цими „забутими могилами" — безрукий чеський старшина може вам послужити їхніми іменами зо свого архіву та притім розкаже вам, як вони у цьому пеклі гинули з рук мадярських садистів.

В цьому містечку, якого історія записалась вічною ганьбою у поневолених славянських народів (й нас українців), довелось нам — вигнанцям — пережити кілька літ в одностроях Української Галицької Армії.

В осені 1920 року дві сотні частини ґен. Кравса, що тому два тижні прибула з рідних земель до табору в Ліберці, були командовані на бажання чеської команди до Терезина. Нас закватировано у великих касарнях І. Саперського полку. Комендантом нашого півкуреня назначено сот. Баковича. Сотенними командантами були: сот. Староселець та сот. Станимір (Бандурка). За кілька днів дали нам в касарнях полатані плащі і такі ж черевики, кріси до рук та гайда на „стражі" — сповняти в ґарнізоні військову службу. Кожного дня по обіді (сотні змінялись) стояла наша одна сотня в повній зброї на розлогій терезинській площі, де чеський дижурний старшина призначував нашим четам службові райони. Наші стрільці сповняли службу біля порохівень, пекарень, лічниці, касарень, команди міста та згаданого „малого фестунґу". З цією службою мала українська команда великі клопоти. Біда була з тім, що в наших двох сотнях був великий підстаршинський стан; майже кожний шостий у четі був старшим десятником, булавним — не вчисляючи степенів нижчих підстаршин. Поважне число підстаршин збільшилося з тим, що багато їх прибуло до Ліберця з італійського полону, а деякі поспішились „служити" до Української Армії а „віденського фронту". Команда міста (чеська) вимагала від нас повного стану мужви до служби, а справники сотень морочили собі голови, звідки їх взяти. Не було ради! Приказ є приказ! Старші десятники, вусаті булавні мусіли також брати кріси на плечі та стояти на стійках біля маґазину. Пригадую собі, що один підхорунжий рішуче запротестував, що з крісом на стійку не піде. Сот. Бакович дуже розлютився й покарав його кількаденним арештом. І це не помогло. Молодий підхорунжий настоював на своїм і чеського кріса на плечі не взяв. За кару дали йому заняття в касарнях.

В 1920 році молода Чехословацька Армія не мала ще у своїх 12-ти дивізіях повного стану. Більша частина армії, переважно леґіонери з історичних чеських земель, тоді знаходились на Словаччині, де недавно мадярські большевики — під проводом мадярського жида Белі Куна — хотіли насильно дати цій країні „повну автономію".

На вічну память годиться пригадати, що в цих боях на Словаччині проти банд Белі Куна брала участь й Гірська Бриґада УГА під командою от. Чорного, і що в бою під Новими Замками полягло 264 українських боєвиків.

Отже зрозуміло, що чехам українські військові частини були дуже корисні, бо „братці" українці своєю кровю помагали братам чехам та словакам будувати їх нову державу.

В місяці грудні до нашого півкуреня в Терезині прилучено ще одну сотню Гірської Бриґади, яка вже перед нашим приходом сповняла тут службу і так повстав І. Український Робітничий Курінь в Терезині. Комендантом новоформованого куреня іменовано сот. Івана Вариводу. Сотники: Бакович, Староселець, Станимір та інші молодші старшини з четою підстаршин виїхали службово до інших робітничих відділів на провінцію в Чехах.

При кінці того ж місяця на приказ команди куреня приділено 30 стрільців й підстаршин службово до Дивізійної Лічниці ч. 3. в Терезині. Комендант Лічниці полк. д-р Лєдерер приняв від нас звіт та зараз на місці з комендантом санітарної сотні призначив підстаршин на такі „посади":

Булавний В. Ґерула — до канцелярії: евіденція хворих.

Булавний І. Березицький — кмдт І. від. лічниці
Булавний В. Волощак — кмдт ІІ. від. лічниці.
Ст. дес. Кіт — кмдт ІІІ. від. лічниці.
Ст. дес. Т. Дацків — кмдт IV. від. лічниці.
Ст. дес. М. Рудий — кмдт V. від. лічниці.

Ст. дес. М. Костик — дезінфекція.

Підхор. С. Лисак — канцелярія. Заряд будівничий.

Стрільців і двох вістунів розділено по кімнатах хворих як санітарів. Наші підстаршини у функції ком-тів відділів Лічниці мали повні руки праці. Кожного дня рано виготовляли точний звіт хворих, писали харчеві листки, кликали хворих на лікарську візиту, і дбали про порядок у своїх кімнатах. Крім праці на своїх відділах раз у тижні тримали підстаршини дижурну службу у Лічниці. І тут були з цією службою великі труднощі. Того часу не було ще в чеському війську порядної дисципліни. На кімнатах хворих лежало багато старих вояків — леґіонерів. Без перепусток, лікарського дозволу, залишали свої кімнати (коли їх не пущено брамою, то перелазили мур) і цілу ніч гуляви, а вранці вертались „лікуватись" до своїх убікацій. Такі випадки ми точно записували до книги звітів. Кмдт Лічниці сам не знав, що йому робити з такими „пацієнтами". Леґіонери — славне заграничне військо. Без сумніву були тоді героями в очах населення й домашнього війська. Полк. д-р Лєдерер навіть не відважився їх покарати, посилаючи оці звіти службово до їх полків, де були приділені. За кілька місяців ми призвичаїлись до нових обставин. Навчились трохи чеської мови, так що наше нове „командування" було з нас вдоволене.

Комдт і шеф-лікар відносились до нас — підстаршин і стрільців — з неменшою пошаною, як до свого війська. Були це старі австрійські полковники, тільки один із них — на II. очнім відділі — ординував підполк. „русскіх" леґій д-р Віметаль.

Наше стрілецтво мешкало спільно в одній великій кімнаті, де порядку доглядав кавалерист ст. дес. Кіт. (Підстаршини мали окремі кімнати на своїх відділах.) Харчувались ми у кухні санітарної сотні. Харчі були добрі. Виблідлі, хоровиті стрілецькі обличчя — від страждання та тифу на рідних землях — по часі поправились й знову виглядали молодо. Що десять днів побирали стрільці 20 кч платні, ст. дес. булавні 65 кч. Старшини мали місячні „ґажі" на рівні з чеськими старшинами.

Терезин — сіре місто. У нім стоять три полки війська, дивізійна пекарня, провіянтура, суд, автокольона та інші військові майстерні. Куди глянеш — всюди „господи" (гостинниці) і закурені фасади старих касарень. Наше стрілецтво радше ходило на прохід до близьких Літомириць. Це гарне місто, мало 45.000 мешканців німців, що до українців відносились дуже приязно. Тут також стояла одна українська сотня (кватирувала в будинку Команди III. дивізії) з ґрупи ґен. Кравса, під к-дою відомого акад. маляря сот. Ю. Буцманюка. В місті є театр, кіна, першорядні каварні. В міській читальні користувались ми безплатно часописами.

Трохи пізніше в терезинськім курені зорґанізовано Стрілецький Хор та Аматорський Театральний Гурток під веденням чет. Фіґури(?). В роковини українських свят влаштовувано святочні академії та ріжні імпрези, в яких інколи брали участь також німці та чехи. Курінною бібліотекою завідував чет. Сапіщук. Найбільше улюбле-

Стрілецька могила 22 підстаршин і стрільців У. Г. А. в Белзі. Всі згинули 8. II. 1919. р. під Белзом. 12. II. 1937., їх ексгумовано на воєнний цвинтар в Белзі. Світлина з лютня 1935. р.

ним журналом стрільців був добре редаґований „Український Скиталець", в якому були співробітниками й деякі наші стрільці.

В 1921 р. завитав до Лічниці на інспекцію Начальник Головного Штабу — ґен. Ян Сирові. За українців голосився в нього ст. дес. Кіт. Того ж року приїхав до Лічниці сам міністр Народної Оборони — Фр. Удржаль, по смерти А. Швеглі — довголітній преміер міністрів. Тоді у міністра голосився я. Командант Лічниці полк. д-р Лєдерер до мойого голошення додав: „Пане Міністре! Українці в лічниці виконують правильно свою службу. Я ними задоволений". Мін. Удржаль простяг до мене руку та сказав: „Дякую вам пане „ротмістрже". Я радію, що пан полковник вами задоволений. Перекажіть вашим братам - українцям — мій привіт „На здар!". (Слова ці я гірко пригадав собі вісім літ пізніше, коли за влади цього ж міністра — поліційний комісар в Празі сказав мені приблизно так: „...ви у нас небажані гості... Всіх вас до одного стиснути в кулак (притім показав стиснений кулак) і без милосердя викинути геть").

Пройшов другий рік скитання. Перший Український Робітничий Курінь в Терезині сповняв дальше з крісами службу в ґарнізоні. Кількох старшин з куреня виїхало на продовжування своїх студій до Праги. Курінь доповнено двома четами з табору в Ліберці. Команду куреня від сот. Івана Вариводи — перебрав новоприбувший бул. ст.

жандармерії майор УГА — Іван Дичка. (Помер на Закарпатській Україні 1937 р.).

По короткій недузі помер у лічниці кмдт літомерицької сотні — чет. Чубко та чет. Іван Рудницький. Похорони наших старшин та стрільців відбулись при асисті військової орхестри 42 п. п. з участю чеської військової делеґації, відпоручника команди міста, полків та ін. Заходом українського стрілецтва в Терезині збудовано на тамошньому цвинтарі гарний памятник помершим Українським Воїнам.

На початку 1923 р. наш комдт Лічниці сот. Іван Рудницький виїхав на посаду військового аташе при уряді ЗУНР в Празі. На його місце призначено пор. Хоміцького.

Час минав... Прийшов день 13-го березня 1923 р. Шеф чехосл. мін. закорд. справ д-р Е. Бенеш голосував на тій же конференції в нашу некористь. Деякі українські старшини з цього приводу демонстративно опустили Чехословаччину та виїхали до інших европейських держав. В слід за цим чеська влада зменшила до мінімум стріл. та старшинам платню й почала до нас відноситись якось холодніше. Зневірене стрілецтво почало гуртом покидати свої частини і розліталось куди хто хотів. Все це відбувалось без дозволу команди частин. Щоби запобігти такому станові — завитав до Терезина з Української Військової Команди в Ліберці покійний ґен. Вольф. Палкою промовою підбадьорував він стрілецтво, наказував, просив та обіцяв, що справа поліпшиться.

Військова Команда і Політичний Провід Уряду ЗУНР робили всякі зусилля захоронити в цілости частину Української Армії на еміґрації в ЧСР, однак без успіху. Між стрілецтвом ходили всякі вістки. Одні казали, що виїдемо до Югославії, інші, аж до Аргентини, інші твердили, що нас візьме до себе Литва. Що було в тому правди, не знаю, але памятаю, що на ціли переїзду збирано гроші. Кожний давав, хто що міг. Стрілець Палій, що мав свояків в Америці, жертвував на ту ціль 100 долярів. А тих Паліїв було серед стрілецтва більше. Згодом виявилось, що і з цього проєкту нічого не вийшло і тим самим ми залишились на старих постоях. Але не на довго... На весні 1924 р. чеська влада почала ліквідувати українські Робітничі Відділи та Центральний Табор в Ліберці. Більша частина стрілецтва терезинського куреня найшла собі працю у близьких околицях. Працювали на шляхах, при реґуляціях рік, у цегольнях та сільських роботах.

В роках конюнктури праці було всюди досить. Уряди, ні хліботавці не звертали уваги, що ми чужинці; хто хотів працювати — заняття знайшов. (Пригадую собі, що лише ф-ма „Шіхт" — велика фабрика для виробу мила в Усті над Лабою — не приняла до своїх заведень ні одного українця).

З кінцем р. 1924. я попращався з товаришами та виїхав в півн. Чехію шукати заняття. За якийсь час розїхались останні стрільці й старшини і так ми формально перестали бути вояками колишньої славної Української Галицької Армії.

Учасники Визвольних Змагань із села Милівці, (пов. Заліщики) тепер пов. Чортків: 1) Ряд долішний від ліва: 1. стр. Павлишин Стефан, 2. стр. Чепига Спиридіон, 3. стр. Луговик Михайло, 4. стр. Чепига Михайло, 5. стр. Зубчик Іван. 2) Ряд: 1. стр. Василевич Михайло, 2. віст. Багрій Стефан, 3. дес. Матвіїв Стефан ранений Рудки, 4. дес. Пуляк Андрій, 5. віст. Окулянка Никола, 6. ст. стр. Українець Антін, 7. стр. Паславський Петро. 3) Ряд: 1. стр. Чепига Іван, 2. стр. Пилипів Юрій, 3. стр. Поворозник Гнат, 4. стр. Пуляк Михайло, 5 Пуляк Ілия інвалід 20%, 6. стр. Сенишин Петро. 4) Ряд горішний: 1. стр. Пуляк Петро, 2. стр. Сенишин Еміліян, 3. стр. Пуляк Гнат, 4. стр. Чепига Ілия, 5. стр. Жизномірський Антін, 6. стр. Попик Федор ранений Рудки. Невернули додому: Стрільці У.Г.А. (п. полон) 1. Максимчук Василь пом. Берестя. 2. Ловяк Яків пом. Берестя, 3. Паславський Степан пом. Берестя (лічниця), 4. Крокош Ілия пом. Чортків, 5. Чепига Василь пом. на В. Україні, 6. Барилюк Кирило пом. на Вел. Україні, 7. Колодій Антін поляг в бою під Бережанами, 8. Окулянка Іван пом. на Вел. Україні.

Княжі Голі Гори і Рожне Поле

Написав: *Богдан Гошовський*

(Докінчення)

Зважуючи, що перехід голосівки о на і вповні згідний з законами української мови, доходимо до висновку, що *„поле Ріжна"* (та й „Підріжна") це колишнє *„Поле Рожне"* (в Лавр. Іпат. під. р. 1099), чи теж „Рожне поле" (в Лавр. під 1144), себто памятне місце великого бою українських князів. Що справді був тут бій, і що був це „бій лютий і з обох боків падало багато", цього сьогодні мовчазними і рівночасно багатомовними свідками є дві великі могили, що в них — як можна припускати — похоронили побідники поляглих воїнів - дружинників.

Могили віддалені від себе приблизно 2 км. і менша з них, положена ближче села Борткова (в віддал. ок. 3 км.) має 60 кроків обводу і 2 м. височини, друга, приблизно втроє більша, частинно розорана і важко знати точний її обвід (промір ок. 35 кр.)[9]).

Ні про могили, ні про значіння назви „Ріжна" не вміють місцеві селяни нічого сказати, що, вважаю, є теж доказом їх давнього походження.

Залишається розглянути, чи Ріжна лежить „на межі" колишнього володіння Ростиславичів. Коли глянемо на карту Галичини того часу, побачимо, що північна її границя, починаючись на Заході, бігла понад Любачів на півд. схід, проходила на полудне від Бужська, (що залишався по боці колишнього князівства) і підходячи до пограничних Гологір звертала звідси попри Вороняки на півн. схід до чергового пограничного города Пліснеська, щоб обнявши його луком, продовжати далі свій півд. східний напрям.

Сьогоднішній Бортків і поле Ріжна лежать в прямій лінії (ок. 20 км.) на південь від Бужська, себто якраз на колишній гал. вол. границі і з того бачимо, що саме тут по побіднім бою сказали князі „досить нам стати на своїй межі".

Коли ж до того пригадаємо собі, що Давид Ігоревич ішов на підбій Василькової волости з Володимира прямо на полудне в напрямі Бужська, де обляг його Володар, то певно і Святополк, прогнавши Давида з Волині рушив на Ростиславичів (прямуючи мабуть на Звенигород), цим самим шляхом на Бужськ, щоб на недалекому від нього Рожному полі понести повну поразку і з розбитками та в соромі вернутися до Володимира.

В обличчі дотеперішніх завваг не залишається ніякого сумніву, що довго розшукуване істориками Рожне поле находиться в сусідстві Гологір біля сьогоднішнього Борткова в Золочівщині і що саме тут пройшов у 1099 р. той бій, в якому — по словам літописця-священика — ввижався „побожним людям хрест, що уносився над Васильковим військом", немов благословляючи його на перемогу над Святополком за його невірність присязі на мир і згоду, бій, що в дальших наслідках поклав основи під продовження української державности в виді Галицько - Волинської держави і поруч з неменш славною перемогою над мадярами під Перемишлем належить до „найсвітліших моментів нашої воєнної історії взагалі" (М. Голубець). [10]).

Правда, був цей бій наслідком княжих невзгодин-крамол, але був він одним з найважніших в тій низці воєн, що ними — по словам Грушівського — оба Ростиславичі в часі тридцятилітнього князювання оборонили самостійність Галицької Землі від Польщі, Угорщини і Волині. Важність боротьби з Польщею й Угорщиною з національного й історичного погляду сама собою ясна — продовжає Грушівський — але й боротьба з Волиню не була позбавлена цієї ваги, хоч на перший погляд може виглядати на просту міжусобицю. — Важно було, щоб Галичина перестала бути прищіпкою до київського стола, якою так довго була Волинь, щоби вона стала метою для своєї династії, яка б подбала про забезпечення тієї загроженої позиції, що її в ролі київської провінції, могли занедбати серед хуртовин, що виснажували енергію київської влади. Завдяки діяльности Ростиславичів заложено підвалини для зросту ваги цієї далекої від центра української волости й треба було тільки чоловіка, що розумів би використати вже зроблене й повести Галичину по наміченій дорозі".

V.

Таким чоловіком був саме Володимирко Володаревич, що вслід за батьком мусів далі відбивати чергові походи київських князів і тоді — як вже знаємо — на Рожнім полі мало знову прийти до збройної зустрічі. Галицький князь одначе, не маючи мабуть доволі сил до бою на отвертім полі, зайняв таку — видно сильну позицію в сусідніх Гологорах, що київський Всеволод навіть не брався тут до облоги, лиш рушив далі походом на Звенигород.

Що Гологори були справді оборонним, хоч певне й невеликим городком - твердинею, на це поза літописом вказує городище, положене на високому, тепер залісеному горбі над сьогоднішнім сільцем Гологірки (колись чи не передмістям Гологір). Це городище — це — по всій правдоподібности — колишній дітинець (внутрішня частина города), забезпечений трьома рядами до 2 м. високих валів, з яких середний начисляє кр. 100 кро-

[9]) Молодому місцевому кооператорові Стефанові Шульганові, одному з тих, що „додивлюються до городищ і могил", складаю тут за вказання „Ріжної" і її могил свою подяку.

[10]) В своїй істор. повісті п. з. „Василько Ростиславич" (Берлін 1928) Волод. Бірчак заповів, що її продовженням буде оповідання „На Рожному полі". Видно одначе не появилося, бо — як пише автор, — він „прийшов до переконання, що ліпше вибрати ті моменти з нашої історії, де виступає злука до одної мети, згода й сила, як ті, коли наші князі чубилися й билися". Покинувши по році праці „На Рожному полі" взявся до бою під Перемишлем, який і змалював у повісті „Володар Ростиславич" (вид. Просвіти, Львів 1930).

ків проміру. Певних слідів укріплень довкільного города тяжко найти, мабуть тому, що звичайно бували вони багато слабші від укріплень дітинця, до того ж в нашому випадку не ощаджувала їх праця плуга (городище низче ліса окружають здебільша поля). Деякі познаки валів можна бачити в самих Гологірках та й в напрямі Гологір, але певности щодо цього немає. Нинішні Гологори розложилися оподалік на схід від городища над великим ставом, що його творить Золота Липа. Ріка ця була певне природною обороною города, а кромі неї боронили тут доступу з полудня й неприходимі багна, що простягалися на великому просторі понад річкою Гологіркою, почавши від підніжжа Гологір аж мабуть там під Рожне поле, що положене на вищому поземі. Багна ці, не дивлячись на час і меліорацію залишилися частинно й до сьогодні між Гологорами та сусідніми селами (Стінка, Трудовач, Новосілки, Вільшаниця).

Коли саме й як повстав та розвивався город, про це годі щонебудь — з браку вісток — сказати. Поза згадкою з 1144 р. стрічаємося з назвою Гологори в княжих часах ще лиш один раз в Галицько - Волинськім Літописі під р. 1232, а саме в часах короля Данила, коли зводив він бої з невірними галицькими боярами та угорським королем-наїздником Андрієм. Король, зайнявши Ярославль, рушив походом на Галич і тоді — по словом Іпат. Літопису — „Климята же с Голих гор убіжа от князя Данила ко королеви і по нем всі бояри Галичкі предашася".

З отсеї, такої — на жаль — питомої для того часу вістки про невірність бояр можемо заключати, що Климята був власником Гологір і як такий мав більшу дружину та взагалі був знатним боярином, коли вслід за ним піддалися королеви всі бояри.

Татарське лихоліття, що почалося за володіння Данила, не остало без наслідків і для Гологір. Зі зруйнованого княжого города-твердині остався до сьогодні тільки одинокий свідок - памятка: вали городища. Все інше, побудоване, як звичайно в той час з дерева, не залишило по собі жадного сліду. Все ж, не дивлячись на те, що татарські, а далі й турецькі походи — набіги не вгавали, Гологори не тільки що перебули лихоліття, але стали згодом щораз більше зростати.

Цікавою памяткою завзятих змагань з татарськими наскоками є памятник, здвигнутий на могилі оборонців міста в бою з татарами в 1442 р. Мурований з каменя та цегли заховався по віднові до сьогодні на високому горбі й видніє здалека над місточком. Перед світовою війною поставлено було на його вершку статую Христа, а по боках розмальовано Євангелистів. Зі статуї та малюнків і знаку тепер немає. Заховався мабуть найдовше малюнок св. Марка, бо памятник так і звуть „св. Марко".

Розказують теж, що тут похований „турецький баша", що погиб тут при добуванню міста.

З того може часу походять руїни замку з ломаного каменя, що заховалися до нині разом з оборонними валами. Замок був чотиробічний, з 4-ма баштами й належав до власників Гологір, що ними були до 1441 р. нащадки бояр і звалися Гологірськими. Останній з них, Николай Гологірський, утікаючи, залишив Гологори дочці Єлисаветі, одначе мусіла вона кидати батьківщину, ругована польським шляхтичем Іваном зі Сінни. Галичина, як відомо, опинилися з другої половини XIV. ст. під володінням Польщі і саме польський король Володислав Ягайлоньчик, ставши в 1440 р. теж угорським королем, покликував до Угорщини для воєнних цілей польських вельмож і шляхту і за це та за інші заслуги роздавав їм посілости українських бояр в Галичині. І так м. і. привілеєм з Буди в 1441 р. надав він Олесько з приналежними Гологорами та Золочевом згаданому Іванові зі Сінни.

Безустанні татарські та й турецькі набіги на Поділля й Галичину змушували до плянової оборони і внаслідок того ряд місцевостей стає сильними твердинями. До групи визначних галицьких твердинь належить попри сусідні Глиняни і Буськ теж гологірський замок. Про його оборонність свідчить хочби факт, що турки в часі походу 1498 року навіть не старалися добувати Гологір, вдоволяючись руйнуванням околиці.

Найбільший розвиток містечка починається з початком XV. ст. Тоді стає воно одним з більших провінціональних осередків торговлі, чому безперечно сприяло положення при т. зв. Кучманському шляху зі сходу, головно з Камінця Под. — тоді великого торг. осередка — до Львова. Торговельний розвиток поступав тут так сильно, що в 1461 р. львівське купецтво, дбайливе за свої інтереси вислало окреме письмо до влади, зясовуючи загрозливість гологірських, рогатинських, теребовельських і др. провінціональних ярмарків для торговлі Львова, чим зменшуються тут доходи королівського мита. І хоч внаслідок того письма король Казимир Ягайлоньчик, зніс названі ярмарки, вони не припинилися, навпаки, Гологори стають де далі таким сильним торговельним осередком, що тут зїзджаються та торгують не тільки краєві купці, але й зі Шлеська, Кракова, Данціґу і т. д.

В XVI ст. гологірські міщани мають вже право побирання мита від перевожених товарів, що сильно пособляє зростові їх багатства, а вслід за тим розвиткові культури. Численне українське міщанство і дрібна шляхта плекають глубоку національну свідомість і, йдучи слідом львівських міщан, закладають вони в себе церковне брацтво на статутах і під проводом Успенського брацтва у Львові.

Ближче про діяльність цього брацтва годі щонебудь сказати, але вже самий факт існування цеї одинокої в той час на наших землях національно-церковної української установи доказує високу свідомість і організованість гологірського міщанства. З архіву Ставропигійського Інституту довідуємося, що з весною 1588 відвідав брацтво львівський владика Гедеон Балабан і що провідниками брацтва, отже і гологірських міщан були тоді два братчики — Васко Бабич і Нечимор Сагайдачник. В той час було в Гологорах три церкви: св. Николая, Рождества Пресв. Богородиці і св. Георгія, а парохом при цій останній в р. 1592 був якийсь о.Василий. В часі світової війни церква ця погоріла і на її місце побудовно в 1927 р. нову мурованy. В тому теж мабуть часі, на всякий раз перед 1630 р. повстала четверта церква св. Тройці в тій частині міста, що зветься „Воля". Всі ці церкви,

хоча й у зміненому виді заховалися досі, з виїмком церкви св. Николая.

Торговельний розвиток Гологір починає постепенно слабнути з кінцем XVI і початком XVII ст., себто від часу, коли право побирання мита від перевожених товарів одержала шляхта. Занепадає тут теж українське ремесло, як і всюди обмежуване в правах ремісничими цехами, а щораз більший у тому часі наплив жидів до міст перемінює згодом майже чисто українські Гологори в зажидівлене містечко.

Все ж у XVII. ст. живе тут численне українське міщанство, серед якого находять теж свій живий відзив тодішні політично-воєнні події, спричинені могутнім зривом Хмельниччини. Свідчить про це лист Самуїла Кушевича, висланий 4. жовтня 1648 р. зі Львова до Варшави зі звідомленням про сучасні події і про зловленя висланника гологірських міщан з листом до Хмельницького. В ньому м. і. читаємо:

„Jusz na nas avis locutius wola hostis adest. Zdraycy mieszczanie głogurscy iednego z pośrodku siebie do Chmielnickiego wyprawili z listem, w którym proszą y żądaią, aby im contra tyrranidem Polonarum (patrz wm. m. p. impiam vocem!) chciał subvenire niemieszkanie, obiecuiąc omnia suppeditamenta bello. Poimany od kozaków im:ci p. Sieniawsk ego. y tu do Lwowa secunda de praesentis przyprowadzony, a po tym na tortury dany iest: prope horam suplicium odniesie, aby y drudzy, poniewasz nie chcą virtutis amore, przynamniey formidine paene deterreantur a perfidia".

Період Хмельниччини, не дивлячись на походи на Львів, не мав для Галичини якогось переломового значіння і українське життя в умовах тодішньої політичної дійсности завмірало тут щораз більше.

Одинокий дотепер вірний церкві й нації міщанський елемент затрачував щораз більше національну свідомість і убожів, зливаючись постепенно з темною селянською масою, а міста й торговлю опанували вже майже всеціло жиди.

З переходом Галичини в 1772 р. до Австрії Гологори, як і майже всі інші міста, уявляють собою напів жидівську місцевість, що безповоротно залишила за собою період найбільшого розвитку з українським міщанством на чолі. Бурхливі події та й невпорядковані відносини XVII. і XVIII. ст. причинилися немало до упадку міста, якому не зарадив і прихід австрійської влади. Правда, все ще відбуваються тут великі ярмарки, одначе не мають вже вони свойого колишнього значіння, ані колишнього багацтва товарів. Причиною того було теж проведення нових шляхів, а за тим перенесення торговельних осередків. Гологори залишилися від головних шляхів на боці й ярмарки гологірські стають льокальними і торгують місцевим товаром. Німецький подорожник Рорер, згадуючи в своїй книжці з 1804 р. про золочівський циркул (повіт) говорить, що сильно розвинений є в ньому ткацький промисл, а величезні скількости полотна продають на ярмарках в Гологорах. Полотна ці, призначені головно на корабельні вітрила мають і по 25 аршинів довжини і їх збувають до Данціґу посередники-жиди, визискуючи — як сам автор стверджує — ганебно працівників. Самий золочівський циркул збував полотна до Данціґу на суму 4 до 5 тисяч дукатів.

Гологори — містечко жило до світової війни Вона завдала йому останній і вже смертельний удар. Спалене й зруйноване до щенту, лиш частинно відбудувалося, щоб по війні стати вже тільки селом.

Шематизм Льв. Гр. Кат. Єпархії на р. 1935/36 виказує в Гологорах (разом з Гологорами-Волею) 2404 мешканців, в тому українців 1609, жидів вже лиш 509.

Нащадки колишніх українських міщан і дрібної української шляхти, що колись, для оборони прав рідної церкви й народу обєднались в брацтво та плекали вольного духа — оці нащадки стали сьогодні здебільша дрібноземельними селянами, серед яких і спогад про минулу славу княжого города майже затратився. Нагадують одначе про неї вали городища, що в них, на місці колишнього замку-твердині й досі заховалася невеличка, згадувана вже церква Різдва Пр. Діви Марії, що належить тепер до села Гологірок.

ЛІТЕРАТУРА:

М. Возняк: Старе українське письменство, Львів 1922.

Хр. Лопаревъ: Слово о погибели Рускыя земли, Сиб. 1892.

Б. Мусоліні: Navigare necesse — промови і писання, пер. М. Островерхи, Львів 1938.

М. Грушівський: Історія України-Руси, Т. II. і VI.

— — : Жерела до історії України-Руси, Т. IV.

— — : Галицький Звенигород, Записки НТШ, Т. 31—32.

Ст. Рудницький: Руські землі польської корони при к. XV. в.

Д. Зубрицький: Исторія древнаго Галическо-Русскаго Княжества, Львів, 1852 ч. II.

І. Шараневич: Исторія Галицько-Волод. Руси, Львів 1863.

М. Погодинъ: Изслѣдованія, замѣченія и лекціи... о русской исторіи Москви, 1850, Т. IV.

Петрушевич: Дополненія про Сводн. Гал. русской Лѣтоп. (стор. 11 і 156)

Полное собраніе русскихъ Лѣтописей, Изд. 2. Сиб.

Т. Коструба: Гал. вол. Літопис, Львів, 1936.

Дашкевич: Галицький князь Данило. Р. І. Б. Т. 5.

І. Шараневич: внутр. відносин Гал. Руси в др. пол. XV. ст. Р. І. Б. Т. 5.

Шематизм Гр. Кат. Льв. Епархії на 1935/36.

Р. Маркевич: Гологори — Золочівське Слово, — Золочів, 1933, ч. 5—6.

Monumenta confraternitatis Stawropigianae Leopoliensis. Leopolis 1858 v. 1.

(Joseph Rohrer): Versuch über die slawischen Bewohner der österr. Monarchie, Wien 1804.

Jan L m: Starożytny Dźwinogród i Rożne pole" — Dzienik Polski i oc bno Lwów 1836.

A. Ponińs i: Listy i akta P. Myszkowskie o, Kraków 1898 (Archi um istor. Kom. Krak Ak.)

Atl s g ograficzny T II

A. Czołowski i B. Janusz: P zeszłość i zabytki województwa tarnopolskiego, Tar opol 1926.

Akta grodzkie i ziemskie T VI. i др.

У ЗБІРНІЙ СТАНИЦІ СТАРШИН у ХВАСТОВІ і КИЄВІ

Написав: *о. Михайло Божак.*

З Бірзулі (гл. Л. Ч. К. за лютий 1939 рік) — наш ешелон по 12 деннім постою — відїхав до Києва. Ми навіть буцімто тішилися, бо перед нами було заняття, а не сіра буденщина та ріжного роду поголоски. Перед нами був: „Курс політичних наук азбуки комунізму", або військова академія „красних командірів".

Та заки прибули ми до Києва — наш ешелон затримався на стації Хвастів 10 днів. Большевики боялися нас відразу відправити в Київ, бо ми були „неблагонадьожні". В додатку ми не були ще розброєні і могли захопити в Києві „владу" в свої руки. Не тільки „вельможі" большевицького реж'му боялися нас, але „самі свої" обсервували нас, підслухували, щоби збагнути наш дух.

У Хвастові не мали ми ніякого заняття. Та зате сензацією для нас були пересування большевицьких боєвих частин та концентрація їх в околицях Києва. Ми бачили на власні очі, що щось робиться і щось буде нового! Поза цим ходили ми по двох, трьох до міста, та з жахом оглядали ми понищені жидівські дільниці міста, які потерпіли від погромів. У місті було тільки кільканадцять родин жидівського населення.

По 10 деннім нашім побуті — дижурний стації Хвастів тов. Прокопов повідомив нашого команданта ешелону (здається сот. Мельник), що на другий день в 10. год. передполуднем відходить ешелон до Києва. Тому видано приказ, щоби всі були готові до відїзду, та щоби ніхто поза означеною годиною не йшов до міста.

Другого дня не відїхав наш ешелон в 10. год. з тої причини, що паровіз не мав дров до палення (вугля на стації зовсім не було). Треба було нам звідкинебудь пристарати дров. Дрова роздобули з жидівських дільниць міста Хвастова. Паровіз розпалили, він набрав пари і десь перед 12. год. вполудне мав ешелон вирушити в дорогу. Але ми не відїхали. Оце якийсь „отряд" недобитків і босяків таращанської дивізії заїхав на стацію і почав стрілянину. Ця дивізія оперувала коло Вапнярки проти повстанців. Повисідали з вагонів і пішли в місто „трошки погуляти". Вигукували на ціле горло і провокували нас. Ми сиділи у вагонах і не відзивалися. Раненних не було, бо славний „отряд" стріляв догори. Вночі „отряд" відїхав до Києва, а наш ешелон в 3. год. 30 мінут відїхав також до Києва. На стації Васильків під Києвом зупинився ешелон 25 хвилин, а звідси приїхав до Києва на „товарну стацію" ч. 2.

Тут стояли ми яких 18 днів. За цей час оглядали ми „золотоверхий Київ". Не зробив він на нас позитивного враження! Всюди було сміття-непорядок! Електрична інсталяція в Печерській Лаврі була м'ським шумовинням знищена. Монахи присвічували відвідувачам свічками, показували мумії в трумнах, та пояснювали російською мовою. За це в нагороду отримували монахи від нас большевицькі рублі, майже без ніякої вартости. Памятник св. Володимира над Дніпром і Богдана Хмельницького на коні не були знищені. Памятники погруддя царя Александра II. були заслонені деревляною скринкою. Михайлівський манастир находився в порядку, але третина монахів опустила мури і крилася по селах. На Фундуклеївській вулиці бачили ми замкнену церкву, а на фронтових дверях від хідника був напис: „Красноармейская библ'отека". На базарі мали перекупки мішки безвартісних большевицьких рублів. На базарі увихалися аґітатори, з походження переважно Жиди, отвирали „мітінґи", захвалювали большевицьку владу, яка захищає „рабочіх і крестян" перед експльоатацією буржуїв.

В цім часі стояв у Києві Кіш У. С. С. і містився в бендерських касарнях. Старшини збірної станиці нашого ешелону контактувались з командним складом Коша У.С.С. Від них діставали ми ріжні інформації, а головно, що Київ приготовляет.ся скорим темпом до евакуації. Фронт Гол. От. Петлюри і польських в'йськ зближався під Київ. Одного дня вранці прибув до нас якийсь старшина (звязковий) з Коша У.С.С. і приніс нам большевицький часопис „Красноармеєць". На першій стороні цього часопису виднів напис великими буквами: „Зрада Н. Н. бриґади под Бердичевом". Це були галицькі частини, які під Бердичевом перейшли на польську сторону.

Другого дня досвіта большевицькі часописи з ґарнізону міста Києва обсадили бендерські касарні скорострілами, почали стрілянину до вікон і кричали: здатися! — Перелякане стрілецтво з просоння кинулося до вікон і почало відстрілюватись. Кінець кінців Кіш У. С. С мусів піддатись. Красноармейці роззброїли Кіш У.С.С., а командний склад арештували — Арештованих старшин відставили під ескортою до пристані Дніпра, умістили в корабель „Гроза", який Дніпром поплив до міста Гомель. Корабель не доплив до Гомелю, бо був обстрілюваний шрапнелями польських військ, які наближалися. Корабель перед Гомелем причалив до берега. Звідси одних старшин вивезли до кожухівського табору біля Москви, а других вивезли до Арханґельська. Про нас старшин на товарній стації ч. 2. большевики правдоподібно забули, нас не чіпали і не роззброїли.

Большевики алярмово евакуували Київ, а здалека чути було гук гармат. Старшини тішились, бо зближався фронт до Києва, а в парі з фронтом думали злучитись з передніми частинами Армії У.Н.Р. Деякі зі старшин шукали притулку— охорони по знайомих у місті.

Коли фронт був близько Києва а шрапнелі і ґранати розривалися на передмістю Києва, охопила нас старшин гарячка; що нам робити і як рішатися? Скликали перед вечором нараду кількох чільніших старшин. У висліді були три гадки і дороги: 1. чекати на прихід польських військ, 2. субєктивно рішатися і вибирати, що кому вигідніше і корисніше, 3. триматися разом і здатися на ласку — неласку долі.

Чет. Михайло Маруневич і я рішились скритися в місті і чекати на прихід союзних Армій: польської і У. Н. Р. Думали ми, що в цей спосіб скорше дістанемося до Галичини. Наше рішення

розбилось... Нас всіх у ваґоні переконав хор. Кубай (нині священик львівської епархії) такими арґументами: „тримаймося всі разом, будьмо товаришами недолі, а що буде, най діється воля Божа, бо так зле і так недобре". Отже: наш ваґон з 15 старшинами і 8 стрільцями лишився на місці. Около 10 старшин ще попередніх днів попрощало нас і наш ваґон.

Коли вже добре смеркалось, ворожа артилерія перестала бити на передмістях Киева. Де-не-де чути було скорострільний та крісовий вогонь. Пітьму ночі освічували світляні ракети з обох сторін фронту. Ми не лягали спати, бо на сон в напруженні ніяк не збиралось. Ми були переконані, що большевики про нас забули і тут лишимося на ласку долі. Але так не сталось! О 1. год. по півночі заїхала льокомотива на товарну стацію ч. 2., переманеврувала і дочепила до себе наш ешелон. Ми відїхали!...

Приїхали на вузлову стацію Конотоп. Тут побули ми 3 дні. Місцева українська інтеліґенція приносила нам харчі, а в заміну за дарунки пописувались ми стрілецькими піснями. По трьох днях постою попращали ми Конотоп. Жаль було нам пращати Конотоп, бо це місто лежить на пограниччі етноґрафічних земель України. Ми стратили вже надію колинебудь вернутись на Україну і тому на памятку взяли до кишень грудочки української землі з Конотопу.

З Конотопу наш ешелон їхав через такі головні стації і міста: Курск, Вороніж, Козлов, Тула, Калуґа, Москва. Їзда з Киева до Москви тривала приблизно 3 тижні. А це з тої причини, що большевики стягали з Москви і Казаня реґулярні війська під Київ. Майже що години відходили ешелони з військом піхоти і кавалерії Буденного. Після приватних поголосок — Буденний мав сконцентрувати в околицях міст: Чернигова, Ніжина і Прилуки около 40.000 своєї кавалерії, щоби розпочати офезиву на Київ, який був вже в польських руках. Тодішний польський фронт ішов клином до самого Киева. Стратеґічний плян Буденного полягав на тім, щоби скорим маневром вдарити на праве і ліве крило польського фронту, та відтяти головні сили під Киевом.
Уторопи, дня 12. II. 1939.

Микола Лозовий

ВЕСНА 1920

Тоді було... Немирів, Балта, Бершадь...
З кліщів чуми вставали кістяки
І на коні дзвонив в остроги вершник
І грізно знов чаїлись байраки.

І брость чесав бронзово гребінь вітру,
З акантами будилася трава —
Весільно степ вбирав зелену мітру
І дитирамби сонцеві співав.

І туга знов зарунена будилась,
Солодко пах степів прадідніх дим —
Бурунна каламуть кипіла в жилах
І струнились полки під сонцем золотим.

Ішла весна у шумах над степами,
І кликала на прю — всім бурям наздогін,
І курява віків стелилась над шляхами,
І била рукоять у тисячлітній дзвін...

Земля пашіла, як роздерта рана,
Зідхали десь могили у ночі —
Ішла весна напоєна і пяна
І кликала, в бандури гремлячи...

Тоді було... Немирів, Балта, Бершадь...
З кліщів чуми вставали кістяки —
І на коні дзвонив в остроги вершник
І грізно знов чаїлись байраки.

Перші сльози княжівни Евфимії

Написав: *Олесь Бабій*

Князь Володимир Мономах мав багато дітей, і любив їх усіх, та найбільше любив наймолодшу донечку Евфимію. Любила ту князівну і її мати і всі бояри та й усі киевляни.

Князівна Евфимія виглядом і вдачею нагадувала розспівану малу пташку, і мати й нянька гречиня називали її жайворонком.

Коли князівна Евфимія виросла, її красу славили співаки королівських і княжих дворів. Один співак на дворі князя в Перемишлі співав у пісні, що під сонцем нема другої дівчини, якої усміх був би такий радісний, душа така погідна, як у дочки Володимира Мономаха. Цей поет писав у віршах, що частіше буває затьміння сонця, як сум і журба на личку і в серці князівни Евфимії.

Дочка Володимира Мономаха мусіла бувати на всіх бенкетах у князів, на всіх весіллях і забавах, бо князі говорили:

— Де нема вина — там нема веселости, бо на Руси веселіє есть пити, а де на бенкеті й забаві нема князівни Евфимії, там також нема радости, бо Евфимія — то як те вино солодке і похмільне.

Мати князівни Евфимії говорила нераз, жартуючи:

— Я ще ніколи не бачила смутку і сліз моєї доні, і мені здається, що вона навіть малою дитиною в колисці тільки всміхалась весело.

А заздрісні подруги, дочки князів і боярів цокотіли нераз:

— Евфимія все весела, бо добре їй на світі на княжому дворі. Та як вийде заміж, та ще й за якого злого чоловіка, то тоді заплаче, і ми побачимо її перші сльози. Відомо, що кожна дівчина плаче на весіллю за воленькою дівочою і зі страху, що собі світ завязала!

Але Евфимія стала на порі, вінчалась у Софійському Храмі в Киеві, та навіть на весіллю і на урочистім шлюбі у храмі Божім не пролила одної сльози, тільки всміхалась весело так, як і на забавах. Коли ж єпископ Діонізій підчас шлюбу накладав дочці київського князя, Евфимії на маленький пальчик золоту обручку, а обручка впала й покотилась під престол, тоді князівна навіть розсміялась голосно й шепнула до свого жениха:

— Обручка впала! Це знак, що я буду трошки зраджувати тебе!

Але зраджувати свого чоловіка Евфимія і не думала, бо дуже любила його першою дівочою любовю, ще й була горда з того, що її чоловік не якийнебудь московський, чи молдавський князь, а славний король угрів Кольоман.

Кольоман справді був жених яких тоді було небагато і найближчі приятельки Евфимії так завидували їй того жениха, що одна галицька князівна аж захорувала зі заздрости і не приїхала на весілля до Киева.

Інші князівни з Новгороду, Теребовлі й Звенигороду зі заздрости перешіптувались, що король угрів і дикий, і злий, і гуляка, і жорстокий такий, що навіть власну матір бив, тому й Евфимію буде бити. Говорили також князівни, що Кольоман то славний бабій, який має любовниць у всіх краях і всіх столицях, то ж буде зраджувати Евфимію.

Навіть мати Евфимії і Володимир Мономах не любили Кольомана, оповідали, що він на війні власними руками вбивав мечем не лиш вояків, але й старців, то й для жінки не буде ласкавий. Але князівна Евфимія не вірила в поголоски. Вона любила короля угрів саме за те, що в нього був погляд хижого льва, що його слова були тверді як удари меча, що він був сильний такий, що ударом пястука вбивав наймічнішого ворога. То ж як батько відраджував дочці виходити заміж за Кольомана, тому, що він жорстокий і лукавий, Евфимія говорила:

— Таж король повинен бути такий суворий і грізний? Чи маю виходити заміж за московського князя Юрія, який навіть мишей боїться, а як почув свист стрілів у бою, то плакав?

І князівна Евфимія таки вийшла заміж за короля Угорщини. В княжих палатах над Дніпром відбувся бенкет, якого ще не було, як за Ярослава Мудрого, коли дочка того князя Анастазія вінчалась з мадярським королем Андрієм.

Кілька тижнів по гучнім весіллю, яке тривало від неділі до неділі, Евфимія попращала батька, матір, увесь святий Київ, і поїхала з королем Кольоманом до краю угорського. Плакали родичі, плакали бояри і всі киевляни, пращаючи улюблену дочку князя, а Евфимія, як завжди всміхалась і жартувала:

— Ну, і чого ж ви плачете? Я ж не вмерла, тільки починаю нове життя! Іду до чарівної, багатої сонячної країни угрів, побачу нові міста, села, гори, долини і славну ріку Дунай, про яку руські пісні співають, тож треба радіти, а не сумувати.

— Коли ж бо серце болить, що тебе не побачу! — хлипала мати Евфимії і навіть Володимирові Мономахові сльоза сплила на довгу сиву бороду.

А Евфимія відповідала, пращаючи родичів:

— Я колись приїду до вас у гості, колись ви приїдете до мене в гостину, й нема причини до смутку.

— Пращай жайворонку!

— Пращайте, мамусю, і смійтесь так, як я завжди сміюся!

Цілу весну подорожувала молода королівська пара в позолоченій кариті із Киева над Дунай. З королем і королевою подорожував і цілий почот слуг, війська, що провожав Кольомана й Евфимію аж до Тухольських гір. Тут короля й королеву привітали угорські князі з угорським почотом та військом, що приїхали на стрічу володареві. Побенкетувавши з уграми біля Тухлі, руси вернулись над Дніпро, а Кольоман і Евфимія рушили в дорогу через Карпати.

Та одного дня серед синіх карпатських гір

Євфимія занедужала. Заболіла пелехата головка, замлоїло під серцем, закололо в боці. Занепокоєний король покликав лікаря, який їхав з королівською парою, і затривожений чекав, що лікар скаже. Лікар подавав Евфимії якесь пахуче зілля із гір біля мадярського кордону, нашіптував і говорив, що то злі людські очі наврочили королеву. Але як лікар відійшов, Евфимія обняла Кольомана, всміхнулась своєю соняшною усмішкою й шепнула королеві до вуха:

— Той твій лікар дурний, як ось ця вівця на полонині, хоч аж у Венеції вчився. Я цілком не хвора, тільки Бог поблагословив мене і я буду матірю!

Тепер вже радощам Евфимії не було краю і вона говорила, жартуючи:

— Мій Боже! Ми ще з Києва по шлюбі до Будапешту не доїхали, а то Бог уже благословив мене! Видно, любить Бог мого Кольомана, коли так скоро зіслав своє благословення...

Та королівській парі не довелось доїхати до Будапешту тим шляхом, куди задумав їхати Кольоман.

На самім кордоні Угорщини, коли король і Евфимія спочивали над потоком, і коли королева мріяла та вгадувала, чи в неї буде донечка, чи син, нагло пригнали на конях угорські гінці і сказали королеві вістку:

— Володарю наш! В цілій Срібній Землі гірські опришки підняли бунт! Вони вбивають усіх вірних слуг короля угрів... Володарю! Ти мусиш оминути Срібну Землю, де палає полумя повстання, бо інакше опришки можуть вбити тебе і твою достойну жону!

І король з королевою не поїхали через Срібну Землю, тільки завернулись назад аж ген над ріку Сян, потім поїхали аж на словацькі землі й у половині літа щасливо добились до Будапешту.

Не минув і місяць, а королева Евфимія привела на світ донечку таку красну, як рання зоря, й назвала її Аделяйдою.

І ось для Евфимії почались дні життя ще веселіші, як над Дніпром: Вона мала донечку, яка кожним усміхом збільшувала радість життя королеви.

Королева мала пишні строї, яких не мала жадна княгиня в Києві, й Евфимії аж серце билось з утіхи, коли вона гордо пишалась на бенкетах дорогими сукнями з самоцвітами, нараменниками, діядемом із перел дорогоцінних. На бенкетах у короля Кольомана лились вина гойніше, як на скромнім дворі князя Володимира Мономаха, тому королева Евфимія веселилась

Польський король, молодий і гарний, як мрія, як лицар із казки, подарував Евфимії дороге соболеве футро, позолочені чобітки з діямантами, на балях цей король слав красуні Евфимії свої зідхання у дарі, тож чого мала сумувати королева землі угорської?

Чому мала не веселитись прекрасна Евфимія, коли король Кольоман кохав її так палко, як палке сонце над угорською долиною, як палка пісня угорської пушти та танок чардаш, який Евфимія вчилась танцювати у пишних срібних салях королівської палати? Як було не веселитись молодій королеві, коли любов Кольомана була як ті палкі вина з угорських винниць над синім Дунаєм?

Евфимія навіть не тужила за Києвом, бо в Будапешті, як над Дніпром усі любили її і не звали інакше, як „ясним промінем зі Сходу".

Королева Евфимія не жалувала, що звінчалась не з українським князем, але з королем угрів: Вона знала, що не одна князівна з руської землі виходила заміж за угорського короля, чи князя, тому вважала угрів побратимами й приятелями русичів. Таж Кольоман говорив нераз, що ту кирею, в якій його коронували, вшили й вишили не мадярські руки, але трудолюбиві руки українських монахинь Василіянок із руського манастиря в Вестримській Долині. Королева Евфимія їздила на прощу до того манастиря і черниці оповідали їй, що цей манастир заложив славний мадярський король Стефан. Знала Евфимія і те, що в Вишеграді є український манастир, і що в тім манастирі монахи, які прийшли на просьбу угорського короля Андрія, аж із Київської Печерської Лаври, тепер щодня моляться за щастя й долю короля мадярів і за великість і побіди угорського війська над ворогами.

Молилась королева Евфимія і в Толмонові в руськім манастирі, де бачила образ княгині Анастазії Ярославни, дружини короля угрів, Андрія, яка цей манастир збудувала на славу руського й мадярського народу й на славу володарів Київської Руси й Угорщини.

І ці манастирі й слова ченців скріпили віру Евфимії, що русичі й угри то два братні народи, тому вона була щаслива, що стала королевою угрів та вважала Угорщину своєю батьківщиною.

В році 1100 королева Евфимія, відсвяткувавши пятиліття свого подружжя, була навіть веселіша, як у Києві і в листі до матери писала: „Твій жайворнок співає ще веселіше, як над Дніпром".

За три місяці мати Евфимії відповіла письмом, яке привезли посланці: „Дорогий Жайворонку! Я стужилася за тобою і мушу тебе відвідати. Вижидай нас з початком вересня".

Король Кольоман, прочитавши письмо з Києва, сказав до дружини:

— Твоя мати приїзджає перший раз до держави угрів. Ми мусимо виїхати аж у Карпатські Гори твоїй матері на стрічу. Поїдемо тим радше, що мій приятель, князь із Хусту запросив мене на лови на медведів. Чи ти поїдеш зі мною?

— Де ти, Кольомане, там і я!

І в половині літа король Кольоман із дружиною їхали в позолочуваній кареті в сторону Карпат. Евфимія минала села, міста всюди бачила багатих, щасливих мадярських вельмож, заможних селян, що кланялись королеві до землі й кликали „Еліен!". Тому думала Евфимія:

— Щасливий той угорський край і щасливі угри під владою мого чоловіка!

Бачучи розсміяні лиця угрів, слухаючи пісень угорських співаків, Евфимія сміялась весело, як і в дитинстві та думала:

— Коли стріну моє матір, скажу їй, що її донечка ніколи в житті ще не плакала.

В місті Хусті королівську пару привітав князь Беля і його дружина Анна, а по семи днях гульні й бенкетів, князь Хусту, його дружина й гості ви-

їхали в Карпати на лови, після яких мали вітати гостей із Києва.

Над рікою Тисою в селі Райгороді король Кольоман і князь Беля залишили жіноту в палаті барона Ґальґочія, а самі вибрались зі слугами в Карпати на лови.

Був погідний, підосінний вечір. Королева Евфимія, знуджена самотою, вийшла з княгинею Анною над ріку Тису на прохід. Любувались красою гір, слухали шуму бистрих хвиль і борів соснових та розмовляли про найновіші строї королівни польської..

Несподівано з доріжки в лісі до них долетів гомін пісні. Це йшли молоді дівчата й хлопці в українських вишитих сорочках і співали:

„Через Карпати, через зелені ішли татари,
Боже наш, Боже!
Скрились ми, втікли ми, душу спасали,
Доленько, доле!
Та як в Карпати прийшли мадяри
Боже наш, Боже!
Ані де скритися, ані подітися,
Доленько, доле!

Королева Евфимія стояла, мов скам'яніла:

— Княгине Анно! Звідкіля тут взялися руські люди? Хто це співає пісню мого народу тут у краю угорськім?

— Тут нарід руський, тут пісня руська, бо тут же руська країна — Срібна Земля Підкарпатська — відповіла княгиня. Я сама руського роду... так, як ти... Моя мати із руських бояр із Пряшева..

— Не смійся з мене, княгине! Я королева Угорщини, але я жила все тільки в палаті в Будапешті і я думала, що в угорській державі всі піддані крови угорської... Я думала, що руські люди живуть лиш над Дніпром і над Дністром...

— Ні, королево! Тут у Срібній Землі під Карпатами тільки мадярська власть, мадярські полки, мадярський батіг і мадярські посіпаки, що здирають з народу данину й податки. Але нема тут мадярських селян, тільки мадярські барони... Ту у нас руська мова, руська віра і звичаї...

— Я бажала б піти в руські села побачити, як живуть руські люди... Я пять літ не чула рідної мови, пісень українських і навіть дочка моя Аделяйда не вміє ані слова руської мови...

Королева й княгиня входили до вбогої хати старого хлібороба. Привітав їх сивоголовий, майже столітній старець. Не знаючи хто такі його гості, почувши від двох незнайомих жінок українську мову, старець думав, що це дочки руських бояр, які в тім році піднімали повстання проти угрів. Тому сивоголовий хлібороб заговорив до своїх гостей сердечно і щиро:

Королева Евфимія питала, сидячи край вікна:

— Ми люди руські, руська в нас віра і серця руські... Хочемо знати, як живе нарід руський під владою угорського короля...

Хлібороб сумно похитав головою і відповів:

— Вірю, що ви руського роду, бо мова ваша така як і в нас... Ви певно дочки тих бояр, що підіймали повстання і тепер криються часто в наших горах та дебрах... Хочете знати, як живеться нам під владою мадярського короля? Погляньте на наші села, порівнайте їх з мадярськими селами над Дунаєм, і ви вгадаєте яка наша доля...

Королева Евфимія дивилась через відчинене вікно на убоге українське село, бачила напівнагих бідних селян в обдертих лахміттях і личаках, бачила дітей і дівчат схорованих із голоду й нужди, тому озвалась сумно:

— Над Дунаєм я не бачила таких убогих сіл! Над Дунаєм я бачила тільки щасливих багатих хліборобів, що співали весело, всміхались весело, і я сама всміхалась до них!

— Старенький хліборобе, розкажи нам щось більше про долю руських людей під владою короля Кольомана.

— Скажу вам усе, що мені на серці накипіло. Нема мені чого боятись, бо і так мені пора в могилу забиратись...

Гай, гай, що казати: Руським людям так гірко жити під владою короля Кольомана, що неодин з нас завидує тим русичам, які впали в боротьбі в недавнім повстанні у тім році як король угрів привіз собі дружину з Києва. Кольоман батько для угрів і кат, ворог лютий для русичів. Ніхто, а тільки він запровадив у нас панщину, і ми мусимо трудитись пять днів у тижні для дідичів, баронів, а тільки день для себе... Завзялись королівські посіпаки щоб вигубити руських людей, щоб по нас і сліду не стало, щоб у Карпатах було лиш мадярське право, мова і звичаї і віра мадярська: Наші церкви замикають, пускають із димом і нам велять молитись чужою мадярською мовою. Навіть на вулиці коли хто руською мовою заговорить, його ловлять королівські посіпаки, січуть нагайками до крови, нераз і життя відбирають. Хіба ж ви не знаєте, що в нашому селі повісили недавно трьох русичів, що права нашого зі зброєю в руці боронили? Хіба ж ви не чули, що мій син Августин сконав у темнім льоху у вязниці тому, що своєї віри й мови руської не хотів виректись, та у мадярськім війську з повстанцями воювати, руську кров проливати? Хіба ви не бачите, що багато наших хліборобів у землянках свій вік коротає, бо королівські війська спалили хати русичів повстанців? Чи ви не чували, що ось на тих смереках королівські слуги вішали синів руського народу за те, що в повстанні Срібну Землю визволити бажали? Ось погляньте на мою спину, то побачите як живеться нам під владою короля угрів!

Старець скинув драну свитину і згрібну сорочку, й королева побачила ще незагоєні шрами і засохлі рани:

— Хай Бог почислить ті мої рани королеві Кольоманові, і хай божий проклін упаде на короля Кольомана, на королеву і на дітей королівських за ті рани мої і за кривди народу руського!

Королева закрила все усміхнені очі дрібною рукою. Потім станула біля вікна, дивилась на убогі села, що дрімали серед гір, оповитих осінними мряками, і важка задума й сум упали на душу королеви, як налягали важкі мряки на верхи Карпат.

І королева дивлячись на рани старця, заридала голосно, ревними сльозами.

Це були перші сльози княжівни київської, королеви угорської, Евфимії.

Від Видавництва

Повідомляємо всіх заінтересованих, що збірка матеріялів до АЛЬБОМУ УГА вже закінчена. Друк цеї Пропамятної Книги розпічнеться вже в найближчих днях.

Як відомо всім колишнім учасникам змагань УГА, майже весь ілюстраційний матеріял поодиноких частин УГА пропав підчас переходу за Збруч, а опісля на Великій Україні. Залишилися світлини лише у поодиноких учасників УГА дуже часто понищені і непридатні до репродукції, а також без потрібних пояснень. Це є причиною спізнення появи АльбомуУГА

Запевняємо, що доложимо всіх зусиль для того, щоби друк Альбому УГА закінчився якнайскорше.

Управа Видавництва і Редакція Альбому УГА

Від Адміністрації

До цього числа долучуємо почтові складанки та просимо П. Т. Передплатників вирівнати біжучу передплату за II чвертьрік 1939 р. Всіх залягаючих з передплатою просимо урегулювати справу своєї залеглости, щоби Адміністрація могла посилати їм аркуші споминів А. Камінського „В волинській тихій стороні".

Вп. Романа Шевчука, автора „Спомини 17. літнього вістуна", просимо подати свою адресу.

Адміністрація

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ"

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

XI. річник (Число 4) Квітень

ЗМІСТ:

Воскресення
Мирон Доля 2

Пісня українців, що гинуть за волю
Переклад з рос. В. С. Л 2

Левко Мацієвич
Др. Ілля Витанович 3

Повстанчий рейд Кінної Бригади от. Шепаровича
Лев Шанковський 6

З Полтавщини під Белз
Др. С. Б. і Ю. К. 12

Терезин
Степан Лисак 13

Княжі Горі Гори і Рожне Поле
Богдан Гошовський 14

У збірній станиці старшин у Хвастові і Києві
о. Михайло Божак 19

Весна
Микола Лозовий 20

Перші сльози князівни Евфимії
Олесь Бабій 21

Від Видавництва 24

Від Адміністрації 24

Wydaje: Wydawnicza Kooperatywa „Czerwona Kałyna", Lwów, ul. Zimorowicza 12. Zaw. Osyp Nawroćkyj.
Redaktor: Wasyl Sofroniw-Łewyćkyj. Drukarnia „Słowo" we Lwowie, ul. Czackiego 6.
Видає: Видавнича Кооператива „Червона Калина", Львів вул. Зіморовича 12. Зав. Осип Навроцький.
Редактор: Василь Софронів-Левицький. Друкарня „Слово", у Львові, вул. Чацького 6.

ВИДАННЯ

Ревізійного Союзу Українських Кооператив

вартісні для кожного Українця, якого цікавлять господарські і суспільні справи:

Рессель, Кооперація і національні завдання	. . . . .	ціна	2.00 зл.
Туган-Барановський, Кооперація, її природа та мета	. .	„	2.00 „
Січинський, Нариси з історії української промисловости		„	1.50 „
Коберський, Плянове господарство	. . . . .	„	0.50 „
Коберський-Левицький, Ідеольогія кооперації	. . . .	„	2.00 „
Жід, Програма кооператизму	. . . . .	„	2.00 „
Жід, Солідарність	. . . . .	„	1.50 „
Фоке, Кооперативний Сектор	. . . . .	„	2.00 „

Кооперативні читанки:

Малицька, В гурті краще	. . . . .	„	0.25 „
„ І звірята співпрацюють	. . . . .	„	0.25 „
„ В єдності сила	. . . . .	„	0.25 „

Замовляти:

Р. С. У. К., Львів, вул. Техніцка ч. 1.

здорово й весело святкуємо, бо наше печиво та тіста на

маслі

маслосоюзу

НАЙЛІПШІ ТОВАРИ НА СВЯТА

дістанете тільки в складах

НАРОДНОЇ ТОРГОВЛІ

і Міських Споживчих Кооперативах

Члени дістають кожного року товарові премії.

Ваш гріш принесе Вам і рідному загалові велику користь,

лиш не ховайте гроша дома, а зложіть на ощадність — —

у ЗЕМЕЛЬНІМ БАНКУ ГІПОТЕЧНІМ у Львові, вул. Словацького ч. 14.

ФІЛІЯ БАНКУ:

СТАНИСЛАВІВ,
вул. Собіського 11.

ТОВАРИСТВО
ВЗАЇМНИХ
ОБЕЗПЕЧЕНЬ

„ДНІСТЕР“

ЛЬВІВ, вул. Руська 20.

приймає до обезпечення:

а) **від огню:** хатні й господарські рухомости, худобу, пашу, збіжжя, товарі і т. г.

б) **від крадежі-влому:** домашнє урядження, товарі в крамницях і складах, готівку, векслі, вартісні папери, урядження церков, канцелярій і бюр, машини до писання й рахування і т. п.

в) **від грабежі:** готівку при її переношенні й перевоженні.

КООПЕРАТИВНИЙ БАНК

„ДНІСТЕР“

Львів, вул. Руська 20.

приймає під найкорисніщими умовами вклади ощадности і поладнує всі банкові справи.

Хто що місяця складає готівку на **премійну книжечку** продовж одного року, може крім звичайних відсотків одержати також нагороду за ощадність 25-100 зл

ЧАРІВНА ХВИЛИНА

закурити папіроски на тутках

КАЛИНА

В теперішних непевних часах найкращим святочним побажанням буде поліса життєвої обезпеки — — — —

ЄДИНОГО
УКРАЇНСЬКОГО
ТОВАРИСТВА
ВЗАЇМНИХ ОБЕЗПЕЧЕНЬ НА ЖИТТЯ

„КАРПАТІЯ“

Львів, Ринок ч. 38 — чч. тел. 258-43 і 258-92.

ПИШІТЬ ЗА НФОРМАЦІЯМИ

Читайте одинокий фаховий часопис-місячник

„Сад і Город“

необхідний для садівництва, городництва, господаря і господині!

Багато цікавих порад, новин, образків!

На рік 2·50 зол.

Адреса: **Львів, Руська 20** („Сіл. Господар“)

ЗАПАМЯТАЙ!

до котрої крамниці
ЦЕНТРОСОЮЗУ
ТОБІ НАЙБЛИЖЧЕ

Ринок	2.	Кентшинського	21.
Личаківська	50.	Зибликевича	2.
На Байках	8.	Жовківська	175.
Зофії	8 а.	Городецька	171.

З Воскресенням Христовим всього кращого бажає всім Союзам, Кооперативам і кооперативним працівникам — Дирекція, службовики, робітники „ЦЕНТРОСОЮЗУ“ — Христос Воскрес!

LITOPYS
CZERWONOJI
KAŁYNY

LWÓW
MAJ
1939

ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ НА 1939 РІК.

„ЛІТОПИСУ ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“ на 1939 рік.

Річна передплата виносить	. . .	**зол. 13.—**
Піврічна „ „	. . .	„ 7.—
Чвертьрічна „ „	. . .	„ 3.50
Ціна поодинокого числа „	. . .	„ 1.20
Для членів „Червоної Калини“ чвертьрічно		„ 3.00
П. Т. Передплатники з закордону платять річно		„ 14.50

Точні П. Т. Передплатники отримують в 1939 р. безплатний додаток в долучених до кожного числа аркушах споминів А. Камінського п. з. **„В волинській тихій стороні“.**

Адреса Редакції і Адміністрації: **„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“,**

Львів, Зіморовича ч. 12. поч. скр. ч. 43.

Елегантні
КАПЕЛЮХИ

тільки з фірми

Е. ДУМИН

ЛЬВІВ - КОПЕРНИКА 4

збірники „за державність”

Це славна історія наша, писана кровю Війська Українського.

Видає: Українське Воєнно - історичне Товариство. Вийшов багато ілюстрований, люксусово виданий девятий збірник. Містить спомини й розвідки наших визначних учасників визвольної війни.

В цім збірнику: Зі споминів Сірожупанника, сот. М. Бутовича; З боротьби українського народу за свою незалежність, ґен. - пор. П. Єрошевича; 8-ий Катеринославський корпус, сотн. С. Левченка; 5-та Херсонська стрілецька дивізія та її перехід на Закарпаття в серпні 1920 р.; Спомини лікаря з української війни 1918 — 1920 р. др. мед. В. Наливайка; Бій під Крутами, сотн. А. Гончаренка; Вапнярська республика, полк. Д. Антончука; Бої Житомирської пішої Юнацької Школи, хор. Ів. Винника; Із Саранська до Херсона, сотн. О. Калюжного; Вільне Козацтво на обороні залізниці Корсунь — Біла Церква, Ів. Велівченка; Матеріяли до історії 1-го кін. Лубенського ім. М. Залізняка полку. пполк. інж. А. Марущенка - Богданівського; Веселка і Веселківці, сотн. І. Зубенка; Додатки; сторінка виправлень.

Адреса Управи Товариства й Редакції: Варшава 22, вул. Опачевська ч. 54, м. 15, полк. М. Садовський.

Продають усі книгарні.

З технічних причин вишлемо 5. аркуш
безплатного додатку разом з 6. аркушем

Opłata pocztowa uiszczona gotówką

ЛІТОПИС

ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

XI. Річник

Nr. 5. LITOPYS CZERWONOJI KAŁYNY 1939

ЧИСЛО 5. ТРАВЕНЬ 1939.

Похід обєднаних українських армій на Київ, серпень 1919 р.

Дефіляда артилерії УГА у Винниці.
(Світлина з „Альбому УГА", що саме друкується у В-ві „Червона Калина".

Спомин з квітня 1920 р.

Причинок до статті Д-ра Л. Макарушки, поміщеної в „Ділі“ з дня 26 березня 1939 р. „Чи галицькі Українці відмовилися від походу на Київ у 1920 р?“.

Написав: *Фердинанд Балицький, б. сотн. УГА.*

Саме в квітні ц. р. минає 19 літ, як Галицька Армія стояла на українськім Поділлі на протибольшевицькому фронті. По виконанні протибольшевицького перевороту, повели галицькі частини наступ на большевиків. Я був під той час персональним референтом при штабі II-ої Бриґади УГА. — (Давнішого I-го Корпусу). — Штаб бриґади вирушив з Літина й опинився, наскільки собі назву села пригадую, в Микулинцях. — На дворі стояла тепла, гарна, весняна погода, в серцях старшин і стрільців панувала радість, що позбулися большевицької змори й завитала надія, що доля нам цим разом вже певно усміхнеться й дасть нам змогу виплисти на чисту воду. В команді штабу дивний рух так в день, як і в ночі. Курієри й звязкові приходять і відходять зі звітами й приказами. Телєфон дзвонить майже без перерви. — Командант бриґади, сотн. Юліян Головінський, по неспаній ночі виїзджає на чолі сильної кавалерійської стежі для орієнтації на фронт. — Всі ми, як найкращої гадки й чекаємо на вістки від звязкових, яких вислано до I-шої й III-тьої бриґади.

Я кватирував у якогось багатого хазяїна. В ночі будить мене мій чура й голосить, що питає за мною ординанс з Команди бриґади. Зриваюся на рівні ноги й кажу привести його до себе, а цей голосить: „Пане сотнику, на приказ Команди голошу слухняно, що маєте негайно ставитися в штабі“. В одній хвилині я готов. Припоясую баґнет і револьвер, беру в руки свій невідступний кавалерійський „штуц“ і біжу. В Команді, яка поміщувалася в сільській школі, застаю вже сот. Фердинанда Лянґа й сот. артилерії, Цапяка. — Довідуюсь, що ми три їдемо негайно в делеґації до Команди польських частин, яка кватирує в Літині; подають нам необхідні інформації, вручають друковану на машині повновласть до переговорів.

Їдемо бриґадним автом — довкруги весняна, ясна, подільська ніч. Ніким незадержані приїзджаємо до Літина. По вулицях місточка крутяться густо польські стежі. Питаємо за кватирою Команди. Показують нам на дім, в якім на моє здивування ще перед двома днями кватирував я сам. — Зголошуємо у дижурного свій приїзд — стукаємо до дверей і застаємо польського поручника-адютанта, а той інформує нас, що польська армія спільно з армією У.Н.Р. саме тепер в поході на Київ, — ціль походу вільна Україна, якої **„начальником“** буде С. Петлюра. Кімната освічена двома свічками, завалена всілякими похідними скринками. Входить командант, польський полковник. Представляється, леґітимуємося. Полковник питає: „Якей українській арміі, якей?“. Пояснюємо, що української **галицької** армії. — „Ага ґаліційскей! Прошен сядаць, ґдзе кто може“. Пропонуємо, щоб разом йти наступом проти спільного ворога, себто большевиків, з якими ми саме тепер в бою й питаємо, в якім характері зближаються до нас польські частини, чи як союзники, чи як противники. — На це почули ми відповідь: „Nie mam względem was żadnych innych instrukcyj. Wiemy, żeście się z bolszewikami coś trochę pokłócili, ale jesteście dla nas dalej wrogami i wysłałem już przeciwko wam swe oddziały. Czy panowie ich w drodze nie napotkali? To jest jedyne wyjście z sytuacji, chyba że złożycie broń“.

Цього роду пропозиція порушила нас до живого. Зриваємося на рівні ноги і всі три як на умовлений знак відповідаємо: „Це виключене!“ — Уважаючи свою місію за скінчену, збираємося до відходу. — Jak tam panowie dajecie sobie radę z prowiantami i furażą?“ — питає нас на відходнім полковник.

На це подав я йому пояснення: „Пане полковнику, не забувайте, що ми через цілий час наших воєнних операцій обертаємося серед свого народу. Тутешні селяни добре розуміють за що ми воюємо, тому всі наші потреби дотично харчів і фуражі на кожне наше домагання дуже радо заспокоюють”. Попрощалися.

Приїзджаємо досвіта до команди, щоб зложити звіт з переговорів. Застаємо команданта, сотника Ю. Головінського, як лежить на долівці, під головою вязка змервленої соломи, в руці телєфон. Біля нього стоять шеф штабу бриґади, майор Ерлє й начальник оперативного відділу сотн. Мирон Луцький. Нашого звідомлення з переговорів вислухав сотн. Ю. Головінський з камінним спокоєм...

В годину або дві пізніше показалися довкола польські частини ріжного роду зброї, знаменито умундировані. — Не біжу, а лечу до команди й питаю от. Ерля: „Що це, роззброєння?“ Цей подає у відповідь: „Ні, старшини затримують зброю“.

Десь взявся на порозі командант полку, сотник Чайка. Зденервований, червоний на лиці кричить в розпуці: „Ані я, ані мої люди зброї не складають!“ — „Скажи йому, нехай має розум!“ — каже от. Ерлє.

По виході з команди даю свій кавалерійський „штуц” свому хазяїнові в подарунку... Вже був він мені зайвий, бо наші частини УГА замість машерувати на Київ проти большевиків, змушені були опинитись в польських таборах для полонених.

В Галичі, 15. квітня 1939 р.

Культ померших і поляглих як засіб плекання традиції

Написав: *Б. Г.*

Серед численних звичаїв, звязаних зо Святом Воскресення Христового, на окрему увагу заслуговує церковний звичай т. з. „сорокоустів“ — поминок за покійних.

Виростає він з тої глибокої пошани предків, що така притаманна людству й на найнижчих щаблях його розвитку.

Культ цей плекає зокрема християнська церква, що звязується з її наукою про вічне життя. Одною з форм того культу є саме старинний звичай сорокоустів, себто поминок, що відправляються в нашій церкві кожної середи й пятниці в часі великого посту і в Великий Четвер.

Про походження й назву цього звичаю читаємо в проповіді архимандрита Київо-Печерської Лаври Захарії Копистенського, друкованій в Києві 1625 р. п. н. „Омілія албо Казанье на роковую память... Єліссея... Плетенецкого...“ таке:

„Претожъ побожне церковъ чаша зъ давныхъ вѣковъ держитъ, гды зъ указу єи Сорочины то єсть чотырдесятого дня по умерломъ память отправуємъ, оказуючи то и освѣдчаючы же презъ всѣ тыи сорокъ днєй молитвы чинили, и Литургіи Божественныи на кождый день за преставльшагося отправовалисмо, которыи въ церкви Божой Сорокоустомъ называются, и тыимъ Литургіямъ якобы конецъ чинячи тотъ останнїй чотырдесятый день, якобы знаменитѣй зъ офѣрами чиненіемъ ялмужнъ гойнѣйшихъ объходимъ, надѣи южъ и утѣхи певнои будучи, же душа, за которую ся то отправило въ оныхъ своихъ испытаныихъ, отрадуи помочъ приняла“.

В часі відправи сорокоустів священик проголошує: „Помяни Господи душу усопшаго... раба Твоєго (раби Твоєя)“ і додає імя покійного, що його відчитує з окремого списка, а саме з т. зв. „Помяника усопшихъ“. Такий „Помяник усопших“ був списуваний колись на перґамені, зогляду на тривкість того матеріялу і вела його чи парохія, чи окремі установи, як брацтва і цехи, а то й окремі родини. В тому випадку такий родинний „Помяник“ був джерелом цілого родоводу, немов ґенеальоґічним деревом.

З давніх „Помяників“ заховалося в нас, головно в музеях, віднośно невелика кількість, у сучасному вони мало поширені, а то просто невідомі. Автім значіння й вартість головно родинних „Помяників“ дуже велика. Традиції роду й родини повинні бути в нас плекані якнайпильніше, вони ж основні клітини нації й її сили. Маючи на увазі розглянути цю справу ширше на іншому місці, приходиться мені тут сьогодні ствердити,

Памятник — таблиця в честь Поляглих членів УГА з села Романова, повіт Бібрка.

що традиція „Помяників“ все ж у нас не завмерла, тільки ж находить — головно в останньому часі — нові для себе форми. На тлі з глибоким пієтизмом плеканого в усьому культурному світі культу поляглих у великій світовій війні, зокрема культу „Могили Незнаного Жовніра“ зродилася в українському народі своєрідна його форма, а саме щорічні зеленосвяточні походи на Могили Героїв, а попри те в багатьох місцевостях найшов він свій вияв у формі пропамятних таблиць у честь Поляглих з цих місцевостей, з докладним списком імен та прізвищ. Оці таблиці і приходиться вважати новою формою старозвичаєвих церковно-родинних „Помяників усопших“, які одначе вже не з перґамену, а з багато тривкішого за нього, бронзу, чи мармору.

І в часі великопістних „сорокоустів“, зокрема в Великий Четвер поминає священик Тих, що їх імена видніють на таблиці-помянику, уміщеному на почесному місці стін церкви.

Память про батьків, братів, свояків, знайомих, що в днях заліза й крови голови свої поклали десь ген далеко від рідних сіл і стріх, затривалюється і поминається отак кожного року і переходить од рода в рід, стає справді вічною.

Авторові цих стрічок пощастило досі зладити виказ, а то й світлини поверх 70-ти помяників-таблиць, що вмуровані головно в церквах ріжних місцевостей краю, разом з виказом уміщених на них імен та прізвищ. Оцей виказ в міру часу й місця будемо поміщувати на сторінках „Літопису“ по повітам і можливо, зі світлинами. Слід запримітити, що в деяких місцевостях культ По-

ляглих прибірає незвичайно глибокий характер. І так прим. в селі Почапи, золочівського повіту під помяником-таблицею є вміщена золочена урна, закінчена вгорі вічно горіючою лямпадкою і в урну цю кожного року всипають принесену з побоєвищ (Маківка, Лисоня) і могил (м. ін. з могили незнаних двох стрільців УГА на Білій Мар-

кяновій Горі) землю. Отак старинний церковний звичай „сорокоустів“ і „Помяників усопших“ находить нові форми вияву і як такий заслуговує на дальше дбайливе його плекання.

З тою м. ін. ціллю й писані під надходячі Зелені Свята оці стрічки.

Учасники Визвольних Змагань 1918 — 1920 із села Ворвулинці пов. Заліщики. Сидять на землі від права до ліва: 1) вістун Іван Олексишин, с. Олекси, член УГА — Булавна Сотня Ходорівська; 2) стр. Юліян Малюк, УГА — 1-а Пограничная Сотня, Заліщики; 3) стр. Василь Шпортак, с. Федора, УГА — 4-та Золоч. Бригада. II ряд сидять від права до ліва: 1) стр. Юрко Солсун, член УГА — Штаб Волинської Ґрупи; 2) стр. Федір Побуховський, АУНР — Волинська Ґрупа; 3) бул. Матій Навізівський, 9 Бриґада, сотня скорострілів УГА; 4) Юрко Казимирчук, член УГА; 5) старш. бул. Теодор Горичка, УГА — 4-та Зол. Бригада; 6) вістун Григорій Рудий, член УГА; 7) стр. Іван Котузяк, с. Павла, 1-ша Пограничная Сотня, Заліщики, УГА; 8) стр Данило Круцяк, АУНР; 9) стр. Дмитро Солсун, АУНР — Петлюрівська Бриґада. III ряд стоять від права до ліва: 1) стр. Василь Солсун, с. Петра, 1-ий п. п. ім. князя Льва, УГА; 2) стр. Никола Горін, 1-ий п. п. ім. князя Льва, УГА; 3) стр. Олекса Шпортак, 5. Коломийський Курінь, пробоєва сотня УГА; 4) стр. Дмитро Круцяк, АУНР — 1. Гайдамацький Полк; 5) стр. Михайло Безкоровайний, 5. Коломийський Пробоєвий Курінь; 6) стр. Іван Долинчук, с. Михайла, Залізно-дорожний Курінь УГА; 7) стр. Петро Вірменчук, Залізно-дорожний Курінь УГА; 8) стр. Василь Федоришин, 10. Гарматний Полк от. Карася УГА; IV ряд стоять від права до ліва: 1) стр. Іван Олексишин, с. Фед., 17. Бригада УГА; 2) стр. Василь Навізівський, член УГА; 3) стр. Ілько Долинчук, с. Петра, член УГА; 4) стр. Михайло Круцяк, УНР — 7. п. С. С. Вільного Козацтва; 5) стр. Василь Олексишин, 17. Бриґада УГА; 6) стр. Никола Шинкарук, 1. Пограничная Сотня УГА; 7) стр. Никола Солсун, с. Якова, 2. Гарматна Бриґада УГА. V ряд стоять від права до ліва: 1) стр. Никола Малюк, 24. п. п. ім. Дорошенка; 3) стр. Юрко Лисак, Саперський Курінь от. Шваба.

Лінійний корабель - дреднавт Чорноморської Фльоти „Воля“

Історичний нарис

Написав: *лейтенант фльоти Святослав Шрамченко.*

І. бригада лінійних кораблів Чорного моря складалася з трьох велетнів-дреднавтів — лінійних кораблів одного типу: „Імператриця Марія“, „Імператриця Катерина Велика“ і „Воля“.

Всі вони збудовані в Миколаєві.

Л. к. „Імп. Марія“ спущений на воду у 1913 році, увійшов до складу Дієвої Фльоти у 1915 р. Брав боєву участь у світовій війні і 7/20. жовтня 1916 року загинув від внутрішніх вибухів на очах автора цих рядків на севастопільському рейді (див. „Л.Ч.К.“, 1935 р., ч. 3., стор. 13). Був пізніш піднесений, але кілем догори. Корабельні інжинірри ввесь час працювали над тим, щоб перевернути його назад, якслід, але це все не вдавалось. Приїздила навіть спеціяльна місія японських корабельних інжинірів-фахівців по піднесенню затоплених кораблів, але вона нічого не могла зробити. Українське морське міністерство також зайнялося цією справою, відпускаючи у 1918 році спеціяльний кредит на це, але тоді теж не вдалося. Большевики, що прийшли до Севастополя наприкінці 1920 року, просто зруйнували справу піднесення „Імп. Марії“.

Лінійний корабель „Імп. Катерина Велика“, спущений на воду у 1914 році, увійшов до складу Дієвої Фльоти у 1916 році і брав боєву участь у світовій війні. Автор цих рядків плавав на цьому кораблі у 1916 році.

Лінійний корабель „Воля“, спущений на воду у 1914 р., з добудовою запізнившись через революцію в Росії і увійшов до складу Дієвої Фльоти аж у 1917 році.

Кожний з цих кораблів мав 23.000 тон водомісткости, 22 вузли ходу[1]), 12 — 305 мм., 20 — 130 мм., 4 — 75 мм. протилітакових гармат і 4 підводних мінних апаратів.

Випал артилерії на один борт — 4.000 кільогр. Довжина кожного корабля була 170 метрів, ширина 27,3 метра, занурення 8,4 метрів. Сила машин — 27.000 коней. Парові машини Парсонса. 20 котлів в 20 котельних відділах, до яких проводили 20 вентиляторів з подвійним підводом повітря. Котли вибудовані „Товариством Миколаївських Заводів і Верфій“ — типу Ярроу з рурками більшого проміру. Кожний корабель мав по 4 гвінти по 3 лопасти у кожного. Промір гвінту коло 3 метрів, запаси вугілля 2754,97 тон і нафти 704 тон.

Димових коминів два: перший від носу овальний, другий круглий. Висота їх від колосників 26 метрів.

12 — 305 мм. гармат 52 калібру, зразку 1914 р.

[1]) 1 вузол = морській милі, а миля коло 1¾ кілометра на годину.

Автор цих рядків підчас перебування 23. червня 1917 р. у Києві перед самим призначенням на л. к. „Воля“

Вага одної гармати 3.043 пуда[2]), а вага замку 57 і ½ пудів. Заряд димного пороху 7 пудів, а набій 20½ пудів. Вартість одної 305 мм. гармати: коло 110.000 золотих карбованців. Вартість одної 3-гарматньої баштової установки для 305 мм. гармат коло 1,400.000 золотих карбованців. Механізми кожної башти приводили в рух електрикою, як зрештою і майже всі механізми корабля. 20 — 130 мм. гармат (10 на правому борті і 10 по лівому борті) 55 калібру, зразку 1915 року „Обуховського сталелітійного заводу“. Вага кожної гармати без замка 316 пудів, вага ж замка 22 фунти.

Броня горішньої палуби 75 мм., бортів від 305 мм. до 102 мм. Броня башти 305 мм. (див. тех рис. „Волі“ в ч. 3. 1935 р., стор. 15). Надбудівок на горішній палубі кожного корабля було мало: 4 башти, 2 боєвих рубки: носова і кормова (відкіль велось керування кораблем), 2 комини, 2 машти і все, так що сама палуба була така велика, що на неї цілком вільно можна було б робити муштрові навчання цілого пішого полку армії нормального парутисячного складу людей.

Сама будівля кораблів була настільки вдалою і з такою кількістю власних винаходів і удосконалень, що коли в 1918 році (за часи Гетьманщини) німцям вдалося на севастопільському рейді добре зазнайомитися з лін. кораблем „Волею“, то вони, що в них будівля кораблів була одною з найкращих на світі, були здивовані і не могли не висловити свойого подиву перед тодішнім українським командуючим Чорноморською Фльотою — контрадміралом М. М. Остроградським-Апостолом і пізніш ще перед контрадміралом

[2]) 1 тона = 61 пуд.

Вячеславом Ключковським. Коли ж французо-англійці в 1919 році захопили частину Чорноморської Фльоти і вивели її із Севастополя до Царгороду, а в тому числі і лін. корабель „Воля", то спеціяльні комісії морських фахівців з Льондону і Парижу обслідували „Волю". Отож видно, що було що обслідувати, бо вони робили цілих 2 місяці.

Екіпаж кожного корабля складали 42 старшини і 1200 підстаршин і матросів. Серед старшинського складу поза фахівцями було аж 3 лікарі (один в ранзі полковника в.-морського санітарного відомства і 2 молодші старшини) і 1 панотець.

Кожний корабель мав свою власну орхестру. Маршем І. бригади лінійних кораблів Чорного моря був, так улюблений Чорноморською Фльотою „Старо-єгерський марш".

З революцією в Росії, з самого початку березня 1917 року почалась, як відомо, вже отверта українізація Чорноморської Фльоти, яка за квітень — травень 1917 р. зробила великі кроки наперед. Тоді вже українські ради-гуртки заіснували на всіх великих кораблях Чорноморської Фльоти. Ці українські корабельні ради підлягали Головній Раді Чорноморської Української Громади в головній базі Чорноморської Фльоти Севастополі, яка й провадила всю українську творчу роботу на фльоті.

Лінійний корабель „Воля" в той час ще добудовувався в Миколаєві. Головній Чорном. Раді було відомо, що українізація „Волі" іде добре від самого початку, бо навіть саме переіменування лін. корабля „Імператор Олександер III" на українську назву „Воля" після революції відбулося під впливом українців з неї, які в переважаючій більшости, як на всіх кораблях Чорноморської Фльоти, були в складі її епікажу. Одже ж лише аґітація соціялістів, головним чином російських есерів псула і могла ще здорово попсути цілковиту українізацію „Волі" і на жаль так воно і сталося, але про це пізніше.

В червні 1917 року будівля „Волі" підходила до кінця, не дивлючись на наполовину зменшену через революцію продуктивність праці робітників і одночасно збільшену діяльність ворожої шпіонажі. Контррозвідка Чорноморської Фльоти з самого початку світової війни звернула окрему увагу на Миколаїв, де були зосереджені всі кораблебудівничі заводи і верфи, на яких будувалися нові воєнні кораблі Чорноморської Фльоти в тому числі і велетень „Воля". Контррозвідча аґентура слідкувала за цілим життям Миколаєва. При найменшому підозрінні, що до тої чи іншої особи, цю особу висилали з району Миколаєва. А були випадки саботажу, пожарів, викрадення таємних документів, шкіців, кораблів і т. д. Справців-шпіонів ловили, але не завжди. Був такий цікавий випадок:

Начальник Миколаївського контррозвідчого відділу штабу командуючого Чорноморською Фльотою пор. С. М. Устинов на підставі аґентурних даних заарештував інжиніра Д., німця з походження, який служив на кораблебудівничій верфі „Наваль" і який поступив на цю службу за рік перед війною. Підчас трусу в нього знайшли фотоґрафії всіх заводів, майстерень, всіх кораблів, які будувалися тут, зо всіма подробицями, велике листування в німецькій мові, яке показало на його постійні зносини з Німеччиною перед війною, але в цьому листуванні нічого карігідного не було, потім сила ріжного рода схем, заміток, цифр на блокнотах і календарях. Як пояснював інжинір Д., все було нормальне: в Німеччині він мав родичів і знайомих, з якими і листувавсь, не пишучи нічого забороненого, фотоґрафічні ж знимки робив з робіт, в яких сам брав участь, крім того, що це для нього було цікаве, так само такі знимки до певної міри зявляються і засвідченням діяльности його, як інжиніра. Звязок його з Фішером, австрійським консулем у Миколаєві, вже відомим шпіоном, який своєчасно виїхав, але залишив свою шпіонську аґентуру в Миколаєві, ніби був звичайною знайомістю.

Одже ж безпосередніх доказів, крім посереднїж, що інж. Д. займався шпіонажою, не було. Його притримано в арешті два тижні, але ні хемічне обслідування його листування, паперів, книжок, заміток і т. д. ні перетрусення цілого помешкання від долу догори, ні спеціяльне обслідування стін будинку, де він жив, меблі його і т. д. не дали жадного висліду. Інж. Д. звільнили по наказу штабу ком. Чорном. Фльотою, але фотоґрафії і листування затримали до закінчення переведення слідства.

Пройшло досить часу. Настав 1918 рік. До Миколаєва ввійшли німецькі війська. Усім мешканцям, не виключаючи і старшин, наказано здати зброю. Пор. Устинов пішов до німецького штабу, щоб здати свій бравнінґ і заявити бажання виїхати в столицю України Київ. Він одержав квіт на бравнінґ і ввійшов до кімнати, де сиділо кілька німецьких старшин. Серед них спокійно сидів і розбірав папери інжинір Д. Він зустрів пор. Устинова дуже ввічливо і звернувся до нього з проханням повернути йому його листування, фотоґрафії і т. д. Це все хоронилось в миколаївській портовій конторі, відкіля інж. Д. і дістав усе. На запитання ж пор. Устинова, чи не міг би він зараз же одержати назад його бравнінґ, інж. Д. обіцяв залагодити цю справу і дійсно на другий день бравнінґ був надісланий на помешкання пор. Устинова. Надзвичай ввічливий шпіон.

Підчас революції чорноморській контррозвідці довелось пристосовуватись до обставин, як усюди, так і в Миколаєві. „Воля" мусіла бути закінчена якнайшвидше. Контррозвідка тоді звязалася з радою робітничих депутатів, яка повстала вже й Рада пішла цілковито назустріч контррозвідці, бо ще не було большевицької зарази, яка, як відомо тепер **документально,** була міцно звязана з німецькою шпіонажою. Ця Рада завела у себе таємну контррозвідку, яка і співпрацювала з морською контррозвідкою. Якраз перед закінченням праць на „Волі" до Миколаєва прибули аґітатори-большевики, ніби матроси Балтійської Фльоти. Штаб командуючого Чорноморською Фльотою попередив навіть, що мандати цих матросів сфальшовані. Їх метою було мітінґово внести розклад

серед робітників, викликати страйки і якщо не припинити будівлю „Волі“ і інших кораблів, то ще запізнити докінчення. По згоді з Радою виступ цих матросів-большевиків був недопущений. Будівля „Волі“ підходила до кінця. Контррозвідка виробила свої міри охорони її при виході з Миколаєва. За два дні перед цим заарештували і частинно просто віддали під суд 25 чоловіків, звязок яких з б. австрійським консулем був вже встановлений і „Воля“ без перешкод вийшла з Миколаєва в липні 1917 року.

Одержавши відомости про час прибуття „Волі“ до Севастополя Головна Українська Чорноморська Рада пришикувалася до її урочистої зустрічі.

12. липня 1917 року — день прибуття „Волі“ до Севастополя, був днем великої української маніфестації, яка з великим українським прапором скерувалася частинно до графської пристані,, частинно на Приморський бульвар, мимо якого мала проходити „Воля“.

В Раді були інформації, що перед самим виходом „Волі“ з Миколаєва, на ній виникла боротьба поміж українцями з одного боку і соціялістами російськими й українськими з другого в справі піднесення українського прапору. Але як закінчилася боротьба, не було відомим, тому з гарячою цікавістю чекали всі українці в Севастополі на прибуття „Волі“.

Нарешті вона показалася в клубах чорного диму. Ближче-ближче. І що ж? На гафелі великий парадний андріївський прапор, а на формашті (передній) червоний (соціялісти взяли гору!). І лише на другій башті корабля закріплений був великий синьо-жовтий український прапор, на честь якого і понеслося з берегу гучне „Слава“ від українців.

Як тільки „Воля“ стала в північній бухті, на призначену для неї бочку, до неї підійшли на катері члени Української Гол. Ради і піднялися на борт корабля. На кораблі вже стояла частина екіпажу з тим жовто-синім прапором на правому флянзі і ось тут голова Української Чорном. Ради проф. В. М. Лащенко виголосив на привітання свій історичний тепер для української фльоти вірш:

Злотосині прапори[3]).

У повітрі вільно мають
Злотосині прапори...
Рвуться в небо, грають, сяють
Ясним сонечком з гори..
Клик палкий за вітром лине,
Дзвін по Києву гуде:
Прокидайтесь! До Вкраїни
Ранок соняшний іде...
Блискотять Дніпрові хвилі,
Море золотом горить...
Степ синіє... Легкокрилі
Чайки линуть у блакить
Розганяючи тумани,
Славлять гори сонця схід...
В синім небі, злотовбраний,
Усміхається Бескид.
Злої ночі дикі сили
Зникли в темряві нимій...
Все живе... Встань з могили,
Встань, як Лазарь, краю мій!
Всі серця байдужі й кволі,
Все, що ворог в сон одяг,
Зве до сонця, зве до волі
Злотосиній рідний стяг...
Линьте в небо, орлі крила,
Землю зорюйте, плуги!
Хай цвіте Вкраїна мила
Буйним цвітом навкруги!
Та іде поміж народи,
Несучи оливну віть,
Вбрана в зорі, в тихі води,
В злотосоняшну блакить.

На це віршове привітання матроси відповіли гучним „Слава“, „Слава Україні“, „Слава Українській Чорноморській Фльоті“. Після того на „Волі“ відбулося спільне зібрання Президії Гол. Української Ради і українського гуртка „Волі“, де і виявилося, як вдалося есерам збаламутити наших українців — безпартійних в справі прапору.

Автор цих рядків, тільки що призначений на „Волю“ вахтовим старшиною, зявився на „Волю“ майже одночасно з Президією Гол. Української Ради і був свідком відчитання вірша й гучного прийняття Гол. Ради і пізніш вже був активним свідком тієї завзятої боротьби, яка провадилась на кораблі між свідомими українцями і соціялістами за впливи на ввесь екіпаж корабля. Між іншим українцям багацько допомогав корабельний пан-отець, з похождення українець.

Командував „Волею“ тоді капітан І. ранґи Ульянів (майб. український командант военного порту в Маріуполі у 1918 році). Старшим старшиною[4]) „Волі“ був лейтенант фльоти Григоренко, старшим мінним старшиною лейтенант фльоти Онопрієнко і т. д., але останні два походили зі старих українських козацько-шляхотських родин і були занадто зрусифіковані, щоб відразу відчути своє славне українське походження і як більшість старшин корабля трималися в політичній і національній боротьбі на кораблі просто пасивно.

Через деяий час по прибутті до Севастополя, „Воля“ в супроводі крейсера „Память Меркурія“ і еск. міноносців виходила на іспит своєї швидкости. Автор цих рядків сповняв тоді ходову вахту на горішньому містку. Розвинувши повний хід вздовж південного побережжя Криму, „Воля“ дійшла майже до траверзу Теодосії і дала тоді більш 21 вузла. Все було в порядку, як не рахувати хвилевого заклинення руля при звороті й вернула до Севастополя.

Тут ще треба звернути увагу на те, що свідомі українці підстаршини й матроси були тим дисциплінованим елементом, який стояв на перешкоді соціялістам і пізніш большевикам до повного розвалу і руйнації фльоти, за що і були так зненавиджені ними, не беручи під увагу вже національного моменту; бо навіть коли почалися проти старшин ексцеси, то й тут українці-матро-

[3]) Цей історичний вірш вийшов вже на еміґрації в друку, в збірнику В. М. Лащенка „На ріках Вавилонських“, Прага, 1925 р.

[4]) Помічник і заступник команданта корабля.

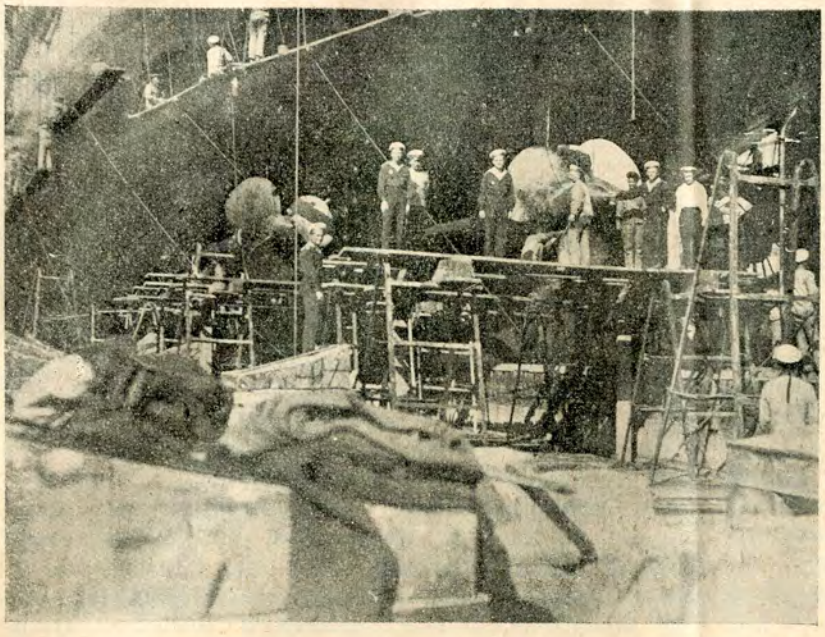

Л. к. „Імп. Катерина Велика“ 16. IX. 1916 р. в Сухому доці в Севастополі. — Перший зліва на помості автор цих рядків в одностроюгардемарина фльоти. Нижче на кампі — наліво гардемарин Василь Конюченко, свідомий українець.

си відіграли стримуючу ролю, де тільки це можливо було.

Але чим далі з часом большевицька пропаганда все побільшувала свою руїнницько-паскудну роботу на цілій фльоті.

На „Волі“ ж в грудні 1917 року після такої довгої боротьби українці взяли гору й піднесли український прапор так, як це було вже пороблено на більшости кораблів Чорноморської Фльоти: без наказу згори — з Києва. Але всетаки там ця поважна подія найшла таки відгук в наказі по Морському Відомству від 24. XII. 1917 року ч. 5[5]), підписаному першим українським морським міністром: морським секретарем Антоновичем.

Шкода лише, що цей наказ був складений не поважно і цілком безграмотно з воєнно-морського боку, але добре вже те, що він підкреслив самий факт і зафіксував його для історії згори — з міністерства.

Після того за січень — квітень 1918 р. прапор на „Волі“, як і на всіх кораблях Чорноморської Фльоти мінявся кілька разів, в звязку з загально-хаотичним станом на фльоті, поки одного разу нарешті: 29. квітня 1918 року не замаяв український жовто-блакитний прапор, як на „Волі“, так і на всій Чорноморській Фльоті.

Далі починається сумна історія „Волі“, яка з частиною Чорноморської Фльоти 30. IV. 1918 р. в год. 20 виходить зі Севастополя підчас зайняття його німцями під їх гарматнім вогнем і переходить до Новоросійська, де вона, як і вся частина Чорноморської Фльоти, яка перейшла туди, підносить андріївський прапор.

В Новоросійську, який був головним портом Чорноморя, чи чорноморської губернії, від 1917. року існувала міцна „Українська Чорноморська Рада“, яка винесла навіть постанову про приєднання цілого Чорноморя до України, в сполученню з Кубаню, але тепер ця Рада майже не існувала, бо більшість її членів або була розстріляна большевиками, або вивезена. Влада в Новоросійську була в руках прийшлих большевиків.

В той же час німці почали ставити вимоги по радіо, щоб чорноморська ескадра, яка перейшла до Новоросійська, повернула до Свастополя.

Радіотелеграми надсилали до командуючого чорноморською ескадрою в Новоросійську контрадмірала Сабліна від німецького головнокоман-

[5]) Див. „Л.Ч.К.“, 1938, ч. 1., стор. 10.

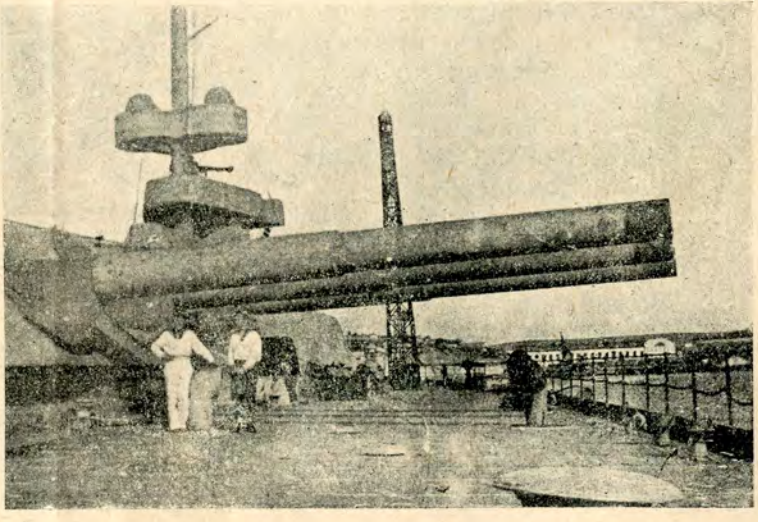

Третя башта 305 мм. гармат на лінійному кораблі-дреднавті „Імп. Катерина Велика“. Таких башт було аж 4 на кожному дреднавті Чорноморської Фльоти.

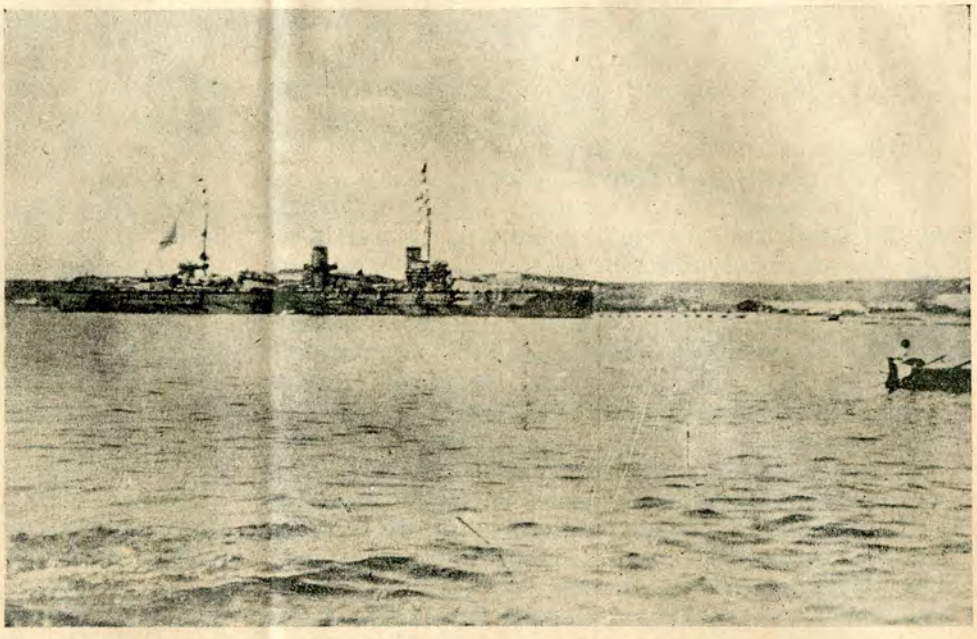

12. липня 1917 р. лінійний корабель „Воля“ входить в перший раз на Севастопольський рейд під великим андріївським прапором, а на другій башті повіває жовто-блакитний прапор.

дуючого фельдмаршала Айхгорна з Києва, під загрозою дальшого наступу німецьких військ. Тоді большевики вирішили затопити всю ескадру в Новоросійську, щоб вона не дісталась Україні, але проробити це так, щоб не було видко, що це їх ініціятива і їх робота.

Троцький-Бронштайн надіслав навіть для цієї мети комісаря Раскольнікова з Москви, щоб він це проробив. Ще до його приїзду місцеві большевики взялися за роботу в цьому напрямку, щоб розпропаґувати екіпажі кораблів, бо вони, цілком зрозуміло, були проти цього.

Цікаво, що в той же мент і в тому ж напрямку розпочали таку ж саму роботу, тільки за поміччю грошей і платних аґітаторів і аґенти Антанти, які перебували в Новоросійську зі своїх причин, бо вони боялися зміцнення німецької фльоти, чи то шляхом обсадження німецькими екіпажами цих кораблів в випадку їх повернення до Севастополя, чи українськими — союзними німцям. Рівночасно ці аґенти виконували й загальне завдання нищення чужої та щей тепер не союзної для них, збройної сили. З цих аґентів тепер добре відомі французи: капітан Беньо (недавно ще перебував у Польщі) і капраль Гальом.

Спільними силами, хоч і не по згоді, большевикам і аґентам Антанти вдалося довести до затоплення, як не цілої новоросійської ескадри, то хоч її половини, друга ж половина на чолі з „Волею“ виконала наказ свойого командування і згідно з німецьким ультіматумом повернулася до Севастополя. Перша ж частина на чолі з дреднавтом „Імп. Катерина Велика“ була затоплена в новоросійській бухті[6]).

19. липня 1918 р. „Воля“ з іншими кораблями підходила до Севастополя. Німці, боючись яко-

[6]) До цеї новоросійської траґедії автор має замір повернути з часом на стор. „Літ. Червоної Калини“ — забагато було в ній цікавих траґічних моментів.

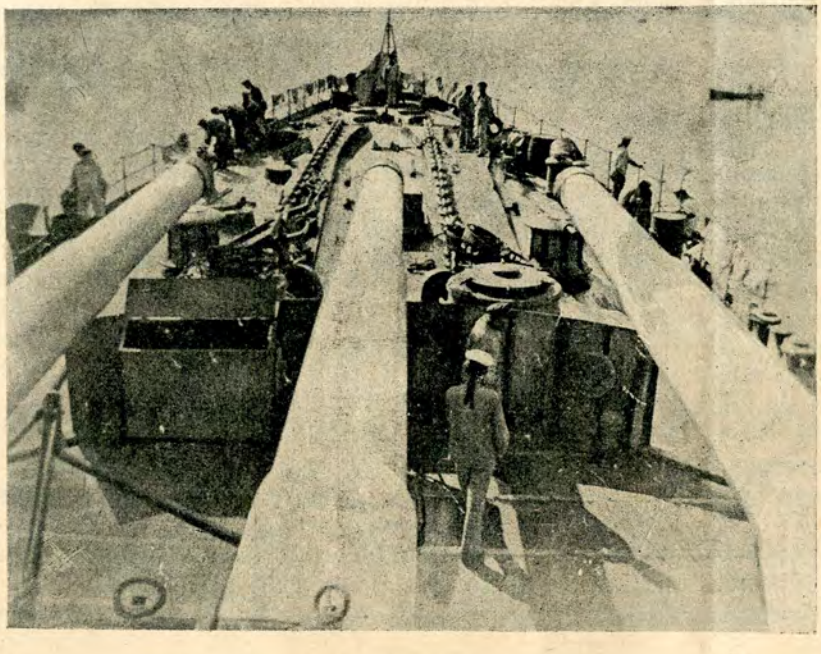

Бак: передня частина горішньої палуби л. к. „Воля“ і три гармати 305 мм. першої башти. Зняте з самої башти.

гось ворожого нападу проти них, по радіо поставили умови, щоб кораблі входили роззброєні й надіслали представників свойого командування на „Волю“ і інші кораблі; цих представників прийнято на борт на траверзі херсонського маяку — перед самим майже входом до Севастополя.

Маєстатично увійшов велетень „Воля“ на севастопільський рейд і став на бочку, відбувши приписове салютування прапорами з німецько-турецьким крейсером-дреднавтом „Гебей“, на якому повівав адміральський прапор.

Після того виник поважний конфлікт між німецьким командуванням і тодішнім українським командуючим Чорноморською Фльотою контр-адміралом Вячеславом Клачковським, бо останній відразу розпізнав замір німців використати „Волю“, яка їм так подобалась своєю будівлею і технікою. Німці вирішили звезти на берег з „Волі“ всіх старшин і екіпаж і замінити їх німецькими і вже піднесли на „Волі“ свій прапор. Контрадмірал Клачковський склав свій категоричний спротив і зараз же повідомив про це Гетьмана і Українське Морське Міністерство у Києві. Пішли пертрактації.

А тимчасом німці взялися за поступове обсадження постів на „Волі“ — німцями: старшинами, підстаршинами і матросами. Це викликало по наказу Українського Мор. Міністерства ще гостріший спротив з боку контрадмірала Клачковського. Конфлікт поміж українським і німецьким морськими міністерствами дійшов до того, що на призначення німецького в.-морського аґента при гетьманському уряді у Києві, український уряд тоді свойого в.-мор. аґента до Берліна не призначив.

Цей конфлікт затягнув справу використання „Волі“ німцями, які пізніш з бігом обставин світової війни, не могли вже думати про це і зачали передавати кораблі Чорном. Фльоти Україні. А коли в Німеччині виникли непорядки, то як відгук в німецькому екіпажі „Волі“ виник бунт; в жовтні 1918 р. німці покинули Севастополь, передавши цілу Чорном. Фльоту Україні, але за ними ввійшли до Севастополя воєнні кораблі Антанти, які зараз же позаймали своїми вартами більшість кораблів Чорноморської Фльоти, в тому числі і „Волю“.

Далі, як відомо, піднялось повстання проти гетьмана й большевики посунули на Україну й через деякий час звязок Українського Мор. Міністерства з фльотою в Севастополі був перерваний.

2. квітня 1919 р. під Севастополь підійшли большевики, з якими Антанта вступила в пертрактації. Тоді „Воля“ і ціла черга кораблів Чорном. Фльоти була перевезена до Царгороду, де була створена Антантою „Base Navale de la marine russe“ („Морська база російської фльоти“), на чолі якої було поставлено контрадмірала Шрамченка, а в Севастополі французи висадили в повітря форти кріпости, а англійці висадили машини на всіх великих кораблях Чорном. Фльоти, які там залишилися і потопили 13 підв. човнів Чорноморської Фльоти.

В вересні 1919 року, коли армія ґен. Денікіна посувалась наперед проти большевиків і дійшла вже до стику з українською армією, „Воля“ і інші кораблі Чорноморської Фльоти, перейшли до Севастополя й увійшли в склад білої фльоти. Уряд ґен. Врангеля переіменував „Волю“ в „Генерала Алєксєєва“. Перед захопленням Севастополя большевиками в грудні 1920 року, „Воля“ і інші кораблі Чорноморської Фльоти, прийнявши на себе майже всю армію ґен. Врангеля і десятки тисяч біженців, вийшли зі Севастополя й скерувалися через Царгород — Дарданелі — Середземним морем до французького порту Бізерта в Тунісі, де всі кораблі і були інтерновані.

Через деякий час большевики, скерувавши свою місію на чолі з б. адміралом Берендсом до Бізерти, заявили свої претенсії на „Волю“ і інші кораблі. Тоді ж уряд У.Н.Р. склав протест проти неузасаднених претенсій большевиків на руки французького уряду, рахуючи „Волю“ і всі кораблі в Бізерті власністю України. Але большевики й без того нічого не дістали.

А між тим час ішов. Кораблі в Бізерті псулися, ржавіли й приходили в непридатний стан. Французи почали їх продавати на злім. І тільки одна „Воля“ все ще стояла, заки в р. 1936 французи не вирішили і її розібрати й продати на злім. І вона вже розібрана.

Ми знаємо добре, як сумно виглядають старі запущені кладовища. Хрести від часу покосилися, могильні плити опустилися в землю, зелена цвіль, мох і поросла буйна дика трава...

Але ще сумніше виглядає картина кладовища старих кораблів, які десь в закутку великого порту стоять тісно скупчені, з поржавілими бортами, з облізлою краскою, без гармат, часом вже без машти і коминів, стоять притулені одні до одних і якби думки гадають, якби пригадуючи той час, коли вони мали душу, мали блискучий вигляд, носили гарну, або славну історичну назву і з гордістю носили прапор своєї Батьківщини й розсікали своїм форштевенем, своєю сталевою грудю солену воду океанів і морей. А тепер стоять і чекають того часу, коли їх остаточно розберуть на кусні.

Тяжко провожати в домовину молоду людину, а ще тяжче для моряка, коли відводиться на морське кладовище ще молодий повний сил корабель.

Так було з молодою „Волею“, прожила вона недовго і мусіла вмерти, бо так склалися обставини на її Батьківщині. Між тим, як при інших обставинах „Воля“ могла б жити і тепер жила б, як живуть і з гордістю плавають її брати у ріжних народів, брати по віку й навіть старші віком.

І не судилось „Волі“ знову побачити рідний край, неньку Україну, де вона народилася, як не судилося їй знову з гордістю носити на страх ворогам свій рідний прапор.

Померла вона й істліла далеко — геть під пустинею Сагарою — в Африці.

Хай же ж память „Волі“ схорониться для нашої історії, для грядучих поколінь, хоч в цих рядках, написаних людиною, яка колись плавала на „Волі“ і любила її, як свій корабель.

Жертва власних наказів

Веселий спомин.

Написав: *о. В. Демчук, б. пол. духовник.*

Було це в лютім 1919 р. Частини X. бриґади У. Г. Армії, при якій був я полевим духовником, стояли тоді на позиціях в районі Янова коло Львова, займаючи лінію від Брюховичі по Лісневичі, в повіті яворівськім. Комендантом бриґади був от. Долуд, наддніпрянець, людина сувора й дуже вимагаюча. На самому правому кінці нашої лінії стояв наш пробоєвий І. курінь під командою поручника Климкевича.

Він то в другій половині лютого дістав наказ взяти приступом сильно обсаджений частинами противника цвинтар в німецькій кольонії Гартфельд, та посунутись через село Речичани, Галичанів, Бурґталь під Городок Ягайл., щоб спільно з частинами III. корпусу, що напирали з полудня через Долиняни — Братковичі перетяти залізничу лінію Перемишль — Львів. По дводенним бою удалося пор. Климкевичеві намічений плян виконати.

В тих боях впало немало з наших стрільців. Одних похоронено під Каменобродом — других в Речичанах, а інших приказав я зібрати до Гартфельду, щоб на другий день по боях похоронити спільно в одній могилі на татарській могилі коло села Гартфельд. — Сам поїхав я до штабу бриґади, щоб про все сповістити команданта та попросити його, щоб він сам взяв у тих похоронах участь, та щоб дав відповідні зарядження деяким частинам, щоб і вони прибули на цей похорон, що був назначений на год. 9-ту рано.

Отаман Долуд радо згодився поїхати зі мною, а я запропонував йому їхати верхом, бо дорога для візка дуже небезпечна та тяжка (тоді якраз добре розпустили сніги і всюди стояли води — а нам треба було їхати полевою дорогою через янівські ліси), та отаман на це не погодився; він чувся дуже втомлений, бо перед хвилиною вернув з фронту під Ясниськами. — Їдемо візком і баста, — сказав він — і візвавши свого стрільця-візника велів зладити на рано візок.

Коли рано коло год. 5-ої прийшов я на квартиру отамана, той миттю убрався і, сівши на візок, сказав до мене:

— Ну, а тепер, панотче, позвольте, що я опру голову на ваше плече і дальше буду спати, бо я мало що спав, робота була і голова мене болить.

— Але ж, пане отамане — кажу до нього — дорога небезпечна, повна ям у лісі, треба добре пильнуватися, щоб де не вивернутись.

— Е, дурне! — махнув рукою. — Рушай — гукнув на стрільця-візника — лише уважай!, а як перекинеш, то скажеш.

Стрілець моргнув одним оком, бо друге вже стратив на війні — тріснув малим артилерійським батіжком і ми рушили в сторону Янова.

Спершу їхали ми добрим гостинцем. Візок колисався легко й отаман заснув на моїм плечі на добре. За яких півтора години звернули ми з гостинця Янів — Шкло — Яворів на лісову дорогу, повну ям та болота. Коні пішли кроком, візком почало кидати то в одну, то в другу сторону. Я почав будити отамана, однак він лише муркнув — „як перекинеш, то скажеш" — і навіть не думав змінити цієї пози. — Ми не вїхали навіть двісті метрів, як нагло візок перехилився, і ми оба з отаманом хляпнули в рідке болото. Я на спід, а він цілим тягарем приляг мене. Та зимна і неприємна купіль відразу прочуняла отамана. Став скоро підноситись, і злючими очима повів навколо, шукаючи стрільця-візника. Підняв і я голову, дивлюся, а стрілець стоїть на позір з рукою при шапці та голосить по формі:

— Пане отамане, голошу слухняно, я перекинув. — Чуючи це і бачучи його смішну та заляпану міну — забув я на хвилину і про болото і про біль в руці, бо таки добре вдарився, падаючи з візка і вибухнув сміхом. Отаман був злий, але глянувши на візника, сам розсміявся і легко давши йому позаушника, сказав: — Ну, маєш щастя, що зголосився і то по формі, а то... — У трійку підняли ми візок, трохи обскробали багнетом болото з себе, тай пішли далі пішки, поки не вийшли з ліса.

Обмившись у Лісневичах та сполокавши водою болото з плащів поїхали ми до Гартфельду на похорон.

Відправили похорон і пішли оба відвідати наших стрільців на фронті. Вечором ми вертали через Добростани — Волю добростанську — Янів назад до місця постою штабу.

В Добростанах ми пересілися на верхівці і рушили через Волю добростанську, попри водопроводи в сторону Янова. Коні почувши під ногами добрий гостинець побігли добрив трапом — так що коло 7. вечором (а було тоді дуже темно і непривітно на дворі) були ми коло цвинтаря в Янові. От ще три кільометри і будемо вдома. По дорозі розмовляли ми з комендантом про це та про те, аж тут блисла перед нами мала ліхтарка та пролунав голос:

— Стій! Хто іде?

Ми затримали коней. З придорожнього рова вискочив стрілець з готовим до стрілу крісом, став перед кіньми і зажадав наших виказок.

Знаючи, що я в районі нашого славного команданта полевої жандармерії і штабової сотні хор. Т. Лисого, що умів тримати дисципліну між підчиненими стрільцями — не противлюсь, — витягаю виказку і даю йому. Цей взяв — освітив її ліхтарочкою — прочитав, подивився на мене і віддаючи, каже — проїзджайте. — Я сховав виказку і рухаю з місця. За мною отаман, та тут нове: — Стій!

— А ви хто? — питає отамана. — Вашу виказку покажіть. — Дивлюся на отамана, а цей нервовим рухом став шукати по кишенях, та не знайшов нічого. — Бачучи це, кажу до стрільця:

— Хлопче, то наш комендант бриґади. Не затримуй!

Та не на такого трапили ми. Не помогли мої просьби. Стрілець уперся: виказку дайте. Отаман став знову шукати, а за той час стрілець провірив виказки наших чур і став з крісом готовим до стрілу напроти коня отамана.

— Не маю — відізвався отаман — але ти мене знаєш, я отаман Долуд.

— Я жадних отаманів не знаю — каже стрілець — я маю наказ кожного, кого стрінy без виказки арештувати.

— Хто дав такий наказ? — питаю стрільця.

— Отаман Долуд, наш комендант. Вчора було в наказі, щоб кожний стрілець, чи старшина відновив свою виказку і носив з собою, бо тут лісами швендяються всякі люди, а тих, кого без виказки зловимо, маємо наказ відставляти на станицю полевої жандармерії. Тому і ви, пане, арештовані — злазіть з коня і три кроки наперед руш! — закомандував стрілець.

Не помогли мої представлення-просьби, що болото, до станиці на другий кінець Янова далеко, темно, що сам отамана відставлю туди.

— Злази, або стріляю — крикнув вже у гнівi стрілець і рад не рад мусів отаман злізти з коня і помашерував „три кроки наперед" на станицю, а ми, провадячи коні, пішли за ним.

Приходимо на станицю і в канцелярії застаємо хор. Лисого. Цей, побачивши отамана, станув на позір і зголосився слухняно на приказ. Та в тім перебиває йому стрілець, що привів арештованого й ударивши гостро запятками — зголосив слухняно, що привів якогось шпигуна, який заподає себе за отамана Долуда, а не має виказки. Хор. Лисий витріщив очі зі здивування, а я, що бачив його вистрашену міну і міну отамана, аж прісів зі сміху. — Хорунжий хотів оправдуватися — навіть став вибачатися перед отаманом і не знав на яку стати. — Тому я, бачучи, що отаман мовчить і лише злісно підсміхається, вмішався до розмови та пояснив, що і як сталося, та порадив, щоб хор. Л. дав отаманові перепустку до місця постою штабу, тай тільки.

Хор. Лисий зробив це поквапно, а отаман, відбираючи перепустку, звернувся до стрільця:

— Ну, а ти, козаче, знаєш коменданта бриґади? Як він називається?

— Отаман Долуд, голошу слухняно — зарапортував стрілець.

— А ти бачив його — питає дальше отаман.

— Ні — каже стрілець.

— А тепер вже знаєш мене?

— Знаю — паде відповідь.

— А арештувати знову будеш?

— Та як не будете, п. отамане, носити з собою виказки, то знову заарештую, бо такий приказ від п. отамана — голошу слухняно, — сказав сміло стрілець.

Ми з хор. Лисим підсміхнулися вдоволено, а отаман Долуд, похваливши стрільця за добре виконування служби, нагородив його двадцять коронівкою.

На третій день прочитали ми в деннім наказі, що такий то а такий стрілець штабової сотні, зістав за добре виконування служби, піднесений до степеня вістуна, а отаман Долуд казав виписати собі три виказки і поховав їх по кишенях, щоб удруге не впасти жертвою власного наказу.

Колишні вояки 2-го Кавалерійського Полку полковника Аркаса в часі травневого повстання 1920 р.— І ряд сидять вдолині від права до ліва: 1) стр. Іван Гладюк, с. Семена, 17. Бриґада УГА; 2) стр. Яків Пригодюк, УГА; 3) стр. Никола Шпортак, с. Василя, член УГА; II ряд сидять від права до ліва: 1) стр. Юрко Олексишин, член УГА; 2) стр. Ілько Безкоровайний, член УГА, Пограничка Сотня, Заліщики; 3) стр. Юрко Атаманюк, Ударна Тернопільська Сотня УГА; 4) вістун Іван Котузяк, член УГА, стаційна кмда Чортків; 5) стр. арт. Теодор Кравчук, Вишкіл Гарматного Полку УГА; 6) стр. Никола Долинчук, с. Михайла, 2. Коломийська Бриґ. УГА. III ряд стоять від права до ліва: 1) стр. Яків Круцяк, член УГА; 2) стр. Юрко Солсун, член АУНР — Штаб Волинської Групи; 3) стр. Іван Долинчук, с. Олекси, 5. Колом. Курінь УГА; 4) стр. Дмитро Круцяк, АУНР, 1. Гайдамацький полк; 5) Василь Шпортак, с. Федора, УГА — 4 та Зол. Бриґада; 6) стр. Теодор Ханьдій, чен УГА, — Залізно-дор. Курінь.

Сторінка з Альбому У.Г.А. „В 20-ліття походу на Київ“

Артилєрія X. Бригади I. Корпусу УГА підчас перегляду Диктатором Е. Петрушевичем в Бердичеві 17. жовтня 1919.

Старшини II. Куреня IX. Бригади I. Корпусу УГА. Бердичів, 25. IX. 1919 р.

Остання війна Австро-Угорської Монархії

Написав: *Лев Шанковський, б. підхор. УГА.*

(Докінчення)

Старшинський корпус перейшов по 1866 р. великі зміни. Цеж цікаве, що в старих февдальних арміях, поруч февдальних привілеїв аристократії, існувала можливість авансу до ступеня старшини, а то й ґенерала, для кожного вояка. Ліберальні напрямки XIX ст. скасували з одного боку февдальні привілеї, але з другого боку можливість авансу до старшинського ступеня для сірого вояка чи підстаршини. По 1866 році старшинський корпус помітно демократизувався, навіть в кінноті були старшини, що жили тільки з „ґажі", або з продажі коней, що була дозволена старшинам. Вишкіл старшин був цілком на місці. По скінченні кадецької школи, або військової реальної школи, кандидати на старшин переходили ще вишкіл у Військовій Академії. Поза цим активні старшини переходили ще вишкіл у корпусних старшинських школах та здавали безліч ріжних іспитів, з якими звязувано аванси на вищі ступні. Під національним оглядом старшинський корпус був одноцілий. В ньому було 75% німців.

Багато місця присвячено в історії питанню відношення старшин до „мужви". Цікаві є досліди спеціяльної комісії, яку поликав до життя австро-німецький уряд по закінченні війни. Комісія ця займалась питаннями надужиття влади старшин у відношенні до мужви в часі війни і прийшла до переконання, що поодинокі випадки надужить траплялись відокремлено, а назагал відносини були цілком поправні. З початком війни притягнено до служби багато запасних старшин, що „на жаль" не мали такого військового духа, як німецькі запасні старшини. Вони внесли різноманітність в національний склад старшинського корпусу та деяку ворожнечу до активних старшин, що дивились на своїх запасних колеґ з гори, дарма, що останні скоро під військовим оглядом їм дорівняли, а то — й як команданти чет, сотень і куренів — випередили. Назагал австрійський корпус сповнив своє завдання. Це доказують нам великі втрати цього корпусу. Активні старшини втратили 31,3% свого складу убитими, запасні старшини 16,5%, професійні підстаршини 12,5%. 3000 абсольвентів Терезіянської Військової Академії було на фронті, з чого 1/3 залишилася на полі слави. В теплих словах говорять автори самі про себе, це значить про старшин ґенерального штабу. Вповні згоджуємося з ними. Добре памятаємо цих добрих, самовідречених, працьовитих старшин ґенштабу, що служили в УГА, а передовсім незабутнього полк. Шаманека, от. Льобковіца, от. Льонера, сотника Шобера і багато, багато інших, про яких залишився в нас найкращий спомин.

БРАТ ПРОТИ БРАТА.

Ми, здається, навіть не сміємо представити собі, наскільки війна 1914 року на наших землях, була війною українців з українцями. Жах бере, як переглядаємо боєві зіставлення австрійської і російської армії з 1914 року. Ми завдали собі труду обчислити число „українських" куренів, кінних сотень і батерій в обидвох арміях. На північному австрійському фронті боролись: 132 українські курені піхоти (16.1% всеї австр. піхоти на цьому фронті), 50 кінних сотень (12,4%), 48 батерій (12,8%). На російському південно - західному фронті, тільки проти австрійської армії було 304 українські курені піхоти (55,9% всеї рос. піхоти на півд. зах. фронті проти Австрії), 192 кінні сотні (57,1%). 149 батерій (56,0%). Пів міліона українців воювало проти себе, на своїх землях, за чужі інтереси.

Понижче подаємо для знавців виписи з бойових зіставлень обох армій, щоб оправдати повищі обчислення. При цьому мусимо спростувати один дуже поширений, невірний погляд, мовляв з початком війни була рішуча перевага по стороні Росії і це було причиною австрійських невдач. Нічого більше помилково! Сили були рівні, а навіть з початком війни маленька перевага по стороні Австрії! В жовтні переважала Росія тільки в кінноті і в артилерії. В жовтні 1914 року стояло проти Росії на фронті 693 і пів куреня піхоти, 352 сотень кінноти та 391 і пів бат. гармат (1650 гарм). По стороні російській, тільки проти Австрії 544 куренів піхоти, 336 кінних сотень і 226 батерій (1596 гармат). На цілому південно - західному фронті стояло 832 куренів. 552 сотень і 410 батерій (3292 гармат), проти 847 і пів куренів піхоти, 420 сотень і 536 і пів батерії (2456 г.) полученої австро-німецької армії.

АВСТРІЙСЬКА АРМІЯ НА ПІВНІЧНОМУ ФРОНТІ:

Австрійська армія виставила в мобілізації 6 армій. На балканському фронті оперували: 5 армія (ґен. Франк), 6 армія (ґен. Потіорек), і 2 армія (ґен. Бем-Ермоллі), що в часі від 21 до 30 серпня перейшла на північній фронт до Галичини. На балканському фронті воювало кілька українських куренів: I/10, IV/77, IV/24, IV/58, IV/30, IV/80, I/90 і т. д. На північному фронті розташовано решту українських частин австрійської армії.

I. Армія

Ком. Ґен. Кав. Віктор Данкль.

Шеф штабу: Ґен Майор Альфред Кохановскі

I. Корпус (Краків)

5 піша і 46 стрілецька дивізія.

V. Корпус (Прешбурґ)

14 піша і 33 піша та 37 див. гонведів.

X. Корпус. (Перемишль)

2-га піша дивізія (Ярослав)

3-та піша бриґада (:40, 4бг, 4С:)

4-та піша бриґада (:89, 90:)

Див. кіннота: 5 і 6 сотня 3-го кінно-стріл. полку
2-га бриґада пол. арт. (:29 пгп, I/10 діон пол гавб.)
24-та піша дивізія (Перемишль)
47 піша бриґада (:9, 45:)
48 піша бриґада (:10, 77:)
Див. кіннота: 3 і 4-та сотні 3-го кінно-стріл полку
24-та бриґада пол. арт. (:30 пгп, 11/10 діон пол. гавб.)
45-та стріл. дивізія (Перемишль)
89 стріл. бриґада (:18, 33:)
90 стріл. бриґада (:17, 34:)
Див. кіннота: 1 і 2 сотні 37-го кінно-стріл полку
45-та бриґада пол. арт. (:28 пгп, 45 діон пол. г. і 45 діон. гавб.)
12-кінна дивізія: Краків
3-кінна дивізія: Відень
9-кінна дивізія: Львів
1. бриґада ляндштурми (Відень)
36. бриґада ляндштурми (Літомериці)
101. бриґада ляндштурми (Будапешт)
110. бригада ляндштурми (Краків)
1. маршова бриґада (Краків)
5. маршова бриґада (Прешбурґ)
10. маршова бриґада (Перемишль, марш. кур.: :40, 89, 90, 9, 10, 45, 77:)
Польський Леґіон, 8 гірсько-гарм. полк. 2 сотні 9 куреня саперів і 2 сотні 3 куреня піонірів.

2. Армія

Ком. Ґен. Кав. Едвард ф. Бем-Ермоллі
Шеф шт.: Ґен. Майор: Артур ф. Меченшеффі
XI. Корпус (Германштадт)
III. Корпус (Ґрац)
VII. Корпус (Темешвар)
IV. Корпус (Будапешт)
Арм. Команді приділені:
11-та піша дивізія (Львів)
21-ша піша бриґада (15,55)
22-га піша бриґада (58, 95, 32 пол. стр.)
Див. кіннота: 1 і 2 сотні 1-шого кінно-стріл. полку
11-та бриґада пол. артилерії (33 пгп, 1/11 діон пол. гавб.)
43-та стрілецька дивізія (Чернівці)
59-та піша бриґада (24, 41)
86-та стріл. бриґада (20, 22, 36)
Див. кіннота: 5 і 6 сотні I-го кінно-стріл. полку
43-та бриґада пол. арт. (31 пгп, 43 діон пол. гарм. 43 діон пол. гавб.)
20 дивізія гонведів (Ґросвардайн)
1 кінна дивізія (Темешвар)
5 кінна дивізія гонведів (Будапешт)
8 кінна дивізія (Станиславів)
35 бриґада ляндштурми (Чернівці)
40 бриґада ляндштурми (Берно)
102 бриґада ляндштурми (Шеґедин)
105 бриґада ляндштурми (Ґрац)
12 маршова бриґада (Германштадт)
Маршові курені 20 і 38 дивізії гонведів
14 гірсько-гарматний полк. 2 сотні 8-го кур. саперів.
1 сотня 3-го кур. піонірів, 1 с. 5-го кур. піонірів.

3. Армія

Ком. Ґен. Кав. Рудольф ф. Брудерманн
Шеф. штабу: Ґен. Майор Рудольф Пфеффер
XI. Корпус (Львів)
30 піша дивізія (Львів)
60 піша бриґада (30, 80, 24 і 30 кур. пол. стр.)
85 стріл. бриґада (19, 35)
Див. кіннота: 3 і 4 сотні 1-го кінного стріл. полку
30-та бриґада пол. арт. (32 пгп, 11/II діон пол. гавб.)
93-та бриґада ляндштурми (Львів)
11-та маршова бриґада (Львів, маршові курені: 15, 55, 58, 95, 30, 80)
XIV. Корпус (Інсбрук)
41-ша дивізія гонведів (Будапешт)
23-та дивізія гонведів (Шеґедин)
4-та кінна дивізія (Львів)
2-га кінна дивізія (Прешбурґ)
11-та кінна дивізія гонведів (Дебречин)
97-ма бриґада ляндштурми (Кошиці)
108-ма бриґада ляндштурми (Інсбрук)
3-та маршова бриґада (Ґрац)
14-та маршова бриґада (Інсбрук)
4-та маршова бриґада (Будапешт)

4. Армія

Ком. Ґен. Піх. Маврикій ф. Ауффенберґ
Шеф штабу: Ґен. Майор Рудольф Кравс
II. Корпус (Відень)
VI. Корпус (Кошиці)
15. піша дивізія (з її складі 5, 66, 65 **піші** полки з Закарпаття)
27. піша дивізія (в її складі 67 і 85 піші полки з Пряшівщини)
39. дивізія гонведів (в її складі 16 полк з Закарпаття)
IX. Корпус (Літомериці)
XVII. Корпус (ново зорґанізований)
6. кінна дивізія (Ярослав)
10. кінна дивізія (Будапешт)
6. маршова бриґада Кошиці (маршові курені: 67, 85, 5, 65, 66 — українські)

Перемишль

111. бриґада ляндштурми (17, 18, 33 полки — українські)
97. бриґада ляндштурми з Кошиць при 3 Армії
40 сотень фортечної артилерії.

Львів

19. полк ляндштурми. 6 сотень фортечної артил

Укріплені причілки:

Ярослав: 34 полк ляндштурми, 1 сотня фортечної артилерії.
Сінява: 1 курінь 34 полку ляндштурми, 2 сотні фортечної артилерії.
Миколаїв: 2 курені 19-го полку ляндштурми, 2 сотні фортечної артилерії.
Галич: 3 курені 20-го полку ляндштурми, 3 сотні форт. артилерії.
Нижнів: 1 курінь 20-го полку ляндштурми, 1 відділ артилерії.
В Конюшках Семянівських, Ніску, Радимні, Журавні, Жидачеві, Мартинові старім по 1 сотні охорони мостів, в Заліщиках 4 сотні і 1 відділ артилерії.

РОСІЙСЬКА АРМІЯ НА ПІВДЕННО-ЗАХІДНЬОМУ ФРОНТІ:

Ком. фронту: Ґен. Арт. Іванов
Шеф. штабу: Ґен. лейт. Алексеев

2. Армія в районі Варшави. Ком. Ґен. Кав. Шейдеман.
4. Армія від Ґарволіна до Ілжанки. Ком. Ґен. Інф. Еверт.
9. Армія від Ілжанки по Рудник над Сяном. Ком. Ґен. Інф. Лечицькій.

Отсі армії стояли в Королівстві Польському проти німецької 9 Армії (ґен. Гінденбурґ). Розмежування подано після стану з 1. жовтня 1914 року. В повищих арміях українців майже не було, якщо не рахувати українців в сибірських корпусах 11. Армії, що походили з Зеленого і Сірого Клину. Поза тим була ще українська складом 8-ма кінна дивізія (Лубенський гусарський і Вознесенський уланський полки, що в мирний час стояли в Бесарабії) в складі 9. Армії.

Проти австрійців:

5. Армія — в резерві коло Люблина. Ком. Ґен. Кав. Плеве.
3. Армія — від Рудника н. Сяном до Радимна. Ком. Ґен. Інф. Дімітрієв.
11. Армія — в районі Перемишля. Ком. Ґен. Інф. Селіванов.
8. Армія — від Перемишля до границі Румунії. Ком. Ґен. Кав. Брусілов.

В цих чотирьох Арміях маємо в пересічі 55% українців. Найбільше їх було в 3-ій і 8-ій Армії. З завзяттям гідним ліпшої справи вистрілювали себе українці зі східних окраїн (Кубанщина) з українцями західних окраїн (УСС). Перейдемо українські частини в тих арміях:

5. Армія

17. піша дивізія з Холмщини і зах. Волині.

3. Армія

XXI. Арм. Корпус (Київ)
33 піша дивізія (Київ)
44 піша дивізія (Ніжин)
XI. Арм. Корпус (Рівне)
11 піша дивізія (Луцьк)
32 піша дивізія (Рівне)
IX. Арм. Корпус (Київ)
5 піша дивізія (Житомір)
42 піша дивізія (Київ)
VII. Арм. Корпус (Севастопіль)
13 піша дивізія (Севастопіль)
34 піша дивізія (Катеринослав)
X. Арм. Корпус (Харків)
9 піша дивізія (Полтава)
31 піша дивізія (Харків)
7 кінна дивізія (Кінбурнський драґунський і Ольвіопольський уланський полки мали більшість українців).

2. Армія

XII. Арм. Корпус (Винниця)
12 піша дивізія (Проскурів)
19 піша дивізія (Винниця)
3 стрілецька бриґада (Жмеринка)
9 кінна дивізія (ціла дивізія: Казанський драґунський, Бужський уланський і Київський гусарський мали більшість українців).

8. Армія

VIII. Арм. Корпус (Одеса)
14 піша дивізія (Кишинів)
15 піша дивізія (Одеса)
4 стрілецька бриґада (Одеса)
10 кінна дивізія (Новгородський, Одеський і Інґерманляндський полки мали значну кількість українц.в).
12 кінна дивізія (Стародубський драґунський, Білгородський уланський і Охтирський гусарський полки мали більшість українців).
2 сводна козацька дивізія (Кубанський коз. полк, Лінійний коз. кубанський полк, Волжський терський коз. полк мали значні кількости українців.
1 Кубанська Козацька дивізія мала майже 100% українців в своїому складі (Запорожський, Полтавський, Уманський, Чорноморський та інші полки.).

І Терська Козацька дивізія складалася з Терських козаків, що їх національна приналежність ще докладно не провірена. Ми стрічали серед терських козаків багато свідомих українців. На Терек йшла еміґрація українських козаків майже в такій самій мірі, що московських! Це саме можна сказати про донських козаків, серед котрих низові і сільські козаки були напевно українці. Цих було на півд. західному фронті багато: 1, 2, 3 донські козацькі дивізії в складі 5. арм.ї, крім цього 16 і 17 донський козацький полк в складі сводної козацької дивізії.

Якщо йде про українські частини в російській армії, їх тяжче означити, як частини в австрійській армії, де була точна територіяльна система доповнювання. Вправді „русскі" (це є великоруські, українські і білоруські) частини в б. російській армії комплетувались територіяльно, отже частини, що стояли на Україні, були здебільша українські та проте ґен. Петрів в своїх споминах (До історії формування війська на Україні підчас революції, у „Віснику" ч. 11, 1930 — на жаль цей цікавий спомин не закінчено) подає, що в їх рядах було 30-40% українців). Піші дивізії комплетувались маршовими ротами з піших запасових полків, що їх 17 стояло на території України. Кінні дивізії комплетувались кінними маршовими ескадронами, що їх висилали кінні запасові полки. Більшість цих полків стояла на Україні. На загал, з вичислених мною „українських" частин російської армії українізувались в 1917 році:

15 піша дивізія (диви ЛНВ 5/23, стор. 34).
21 арм. корпус на рижському фронті (багато джерел).
12 кінна див. на рум. фронті (За Державність).
8 кінна дивізія на півн. фронті (За Державність).
4 Залізна стрілецька дивізія (За Державність).
7 Кінна дивізія (За Державність).
12 пішла дивізія (спом. ґен. Єрошевича).

Очевидно, не числю в цьому місці інших українізованих частин, як 34 арм. корпус (1 укр.), 6 арм. корпус (II укр.) і багато інших частин. В повищому списі є тільки частини, що їх вважали ми вище українськими. Цікаво, що не українізувався IX. арм. корпус (київський), XI. (волинський) і т. д., а може про те нема тільки джерел. Взагалі процес українізації російської армії в 1917 році варт окремої докладної студії.

Воєнні усмішки

ЩОСЬ ЗІ СПОРТУ

Я є, знаєте, такий трохи легкий атлет. Так собі трохи бігаю, а головно скачу — очевидно, тільки не беріть того, прошу, зараз переносно, що — мовляв — скачу „в гречку" — ні, ні — я так дослівно. Розбігнуся — чик-чик - мик-мик — потім гуп! — відібюся — і гоп! Я навіть колись мав незлі осяги і мені радили посвятитися тій ділянці. Федю, казали мені, маєш талант в ногах — не занедбуй його! Тимбільше, що Панбіг тобі поскупив деінде... Я так і робив — та осягав щораз кращі висліди: на провінціональних змаганнях я все брав одно з третіх місць.

Признаюся, що я нікому досі не відкрив тайни моїх спортових осягів у скоку взвиж. Люди брали їх а конто моїх солідних литок, а одначе там був теж один психічний чинник. Кожний раз — коли на команду: вйо! — я випадав як з пращі і пересаджував шнур — я в тому моменті скоренько і живо прикликував до тямки один спогад з давніших літ: цей спогад давав моїм ногам такий „демпін"г, що я підскакував, як підстрелений. Егеж — я знайшов добру методу.

Ви цікаві — що? Зараз вам скажу. Це було в Магерові — на початку „девятнадцятого" (як тепер кажуть коротко). Ми — ц. зн. я і мій хорунжий з канцелярії — заквартирувалися в якогось дядька на передмістю. День був ідіотичний — і коли ми — перемерзлі, змучені, заболочені, мокрі і голодні прийшли до теплої хати — та роздягнувшися засіли до чаю — мій хорунжий закликав у пориві захоплення: — О, не бажаю собі нічого ліпшого навіть в небі! — Коли я йому на те відповів, що з причини деяких його — сумнівної вартости — актів з дівочої ділянки — його радше чекає пекло — хорунжий закликав безжурно: — Коби тільки не було зимно! І в найліпшім гуморі ми оба пішли спати.

Вночі — вже над раном — але я це вже здається оповідав, ні — ну то слухайте: над ранком раптом: алярм! крик! — Ми оба скачемо в самім біллю через вікно, за нами гупає кілька пар ніг, чути крики „стуй!" — Ми біжимо через якийсь город і раптом перед нами висока огорожа з кільчастого дроту. Висока так на хлопа. Нема ні секунди на вагання: гоп! — і ми на другім боці. Так високо я ще досі не скакав. В додатку через кільчастий дріт. Це був мій найбільший рекорд в житті і такого вже більше не зроблю.

Ну — тай уже. Ми тоді врятувалися. І ось той спогад я прикликую собі все на поміч при моїх спортових конкуренціях.

Як тільки падає гасло — я моментально уявляю собі обставини тої ночі — уявляю собі, що за мною біжать — і гоп! перескакую і беру рекорд. О, мені це дуже помагає!

Я такий є певний своєї методи, що раз навіть я спробував — не повірите — скочити через кільчастий дріт. Факт! Нехай думаю собі — історія повториться зі всіми подробицями. Правда — дріт був нижчий, о — значно, так на метер, але всеж-то кільчастий дріт, а не шнурок. Тимсамим праця моєї уяви мусіла бути дуже інтензивна.

Все йшло гаразд. Розбігаюся. Вйо!! Біжу як вихор!! Уявляю, що на мене кричать: — Стуй!... Втікаю з життям! Ще метер! Ще...

І...

І представте собі трагедію:

В останній секунді — лиском — майнула мені думка: — Маю тему!

Напишу про це в фейлетоні!...

А най то дундер свисне...

Цофатися вже було запізно...

Я вскочив і...

І від того часу більше через кільчастий дріт не скачу.

Федь Триндик.

Рецензії і замітки

В. Січинський. Чужинці про Україну. Вибір з описів подорожей по Україні та інших писань про Україну за 10 століть. Львів, 1938. 8⁰, 208 : (2) стор.

Різні бувають книжки й різно можна підходити до їх оцінки. Можна оцінювати книжку з наукового боку, можна з артистичного, можна й із етичного чи політичного. Але бувають книжки, що їх оцінюється інакше. Всі критерії вичислені вище, немов би й не береться на увагу в деяких випадках, хоч вони, безумовно, відграють свою ролю. Оцінюється книжку просто: це дуже добра й потрібна книжка — радимо найширшим кругам познакомитися з нею.

Так доводиться оцінити книжку д-ра Січинського, видану так дуже заслуженим уже видавництвом „Червона Калина". Книжка ця прегарна. Якраз у часах, що їх тепер переживаємо, вона розкриває сторінки минулого; коли тепер увесь світ цікавиться змаганнями українців, книга ця подає, що думали про нас чужинці упродовж тисячліття. Читач будується, читаючи „Чужинців про Україну". Чи це буде опис культури старої, княжої України, чи величава картина Хмельниччини, змальована Алепським, чи картина доби Мазепи, — скрізь бачиш одне: це нація, здібна до всесторонного життя, нація, що її геній приспаний сумною долею історії, проривався лише на момент.

І думається: чому не на постійно? І ще одне: невже ж висока думка про свою націю лише пуста меґальоманія? Нічого подібного; відповідь дають чужинці, що з найбільшим захопленням говорять про Україну.

Читайте, Читачу, цю книгу. В ній найдете духову поживу, підтвердження Ваших думок. Читайте її особливо сьогодні — коли так дуже треба віри в невмірущість генія нації. На наш час — одна з найкращих книжок. На майбутнє — настільна книжка, що її зміст не перестаріється. Це книга В. Січинського: Чужинці про Україну.

Т. К.

Революційно - мілітарна акція „Оборони України“ на терені Чугуївської Військової Школи

Написав: *В. Евтимович, підполк. Армії УНР.*

Життя в Чугуївській Військовій Школі, до якої я вступив у вересні 1913 року, плило на загал рівно по інструкції, що передбачала кожен крок виховання — юнкера, і на початку першого року виглядало для мене досить таки одноманітно. — Надто після Києва, де я лишив той милий для мене світ, до якого так звик! — Товариство, театр. М. К. Садовського, український клюб... по них лишилися тільки спомини... по цей, зрештою, день...

Тому що я мав добру память та й уваги мені підчас лекції не бракувало, — шкільна наука давалася мені легко, й поза лекціями та муштрою, я мав багато вільного часу.

Цей час, здебільшого, я проводив у юнкерській „чайній“, де юнкері, попиваючи чай, готовилися до репетицій, а ще більше — розмовляли — дискутували на найріжніші теми; поруч із чайною містилася також юнкерська читальня, де були ґазети, журнали й книжки, все це дуже „благонадьожное“.

Підчас цих майже щоденних розмов у „чайній“, що тривали від год. 18-ої до 22-ої, я близько здружився на ґрунті українства з портупей-юнкером[1]) 1-ої сотні, Герасимом Драченком[2]), пізнішим орґанізатором „Сірої“ дивізії. Ця незатьмарена дружба з Герасимом вяже нас і донині.

Одного разу, „во єдину од субот“, коли то юнкері ходили на відпустку, Герасим підбив мене піти з ним до міста, де він мене познайомить „з таким, братіку, українцем, що тілько... ну-у“! І, щоб поглибити враження, Герасим широко розвів руками.

На мої запити, хто ж він такий, той „українець, що тілько ну-у“, Герасим одповідає, що „такого і в Києві, братіку, не знайдеш! Це я тобі говорю таки-ий, що...сам побачиш“!..

По дорозі до нового знайомого Герасим мені про нього розказав, що це — колишній вихованець Чугуївської ж таки школи, нині штабс-капітан резерви, Т. Д-ч П.... а.

„В р. 1904, на самому початку японсько - московської війни, він попав був до японського полону. Знаючи добре мови німецьку та анґлійську, підчас полону вивчився також японської... Людина дуже культурна — „европеєць, братіку“.

„Повернувши після полону до свого полку, в короткому часі звільнився до резерви й осів у Чугуєві, ось уже пять літ... Живе з того, що від 1-го квітня і до 15 серпня підготовляє молодих хлопців до конкурсових іспит. до Чугуївської Військової Школи. Це йому оплачується, бо за цю підготовку він бере, й йому охоче платять, по 600 рублів за курс „од чуба“. Тому, що має „щасливу руку“, а головне — добре знає конкурсові вимоги, то з його учнів вступає до школи яких 80—90%. Цим він виробив собі „марку“ доброго інструктора, якому варто заплатити добрі гроші й мати майже ґваранцію успіху.

„Хоч учнів до Т. Д-ча зголошується кожен раз багато, він набирає до підготовки тілько 15 душ і має за чотири з половиною місяці праці 8000 рублів — як один! — „Це ж, братіку, краще заробляє, як який ґенерал“!

„Решту року — „сам собі пан“! — Робить, що хоче — відпочиває, подорожує в краю та по заграницях, виписує собі, які захоче книжки, а головне, — ні від кого не залежить!

„А який українець! — Дітей, розумієш, возить хрестити до Галичини. Не хоче, щоб з них були православні. А як підростуть, то збирається вчити їх також у Галичині — в українських школах. Це, братіку, розумію! — Послідовність!

„Т. Д. часто їздить — чи то по справах чи до театру — до Харкова, або й до Києва. Туди їде, звичайно, третьою клясою, а назад вертає завжди другою й вибирає найповніший переділ. Уявляєш собі — обкладається навколо українськими ґазетами, журналами, книжками — зробить у переділі цілу виставу, а до всього пару німецьких чи анґлійських при тому тримає.

„Сам він — людина дуже інтеліґентна, завжди добре одягнений... Розумієш, що в такій обстановці звертає на себе загальну увагу. Починаються розмови, повстають „подорожні“ знайомства. Розмови, натурально, на українські теми. І от, нераз трапляється, що ці знайомства викликують поповні зустрічі — щоб докінчити бачиш „подорожні“ розмови, навязується листування, часом приходить взаємна приязнь і гляди — Т. Д. приєднав до українства не якусь там дрібноту, а „пасажира 2-ої кляси“ — інженера, лікаря, промисловця, словом, людину, що обертається в більшому товаристві, людину впливову . - – На кого - будь він не полює! Так, це людина!

„В Чугуєві Т. Д-ч, поза полковником Остапурою, це, братіку, центр, навколо якого ґуртуються юнкері - українці, а його помешкання — це „український клюб“. У Т. Д-ча є українські ґазети й журнали з цілої України — з Києва, Харкова, Львова, з Америки, з Канади, є чимала українська бібліотека, словом, — побачиш“ — закінчив Герасим свій опис.

На одній з центральних вулиць Т. Д. наймав цілу садибу — ще „аракчеївської“ будови домок[3]), відгороджений від вулиці й від сусідів високим,

[1]) Портупей-юнкер — підстаршина військової школи.
[2]) Нині сотник; проживає у Варшаві.
[3]) За часів диктатури ґрафа Аракчеєва, в будинкові, що пізніш у ньому містилася Військова Школа, було „главное управленіе военних поселеній“, а м. Чугуїв було найбільшим з тих военних поселеній. Системою военних поселеній гадалося витворити тип вояка хлібороба. Военні поселенці вели життя по особливій інструкції. — Кожен поселенець мав садибу й поле, яке обробляв у вільний од муштри час. Режім був... „миколаївський“ і нераз викликав збройні повстання поселенців. Це був прототип сучасних сталінівських „колгоспів“.

побіленим муром; при домі був чималий город і невеличкий овочевий сад.

Коли ми прийшли до Т. Д-ча, то вже застали в нього кількох юнкерів з його колишніх учнів. Зустрів нас дуже гостинно — одразу ж засадив до чаю з домашніми пиріжками та медяниками, а трохи пізніше — прийшла смачна вечера, під-час якої не бракувало пива. Просив пробачити, що не дає до вечері горілки, бо знає, що „він-ний запах" може спричинити великі прикрості. Річ була в тому, що коли юнкер повертав з від-пустки й від нього було чути алькоголем, то для першого разу такого винуватця переводили до „другого розряду" за поведінку а по двох випад-ках „посилали на Рогань"[4]).

Час у гостині в Т. Д-ча летів непомітно — роз-мовляли на ріжні теми, дискутували, співали хо-ром і сольо українських пісень, мені довелося де-клямувати ,слухали прецікавих оповідань Т. Д-ча з його багатої бувальщини, словом, почували себе надзвичай добре. Бракувало хиба жіночого това-риства, бо дружина Т. Д-ча весь час була зайнята чи то господарством чи дітьми й тільки хвилинами показувалася між нами.

Десь за пів години перед 23-ою Т. Д-ч ско-мандував нам збиратися до дому — дбав про те, щоб ми не спізнилися з відпустки й не наразилися на прикрості. На прощання я дістав запрошення приходити до нього кожного „відпускного" дня, т. є. що середи й напередодні та в день неділь і свят.

Коли ми вертали до школи, Герасим тріюмфу-вав — враження, яке на мене справив Т. Д-ч було дійсно таке, що мені лишилося повторити за Ге-расимом: „Такий українець, що тілько ну-у"! — З моїх київських знайомих такими завзятими українцями були тілько Олександер Степаненко та Ол. Бородай. Вигідно відріжнявся від обох тим, що знав про життя українців у Галичині — у тій Галичині, що видавалася нам якимсь українським „Єдемом", якоюсь кузнею, де куеться майбутнє української нації.

Розуміється, що з запрошення Т. Д-ча бувати в нього я скористав. Та як було й не скористати? — Це ж було єдине „вікно", яке мене лучило з вільним українським світом у той час, коли в шко-лі треба було бути дуже обережним, щоб не зра-дити свого „мазепинства".

Од перших же одвідин і запрошення я став у Т. Д-ча сталим гостем і почував себе в його го-стинній хаті мов у себе вдома.

Щоб уріжноманітнити гостям свої „вечорниці" Т. Д-ч не раз бувало привозив із Харкова попу-лярного серед українців кобзаря Кучугуру - Куче-ренка, найкращого в той час майстра, якого пере-вищував тілько Гнат Хоткевич, Кобзарь з музич-но - співацького освітою й культурою.

По кількох моїх одвідинах Т. Д-ч, з властивою йому щирістю, запросив мене приходити до нього на відпустку з „нічлігом", тобто з тим, що до-ставши відпустку в суботу, десь о год. 16-й, у нь-ого заночувати й вернутися до школи тілько о 24-й год. в неділю.

[4]) Рогань — в давніші часи, найближча, 30 верстов од Чугуєва залізнича стація. „Послати на Рогань" на шкіль-ному жарґоні означало звільнити зі школи.

Всі формальності з такими відпустками Т. Д-ч залагодив ще того ж тижня — написав одповідно-го листя до мого курсового старшини, зобовязав-ся підпорядкуватися всім вимогам інструкції, які зобовязували опікунів юнкера, що брали його на відпустку з нічлігом і т. ін.

—х—

В перші відвідини до Т. Д-ча в першу суботу по Різдвяних вакаціях, він нас дуже засмутив тим, що в наших вечірках наступить довша перерва — він уже вистарався соби закордонний пашпорт і заміряє — ні більше ні менше — навколосвітню подорож!

— Так, так... найсправдешня подорож навколо світа: — До Відня — через Броди, Львів, Краків... Це разом із зупинкою в Львові — винесе два тиж-ні. З Відня через Бреслав, з „гаком" через Берлін і до Гамбурґа — тиждень з Гамбурґа через Атлян-тик до Нового Йорку — нехай два тижні. Далі — через північно-американський континент, з кілько-денними зупинками в Детройт — та в Чікаго — „Там нашого брата більше, ніж у цілому київсько-му повіті" — до Сан-Франціско — ще два — три тижні... Через Пацифік до Натосакі, з „гаком" до Токіо — „одвідаю знайомих макаків — симпатич-ний народ... дадуть вони „православним чосу" — на це півтора місяці і нарешті, з Натосакі через Владивосток та через Сибір, до Чугуєва — це ще місяць... На непередбачені зупинки накинемо — ну, нехай два тижні...

— Отже, повернуся до дому десь на кінець травня чи на початку червня. От - тоді матиму про що оповідати. А мою половину прошу відвіду-вати".

Засмучені вертали ми того вечора до школи.

—х—

По відїзді Т. Д-ча в його далеку подорож моно-тонія шкільного життя, здавалося, зросла, бо тепер не було чим її час до часу перервати. Одвідини до Пані П-и не заступили відсутности симпатич-ного Т. Д-ча.

Та... поглибилася приязнь між членами нашого „клюбу", який тепер що вечора — в одпускні дні також збирався в „чайній".

Наш „клюб" став тепер зростати, бо якось не-помітно до нашого гурту все частіше почали при-сідати інші юнкері-українці, а їх же було в Чугуїв-ській школі добрих девятьдесять відсотків!

Що правда, з цього числа тільки одиниці були усвідомлені національно, але коли до наших роз-мов, що здебільшого були суто пересипані украї-нськими фразами та які переважно все були на українські теми, втручалися москалі, то при ди-скусіях, що на теми наших „мазепинських" розмов повставали, — якось несамохіть по нашому боці заявлялися всі... „хохли", „малороси", київські „трубольоти", полтавські „галушники", чернігів-ські „задрипанці", харківські „куркулі", катери-нославські „запорожці", подільські „віштаки", сло-вом, усі етнічні українці. — В них несвідомо, коли вживемо сучасної термінольоґії, обзивалася украї-нська раса — витвір своєї землі й крови, й несві-доме відчуття своєї прирожденної вищости над москалями. Останні з конечности заховувалися зовсім таки скромно. Коли підчас таких дискусій хтось із москалів аргументував, що ми, тобто укра-

їнці мовляв — „тож є русскіє“, то треба було побачити й почути, з якою неперевищеною іронією Герасим Драченко підтверджував:

— Еге ж.. ми — таки — руські... тисячу літ... не те що... „русскіє“...

В ті далекі часи, чверть віку тому у „чайній“ Чугуївської Військ. Школи, самі про те ми продукували той мисленний динаміт, вибухи якого наступили аж у 1917 році й ніхто з нас не припускав, що нами керує чиясь тверда, мудра й досвідчена рука...

В першій половині лютого 1914 р. в школі сталася не аби-яка подія, що захопила собою всіх юнаків. — Одного вечора з наказу по школі ми довідалися, що приділений до ґенерального штабу підполковник Яценко[5]) протягом трьох днів, зазначених у наказі, в години стройової муштри, має відчитати в „актовій залі“ доклад на тему про розвідчо-диверсійну акцію на території Одеської, Київської та Варшавської Військових Округ, яку акцію мали розвинути в тих округах аґенти Австрійского ґенерального штабу в разі Австро-Російської війни.

Юнкері дуже тішилися тим наказом — по перше тема докладу була дуже цікава, по друге — аж три дні з черги мали несподіваний одпочинок од муштри на морозі.

В заповіджений день і годину вся школа — старшини й юнкері зібралися в актовій залі й коли зайняли місця, то на помості, де стояв рояль, зявився підполковник Яценко досить високий, сильної будови брюнет, літ під 36-38 — як на підполковника, то й зовсім молодий. Що нас дуже здивувало — був одягнений по цивільному.

На вступі до свого докладу познайомив нас із своєю біоґрафією.

Отже, на японсько-московську війну він виступив, як підпоручник піхоти, майже зо шкільної лавки. На початку війни проводив сотнею полкової розвідки й підчас одної розвідчої виправи... був ранений і попав у полон. Там він, маючи багато вільного часу, вивчився японської мови, в слові й письмі, й по японській літературі добре познайомився з орґанізацією японської розвідчої служби, якою дуже захопився.

По виміні полонених повернувся до свого полку, готовився до Воєнної Академії, на конкурсних іспитах до неї в 1916 р. „зрізався“ й махнув на неї рукою. Тому що мав велике замилування до справ воєнної розвідки й нахил до ризика, рішив на власну руку вибратися до Австро-Угорщини й зайнятися розвідом для російської армії.

Для цього восени 1907 року він звільнився до резерви, по добре підроблених документах на чуже імя, які дістав од штабу однієї з сумежних з Австро-Угорщиною військових округ, легко дістався до Львова й видавши себе за українця-галичанина, уродженого на Київщині та який приїхав, мовляв, одбувати військову службу, легко вступив до полку однорічником. Пізніше — вступив до кадетської школи, яку успішно скінчив і був приділений до інженірної частини.

Не збуджуючи своєю поведінкою найменших підозрінь, успішно працював для російського ґенерального штабу, даючи йому цінні відомості, які цілком покривалися, а часом і доповнювали розвідчі дані від інших аґентів того ж штабу.

Російський ґенеральний штаб так цінив його роботу, що під кінець перебування в Австрії став її фінансувати, й це дало йому змогу поширити засяг своєї діяльности, зокрема звязатися з аґентами н-ка розвідки Австрійського Ґенер. Штабу, полковника Рідля, й коли той був здемаскований, то прочуваючи небезпеку для себе, Яценко втік до Росії.

Російський ґенеральний штаб був так задоволений Яценковою роботою, що в нагороду за неї шість літ його служби в австрійській армії залічив йому за дійсну службу та ще й у „загряничній командиревці“, надав йому всі ті аванси, які за цей час дістали його товариші по випуску, а до всього — „по височайшому“ наказу, дістав підвищення до ранґи підполковника з приділенням до ґенерального штабу.

Тому, що Австрійський Ґенеральний Штаб заприсяг йому пімсту, Яценкові дозволено, як вийняток, носити цивільне убрання.

З доручення Ґенерального Штабу він тепер обїздить залоги одеської, київської та варшавської військових округ і знайомить старшин тих залог та юнкерів військових шкіл із розвідчо-диверсійними плянами Австрійського Ґенерального Штабу.

Переповідати доклад п-полк. Яценка не буду. Досить сказати, що він був прецікавий, надто з огляду на таємничу особу докладчика, на його великий хист промовця, на безліч цікавих для старшин даних з незнаного їм життя австрійської армії, з якою — в словах докладчика це відчувалося — незадовго доведеться зударитися. Провідна думка докладну була та, що Австрійський Ґенеральний Штаб — це ворог страшний — мудрий, досвідчений, рішучий, у засобах не перебирає. Напрошувався прикрий висновок, що австрійська армія стоїть безмірно вище від — нехай і хороброї, але занадто добродушної — російської армії.

Кілька днів по відїзді п-полк. Яценка з Чугуєва його доклад був темою палких дискусій між юнкерами. Не бракувало поглядів, що війна з Австро-Угорщиною, надто коли до неї приєднається Німеччина, для Росії може скінчитися невдачею..

Одного доброго дня, може, днів за десять по докладі п-полк. Яценка, наш курсовий старшина, шт. капітан Ашахматов, своїм звичаєм пускав з нас „мило“ на учебному майдані, що лежав перед головним будинком школи й від вулиці був обгороджений вором.

У перерві між двома годинами муштри чую, як хтось мене окликає зпоза вору. — Дивлюсь і очам не вірю — Т. Д-ч П-а! А як же його навколосвітня подорож? — Підходжу до вору, й Т. Д-ч мене швиденько інформує, що в дорозі роздумав, доїхав тільки до Гамбурґу і... повернув назад, бо... раптом скучив за дітьми й за нами. Запрошує прийти завтра, в суботу, до нього — „з нічлігом“ і запросити на „вечорниці“ ще кількох товаришів-юнкерів. *(Докінчення буде)*

5) Достоменно не памятаю, як він називався — Яценко, чи Юценко.

Чужинецька література. І. Архивъ Русской Революції издаваемий І. В. Гессеном

Подав: *І. Ш.*

Багато вже у нас вийшло споминів і літ.-наукових праць до історії нашої визвольної боротьби. Коли б ішло про те, щоб їх схарактеризувати, то виступає в них одне спільне: досі вони майже всі замкнені в тіснім колі спостережень з внутрішнього існування і розвитку розбудженої до державного життя нашої нації. Тому, коли їх перечитувати, то повстає багато місць неясних, незрозумілих, потягнень описуваних чинностей неоправданих і безглуздих. Тому також бракує у нас доброї, а навіть будьякої критики на вже велику будь-що-будь визвольну літературу. Замість критики появляються виправлення фактів або дат, коротке перемелювання того, що подав автор, або навіть зауваження щодо стилю, що вже абсолютно не має ніякого значіння в цім випадку.

Зміст цеї літератури це тільки наземні части рослини, вирваної з корінем з життя, і не знати того ґрунту, в якім цей корінь ріс і яким він був. Інакше кажучи, бракує цьому змістові тла, на якім описувані укр. події повставали і розвивалися, а тим тлом є й революція на Сході Европи, як цілком новий чинник, і суґґестія порядків дореволюційних, що трималися інерцією, і війна і підложжа економічні, етнічні, моральні, світогляди, психічні і психольоґічні моменти і багато-багато іншого.

Українська політика, її осяги, успіхи й неуспіхи, подані на тім тлі, увипуклювалися б, набирали би більшої яскравости, виразистости й соковитости, і давали б матеріял не тільки для критичної оцінки авторового твору, а й описуваних подій і їх спричинників.

Того тла бракує нашим авторам і в поуку нащадкам мало дається з того, що належалося би дати. Хто старанно перестудіює нашу визвольну літературу, — всі ті спомини, спогади, нариси, начерки, причинки, історії і ін., той всетаки не може докладно і певно орієнтуватися хоч би в такій справі, як: — чи треба було 4-х універсалів, щоб проголосити врешті суверенність Української Держави, чи 6-ох, а може лише 2-х?

Щоб поновити авторам те тло, треба студіювати історичну літературу того періоду чужу, — московську, польську, німецьку чи всяку іншу.

Метою цього нашого показчика й є помогти авторам і дослідникам в знайомстві з тим, як переживали й оцінювали цікаву для нас добу наші противники, відновити в памяті тло, на якім ми, звязані з ними механічно, творили свій власний образ. Починаєм наш показчик з московської, яка є найбільша і все обємлюча. „Архів Рус. Революції“ це істор. памятники білої Москви.

Можна було б, а власне, треба було б, поділити цілий матеріял цього багатотомового видання на ґрупи, відповідно до заторкнених в ньому тем, і таким чином дещо систематизувати його. Одначе з такого систематизованого матеріялу з огляду на те, що він має подаватися по сторінці - дві в многих числах місячника, а не окремою брошурою, було би трудно користати. Повстала би ще й інша незручність: потрібний би був конечно ще додатковий показчик тем, що природно мав би прийти в непередбачуванім наразі кінці цілої праці поширеної і на інші видання матеріялів, як Архів Красной Революції і под.

Архивъ Русской Революціи, издаваемый І. В. Гессеномъ Томъ І. Напечатано издательствомъ „Слово“, Берлинъ. [Рік ?]. 4⁰, стор. 312 + 4 нн.

Передмова присвячена визначенню завдання Архіва. (ст. 5—8). Отже, завданням його ставить редактор (визначний рос. діяч і науковець) „захована писемний слід розгортуваних перед нами трагічних подій“, бо й події ті були єдиними в своїм роді, неповторюваними, і учасники їх не вічні, тому багато фактів зникне без сліду і цей їх брак в майбутньому безнадійно утруднить розкриття правдивого змісту переживаного величезного історичного перелому. Метою ж видання є „дати правдивий образ, причинитися до вияснення історичної правди, а тоді й літературна форма відступає на задній плян. Не лише мемуари, спеціяльно для друку написані, але всілякі щоденники, листи, ріжного роду записи в найменш вимагальній формі можуть мати велике значіння для розвязання поставленого завдання. В головних рисах, матеріял, що має друкуватися в Архіві, розпадається на такі основні ґрупи: 1) Порядки й події внутрі совітської Росії, 2) Орґанізація, просування і поразка добровольчих армій, ставлення до чужоземних відділів і місій, порядки в часово відібраних від большевиків областях, 3) Роля і побут моск. еміґрації в Европі й інших краях світа, 4) Встрявання чужоземців, ставлення представників громадської думки Европи й інших країв світа, ставлення державних діячів“.

Набоков В. Временное Правительство (Тимчасовий Уряд), ст. 9—96.

Автор споминів визначний член партії конст.-демократичної, б. проф. вищої школи Правознавства, високий урядник Державної Канцелярії, публіцист, в описуванім часі керуючий справами Тимчасового Уряду (директор канцелярії Ради Міністрів). Людина близька до більшости членів нового уряду. Свої спомини починає від дня революційного вибуху рос. столиці і кінчає подіями по большевицькім перевороті і остаточнім захопленні большевиками влади в б. царській імперії. В живім оповіданні переходить перед читачем вся російська ліберальна сметанка, для її характеристики автор не ощаджує ні доброго ні лихого слова. Тут і Мілюков і Гучкови і Львови і Керенський і Коновалов і Мануйлов і многі інші, і наш землячок М. Терещенко.

Люди, як люди, — мали свої лихі сторони, а назагал багато й добрих. Хоч і громадські діячі в меншім, ніж державний, маштабі (самоврядовці)

з відповідним досвідом, але й з тавром кабінетности. Перед ними, що стали відтепер державними діячами, лежав навал праці, до якої все ж вповні підготовані не були, бо перейти від справ маштабу ґуберніяльного земства до справ маштабу величезної світової імперії, це крок неабиякий. А при тім старий державний апарат рухнув, цілком розпався, обернувся в порох. То ж треба будувати ще й новий апарат в таких незвиклих навіть для европейського діяча умовинах. Нахил до діялектики, абстрактного розумування не прискорював і не сприяв успішности праць тимчасового уряду. Коли ще напр. державні залізниці функціонували тому, що мали людський апарат майже неущерблений революцією, зате держава лишилася без поліції, тайної і явної, жандармерії, скарб без своїх функціонарів („здирщики" — по революційному), А міністр внутрішних справ цікавився високими матеріями і зовсім не цікавився орґанами безпеки. Державне тіло підупадало далі і вислизгувало спід керми уряду. Тому легко тимчасовий уряд, зложений з ліберальів упав і до влади прийшли ще менше на те покликані многорічиві і галасливі савєти ріжних депутатів. З дня в день країну все сильніше огортав безлад паралічу. Верхи впадали в ґістерію, спроби пересунути тягар вищої влади на плечі Всеросійського Земського Собору, Установчих Зборів і под. оберталися в злісний фарс. І докотився уряд до історичного жовтня.

Тепер, коли ми відірвемося від оповідання автора й перенесемося в наших думках на південь був. імперії, на Україну, де інше культурою і національною психікою населення мало сильніші первні державности, то там переважали стремління конструктивні. Шалений зріст преси, видавництв, шкільництва, орґанізацій політичних, культуральних і суспільних, кооперації, невідзовно вимагали наладнання адміністрації, викликали стихійний порив до творення оборонних сил держали і встановлення порядку, і т. под. Загрозою ставала Москва з її деструктивними силами, що мала свій авангард на ще існуючих, але вже заражених анархією фронтах. На українськім проводі стояло найважливіше завдання, — боротися з деструкцією, якнайскорше відгородитися муром від півночі. І в цім напрямі помічаємо якусь дивну безпечність, нерішучість, обережність, навіть боязкість. Тимчасом зі споминів Набокова (та й інших тогочасних моск. діячів) бачимо, що момент для рішучости українського проводу був найвідповідніший. Москва не здобулась би на відпір. Чим пояснити кволість проводу? Мимохіть напрошується відповідь, що він не мав ясного образу того стану розпаду й безсилля, в якім перебував тимчасовий уряд і ціла північ. Бракувало очевидно того, чого в державі не повинно бракувати — державної розвідки, на яку не трудно було тоді здобутись.

П. Н. Красновъ. На внутрѣнномъ фронтѣ (на внутрішнім фронті), ст. 97—190.

Спомини знаного нам москов. ґенерала Краснова чудово доповнюють спомини попереднього автора. Вони обіймають той самий час, а описувані події відбуваються в осередку другого головного чинника, що міг би бути для нас страшним, — в московській армії.

Революція застала Краснова командантом 2-ої Зведеної козачої дивізії, далі 1-ої Кубанської дивізії, ще далі командантом III кінного корпусу. З цим корпусом він ішов на Петроград під еґідою Верховного Командanta Корнилова і трапив у полон до большевиків, коли душа корнилівського походу Керенський ганебно втік.

Ці надзвичайно талановито написані спомини розкривають перед нами яскравий образ розвалу величезної московської армії і хаосу, який запанував у ній від квітня 1917 р. Автор ніби намагається звалити вину за розвал фронтів на знаменитий „приказ ч. 1", але до інших висновків приходить читач цих досить довгих і багатих у подробиці споминів. Революція порушила функціональну залежність між політикою держави і її виконавцем військом. Тому війна заперечила сама себе, втратила свою рацію. Вояцька маса зненавиділа невдало ведену війну і зажадала миру, якнайскоршого, „миру по телеґрафу". Розвал огорнув і ґенералітет.

Спомини багаті на спостереження, факти, характеристики, осіб і загальні. По прочитанні цих споминів можемо повторити те, що вже вище сказали: московська армія, як і московська адміністрація, а рівнож і сам тимчасовий уряд величезної імперії не представляв уже ніякої сили по першім місяці революції і тим кращою представлялася ситуація молодої української державности, тим більше ця ситуація давала підстав для розвитку, більше певности, бракувало лише рішучости у недосвідченого проводу.

Р. Донской. Отъ Москвы до Берліна в 1920 р. (Від Москви до Берліну в 1920 р.) ст. 191—240.

Автор московський професор - медик описує своє перебування в Москві в рр. 1918—1920 під т. зв. большевицькою владою. Дивними нам представляються ті методи, якими московська охлократія крок за кроком руйнувала передтим велике й багате місто. Яркий образ деструктивної стихії, про який Европа навіть поняття не може мати. Авторові вдалося втікти з цього закордон і він описує також і свою дорогу.

С. Воронов. Петроградъ — Вятка в 1919-20 году, ст. 241—257. Той же образ з провінції.

Н. Неклюдов. Предсказаніе русской революціи. (Пророкування на російську революцію), ст. 257—259.

Автор — бувший царський посол у Швеції. Згадує візиту у себе в січні 1917 р. (конфіденціяльну) болгарського посла в Берліні Ризова, що пробував приватно зондувати ґрунт для переговорів про замирення болгарів з Росією. Заповів революцію в Росії.

Здається, є то спроба автора підвести якісь підстави під байку про викликання німцями революції в Росії.

В „Документах і листуванні' знаходимо такі матеріяли:

Др. К. П. Крамаржъ. Основы Россійской Конституціи ст. 263—287.

Автор, знаний чех, нераз запитуваний на мировій конференції в Парижі, як наміряє Росія розвязати у себе справу національностей, що їх представники вели в Парижі таку інтенсивну аґітацію, що вона не могла не вплинути на конференцію, і не дістаючи на це точної відповіди з московських сфер, запідозрив москалів, що якоїсь згід-

ної думки на цей предмет вони не мають. Тому він, як борець за устрій федеративної Австрії, якому справи централізму, автономії і федерації були близькі, рішив уложити проєкт рос. конституції, на якім представники Росії в Парижі могли би обєднатись.

Текст того проєкту тут і подано.

Докладъ начальнику операціоннаго отдѣла германскаго восточного фронта о положеній дѣлъ на Украйнѣ въ мартѣ 1918 года (Реферат для операційного відділу німецького східного фронту про стан на Україні в березні 1918 р.), ст. 288-294.

Матеріял дуже цікавий, бо відноситься цілий до нас. Автор знаний німецький публіцист Колін Росе. Від осени 1917 р. він був приділений до Мілітарного відділу Міністерства Закордонних Справ і мав постачати для чужоземної преси відомости про хід воєнних операцій. Тому мав доступ на фронти і спостерігав воєнні операції з передових ліній. Разом з нім. військом вступив він у Київ. Цей реферат уложив на просьбу начальника операційного відділу східного фронту.

По предкладенню реферата, як подано в примітці, Колін Росе мав розмову з ґен. Гофманом. На ряд зауважень щодо потреби упорядкування відносин з Україною і помилок нім. воєнного командування ґен. Гофмана ніби мав сказати: „Ха! Ціла Україна мене цікавить лише до найблизчого врожаю. А далі, най воля Божа діється!".

У вступнім розділі автор констатує, що в часі підписання берестейського миру. Рада фактично не мала ні влади ні прихильників. Власне, в краю нема центральної влади з більшою територією, він поділений на ряд поодиноких областей, де у влади стоять або партії, або політичні авантуристи, розбійники, диктатори. Є села, оточені шанцями, з яких селяни бються, як на фронті, за дідичівську землю. Мають вони скорострільні, гармати та броневі авта. (Тут видно автор не дуже орієнтувався в ситуації і Вільне Козацтво прийняв за анархістичні елєменти). Большевики опираються не лише на зайшлі елєменти. Вони мають прихильників і в Україні: робітники, часть демобілізованих жовнірів. Селяни настроєні антибольшевицько. Там, де близче з ними запізнались. Вони найбільше зацікавлені в землі і підуть за Радою, якщо вона здійснить 3-ий і 4-ий універсали. Українська самостійність має дуже слабі коріні. Її оборонці становлять невелику ґрупу політичних ідеалістів. Тай визнавці українства не становлять збитої політичної ґрупи і діляться на ріжні соціялістичні течії. Рада, якої влада зміцнюється від часу приходу німців з кожним днем, спирається і довго ще спиратиметься на німецькі баґнети. Заможні кола населення, інтеліґенція і старшинство ставиться пасивно до зміни урядів. Вони підуть з кожним урядом, аби він не був дуже соціялістичним і боронив хоч трохи їх інтереси. Жиди цілком на стороні большевиків і більшість большевицьких головарів - жиди. Осібну ролю відіграють чисельні тут поляки і серед них дідичі. Вони натровлюють німців на Раду. Хоч і як великий ще рейвах в країні, але втома від війни й революції і вимога спокою і порядку у всіх верствах населення надзвичай велика. Уряд, що буде спиратися на більшість і буде в стані забезпечити спокій і лад, зможе скріпитися. Теперішний уряд Ради, спираючись на німецькі війська, розвиває надзвичайну діяльність.

Українське військо. Це військо наємників; його становлять б. жовніри і старшинство, безробітні і авантуристи. В своїй підставі воно цілком демократичне. Ранґ нема ніяких, є лише посади командуючих осібними військовими одиницями. Звиклі жовніри дістають платню в 333 карб. на місяць, а до того виживлення, помешкання й одяг. Їх родини дістають підмогу. Командант кожної військової одиниці дістає на 15% більше від безпосередно йому підляглих. Влада й авторитет командanта надто не великі. Прислуги не призначається навіть для вищого старшинства. Військовий міністр сам собі чистить чоботи. Прикметно, що в потязі військового міністра австрійські полонені повнять обовязки кухарів.

Чисельність української армії 2000 вояків; армія ділиться на цілий ряд відділів, що ріжняться своєю уніформою. Розпоряджає вона невеликим числом гармат, скорострілів і бронеавт. Її боєва сила дуже мала.

Командантом над всіма озброєними силами є військовий міністр Жуківський, начальником його штабу є ґенерал Ожецький (Осецький!); обидва бувші старшини російського Ґенерального Штабу. Позатим користають з популярности ґенерали Пресовський і Петлюра. Цей останній є авантурист, дуже популярна людина.

Зміняються керівники військового й цивільного управління дуже часто. Наскільки є погоджена праця військової і цивільної влади і наскільки її утрудняють взаїмні інтриґи, тяжко відповісти. Подібно, йде жорстока скрита боротьба за владу. В часі мого виїзду з Києва говорилося, що ґенерал Петлюра пішов до димісії; можливо, що його велика популярність, що яскраво проявилася в часі вступу українських військ, здавалася небезпечною військовому міністрові.

Українське військо ходить тимчасом в московській уніформі; відріжняє її блакитна чи жовтоблакитна повязка на лівій руці. Фантазійними не то козацькими, нето татарськими шапками з довгими кольоровими шликами і т. п. намагаються надати військові національний характер і цим вплинути на моральний стан і на національне почуття жовнірів. Озброєння дуже ріжноманітне. За прикладом усіх революційних військ кожний стремить мати на собі якнайбільше зброї.

Воєнна оцінка. І при дальших воєнних операціях не можна числити на поважний підтрим українських військ, але вони мають вагу, як політична декорація. Досі війна була війною на залізницях; була вона можливою тільки завдяки прихильному ставленню залізничних функціонарів, що ставилися невтрально до боротьби партій; ці функціонарі всюди, де тільки приходили німці, подавали їм поміч і підтрим і лише завдяки їх готовости помогти було можливе функціонування залізниць. Найважнішою обставиною для дальшого ведення війни є загальна втома від війни, мала боєздатність большевицьких військ і майже байковий страх, що викликає вістка про наближення „ґерманцеф". Захована цього морального престижу є підставою для дальших успіхів.

(Далі буде)

ОСИП ТКАЧУК, б. член У.Г.А., помер у Заг. Шпиталі у Львові 30. І. 1938, похоронений на Янівському кладовищі дня 1. II. 1939. — Покійник був визначним гром. діячем Калущини перед війною, орґанізатором Лугів та Соколів, діяльним членом Драм. Кружка, орґанізатором 1-листопадового перевороту в Калуші. — З У.Г.А. (Калуський Курінь) переходить на Вел. Україну — перебуває цілу кампанію. Опісля працює в кооперації, пізніше як прив. український купець.

Листа втрат с. Ворвулинець,

пов. Залішики.

1) стр. Юрко Круцяк, с. Івана, згинув в боях під Львовом 1919 р.; 2) стр. Юрко Круцяк, с. Василя, згинув в бою на Вел. Україні 1919; 3) стр. Максим Кравчук, с. Ілька, згинув в боях під Львовом 1919; 4) стр. Василь Навізіяський, с. Григора, згинув під Львовом 1918; 5) стр. Василь Навізовський, с. Івана, згинув 1919 р. в Краснім Буск; 6) стр. Никола Мельник згинув 1919 в бою під Язлівцями, пов. Бучач; 7) стр. Юрко Папущак, с. Микити, згинув під Бучачом 1919; 8) стр. Михайло Созанський помер на тиф в Барі на Вел. Україні; 9) стр. Юрко Безкоробайний, с. Петра, помер на тиф, Винниця, Вел. Україна; 10) стр. Михайло Гусляк помер на тиф, Винниця, Вел. Україна; 11) стр. Юрко Навізівський пропав без вісти на Вел. Україні; 12) стр. Семен Лебедзюк пропав на Вел. Україні; 13) стр. Василь Шпортак, с. Федора, був тяжко ранений, порубаний шаблями коло Садок, пов. Заліщики; 14) стр. Микола Малюк був тяжко ранений 12. II. 1919 під Городком Ягайл.; 15) стр. бул. Теодор Горичка ранений в Дублянах коло Хирова; 16) стр. Василь Солсун, с. Петра ранений тяжко у львівських боях в грудні 1918 р. Ляшки Муровані — Ферналівка — Брюховичі, де відвезено до Золочева до лічниці, а по частиннім виліченню зістав відпущений в нечинний стан; 17) стр. Василь Бульдяк, с. Івана, загинув на Вел. Україні.

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ"

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

XI. річник (Число 5.) Травень

ЗМІСТ:

Спомин з квітня 1920 р. Фердинанд Балицький 2

Культ померших і поляглих як засіб плекання традиції Б. Г. 3

Лінійний корабель-дреднавт Чорноморської Фльоти „Воля" Святослав Шрамченко 5

Жертва власних наказів о. В. Демчук 11

Сторінка з Альбому УГА 13

Остання війна Австро-Угорської Монархії Лев Шанковський 14

Воєнні усмішки — Щось зі спорту Федь Триндик 17

Рецензії і замітки. В. Січинський: „Чужинці про Україну" Т. К. 17

Революційно-мілітарна акція „Оборони України" на терені Чугуївської Військової Школи В. Євтимович 18

Бібліографія. Чужинецька література І. Ш. 21

Посмертна згадка 24

Листа втрат с. Ворвулинець . . . 24

Wydaje: Wydawnicza Kooperatywa „Czerwona Kałyna", Lwów, ul. Zimorowicza 12. Zaw. Osyp Nawrocкyj.
Redaktor: Wasyl Sofroniw-Ławyćkyj. Drukarnia „Słowo" we Lwowie, ul. Czackiego 6.
Видає: Видавнича Кооператива „Червона Калина", Львів вул. Зіморовича 12. Зав. Осип Навроцький.
Редактор: Василь Софронів-Левицький. Друкарня „Слово", у Львові, вул. Чацького 6.

Перегляньте свою бібліотеку, ЧИ ВИ МАЄТЕ ВЖЕ:

ВЕЛИКУ ІСТОРИЧНО-ВОЄННУ МОНОГРАФІЮ О. Думіна

„ІСТОРІЯ ЛЕГІОНУ УСС"

з численними картинами боїв і походів УСС та поверх 10^ оригінальними, здебільша ще ніде не репродукованими світлинами, зі списком всіх поляглих і ранених УСС.
ЦІНА зол. 15·—, з пересилкою зол. 15·60

Історію Січових Стрільців

„ЗОЛОТІ ВОРОТА"

що є продовженням Історії Легіону УСС. Книга обіймає праці Василя Кучабського, ген. Безручка та Івана Шендрика, численно ілюстрована світлинами з життя СС.
ЦІНА зол. 15·—, з пересилкою зол. 15·60

„ВЕЛИКИЙ СПІВАНИК ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ"

збірник пісень стрілецьких, історичних, побутових та обрядових на хори мішані, мужеські й жіночі, зредагований д-р З. Лиським. Є це одинока й необхідна книга пісень, без якої не обійдеться ні один хор в селі чи в місті та знавці і прихильники рідної пісні.
ЦІНА в твердій тревалій оправі лише зол. 28·50, опакування і висилка зол. 1·—

Пропамятну Книгу-Альбом

„ПАМЯТІ ВОЖДА УГА"

Колишні адютанти та товариші зброї описали повне трудів на службі Батьківщини життя Покійного Генерала Мирона Тарнавського. Окремо докладно змальовано перебіг його величавого походу на вічний спочинок, зілюстрований численними світлинами.
ЦІНА примірника зол. 5·—, з пересилкою зол. 5.50.

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЄНДАР-АЛЬМАНАХ „ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ" на 1939 р.

Зміст цього Календаря доказує, що український нарід не обмежувався лише до збройних чинів, але працював у всіх ділянках життя. Цілий Календар заповнений статтями та споминами про дипльоматичні звязки України з чужими державами, про працю дипльоматичних місій, посольств, про мирові переговори і т. д. В Календарі нові ніде не друковані та актуальні матеріяли, ілюстровані оригінальними світлинами українських дипльоматичних посольств і місій.
ЦІНА зол. 1·50, з пересилкою зол. 1·85.

„ЧУЖИНЦІ ПРО УКРАЇНУ"

цінна, ревеляційна й дуже на часі праця проф. д-р Володимира Січинського. В книзі є зібрані спомини і замітки про Україну й українців мандрівників, дипльоматів, купців, науковців ріжних культурних народів від найдавніших часів. Це незвичайно цінна скарбниця для пізнання минулого й сучасного українського народу у всіх проявах його життя і творчости.
Цю книжку повинен прочитати кожний культурний українець!
ЦІНА примірника зол. 2·—, з пересилкою зол. 2·50.

Спомин ген. Антона Кравса

„ЗА УКРАЇНСЬКУ СПРАВУ"

Цею книжкою передає достойний автор нащадкам переживання власні й УГА за Збручем в часі змінливих подій, переворотів та переходів.
ЦІНА зол. 1·—, з пересилкою зол. 1·25.

„Червона Калина", Львів, вул. Зіморовича ч. 12., почт. скр. ч. 43.

ЧАРІВНА ХВИЛИНА

закурити папіроски на тутках

КАЛИНА

Мені відповідає тільки

паста

ЕЛЄҐАНТ

О. ЛЕВИЦЬКА і СКА • ЛЬВІВ, КОРДЕЦЬКОГО 51

В українській хаті

українське мило

„ЦЕНРОСОЮЗУ“

КАВУ

-ПРАЖІНЬ-

пє кожний хто раз спробував.

„СУСПІЛЬНИЙ ПРОМИСЛ“ — ЛЬВІВ, 24. ЖОВКІВСЬКА Ч. 188.

НАЙНОВІШІ ВИДАННЯ

Ревізійного Союзу Українських Кооператив

Кооперативні читанки:

Малицька, В гурті краще . . . . . „ 0.25 „

„ І звірята співпрацюють . . . . . „ 0.60 „

„ В єдності сила . . . . . (друкується)

Замовляти:

Р. С. У. К., Львів, вул. Техніцка ч. 1.

LITOPYS
CZERWONOJI
KAŁYNY

LWÓW
CZERWIEC
1939

ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ НА 1939 РІК

„ЛІТОПИСУ ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ".

Річна передплата виносить . . .	**зол. 13.—**
Піврічна „ „	„ 7.—
Чвертьрічна „ „	„ 3.50
Ціна поодинокого числа „	„ 1.20
Для членів „Червоної Калини" чвертьрічно	„ 3.00
П. Т. Передплатники з закордону платять річно	„ 14.50

Точні П. Т. Передплатники отримують в 1939 р. безплатний додаток в долучених до кожного числа аркушах споминів А. Камінського п. з. **„В волинській тихій стороні".**

Адреса Редакції і Адміністрації: **„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ", Львів, Зіморовича ч. 12. поч. скр. ч. 43.**

збірники „за державність"

Це славна історія наша, писана кровю Війська Українського.

Видає: Українське Воєнно - історичне Товариство. Вийшов багато ілюстрований, люксусово виданий девятий збірник. Містить спомини й розвідки наших визначних учасників визвольної війни.

В цім збірнику: Зі споминів Сірожупанника, сот. М. Бутовича; З боротьби українського народу за свою незалежність, ґен. - пор. П. Єрошевича; 8-ий Катеринославський корпус, сотн. С. Левченка; 5-та Херсонська стрілецька дивізія та її перехід на Закарпаття в серпні 1920 р.; Спомини лікаря з української війни 1918 — 1920 р. др. мед. В. Наливайка; Бій під Крутами, сотн. А. Гончаренка; Вапнярська республика, полк. Д. Антончука; Бої Житомирської пішої Юнацької Школи, хор. Ів. Винника; Із Саранська до Херсона, сотн. О. Калюжного; Вільне Козацтво на обороні залізниці Корсунь — Біла Церква, Ів. Велівченка; Матеріяли до історії 1-го кін. Лубенського ім. М. Залізняка полку. пполк. інж. А. Марущенка - Богданівського; Веселка і Веселківці, сотн. І. Зубенка; Додатки; сторінка виправлень.

Адреса Управи Товариства й Редакції: Варшава 22, вул. Опачевська ч. 54, м. 15, полк. М. Садовський.

Продають усі книгарні.

Елегантні
КАПЕЛЮХИ

ТІЛЬКИ
з фірми Ф

Е. ДУМИН

ЛЬВІВ - КОПЕРНИКА 4

Opłata pocztowa uiszczona gotówką

ЛІТОПИС

ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

XI. Річник

Nr. 6. LITOPYS CZERWONOI KAŁYNY 1939.

ЧИСЛО 6. ЧЕРВЕНЬ 1939.

Присяга похідного куреня 24. п. п. в Коломиї перед відходом на фронт

(Світлина з „Альбому УГА", що саме друкується у В-ві „Червона Калина").

На панцирці під Хировом

Спомин

Написав: *Іван Садлич, б. чет. УГА.*

Родина Лянґів при УГА. Стоять від ліва: 1) сот. Жигмонт Лянґ — кмдт. ґрупи Крукеничі УГА.; 2) отаман Фердинант Лянґ — кмдт. артилерії III Корп. УГА.; 3) булавний Ґустав Лянґ. Сидять від ліва: 4). Емілія Лянґ — 5). Кароліна Лянґ — урядничка військових канцелярій III Корп. УГА.

Дня 3 листопада 1918 р. четар Осип Бережницький, хор. Іван Садлич, хор. Дмитро Кульчицький, ст. десятник Вовчко і 10 стрільців, між котрими були Рудзінський ученик, Степан Качмар з Кульчиць, Головей зі Сільця й 7 інших, зібралися передполуднем на залізничім двірці в Самборі, щоб зладити панцирний поїзд. Взяли одну плятформу, на ній поставили один скорострїл. Потім припяли зовсім неопанцирений паровіз, відтак один критий віз. Внутрі виложили на висоту одного чоловіка 4 мм. бляхою, котру дуже легко перебивала крісова куля. За тим слідував ще один критий віз, призначений: половина на харчівню,

Підхор. Юліян Костюк.

а половина на майстерні приладдя. 4 листопада в 14 год. машиніст Бойкевич і помічник його Скірник запалили у паровозі, зробили пару.

Приказ був: Бережницький командантом панцирного поїзду, Садлич його заступником, командантом скорострїла й цілої крісової амуніції. Через стації Бісковичі, Воютичі приїхали до Глубокої. На стації Глубока стрінувся панцирний поїзд з підполк. Антоном Кравсом, котрий власноручно розкручував залізничі шини, мовляв, мусів це зробити, бо зі сторони Хирова підїзджає панцирний поїзд противника. Очевидно, що п. полк. Кравс вже вибрався з кількома стрільцями, щоб противникові перетяти шлях. Настала радісна хвиля, ми здали звіт зі своєї дороги, пплк. Кравс запізнався зі залогою цілої панцирки. Від тепер пполк. Кравс обняв команду над тим фронтом під назвою „Команда Ґрупи Кравса під Хировом".

Було вже около 16. год., коли зі сторони Фельштина, й рафінерії Глубока, посипався рясний крісовий й скорострільний вогонь від противника. Притім підїздив панцирний поїзд. Видко було, що й добру гармату мав. Ми всі зорієнтувались, що буде нерівний бій. В нас стан 18 мужа, 12 кр ів, скорострїл й до 60 ручних ґранат. До крісів і скорострїла було досить набоїв Противник мав на тім відтинку доброї пів сотні в розстрільній з крісами й двома скорострілами, бо чути було часом в один час 2 скорострїли. Відтак правдивий панцирний поїзд, на нім кілька скорострілів і гармату, і багато більшу від нас залогу панц. поїзду. З нашої сторони був приказ: сміло в бій розстрільною. Остав лиш один машиніст, котрий хвилево відїхав троха взад а 17 нас обсадило залізничий двірець Глубока. Отже 12 крісів і скорострїл і 60 ручних ґранат.

З конечности удержання того відтинка, зачали ми маскувати велику силу і перевагу над ворогом. Від часу до часу переносили скорострїл в ріжні місця, наче б в нас було кілька скорострілів. Крісовий вогонь був густий, а від часу до часу викидали ми по кілька ручних ґранат нараз і це викликувало у противника замішання. Противник нещадив гарматніх куль, яких на жаль у нас небуло. Всеж около 19 години ми відбили наступ на яких 9 км. і посунулися з Глубокої до Фельштина, заняли ціле місточко-Посаду фельштинську, залізничий двірець й дальше заняли Гордовичі й двірець у Гордовичах, а вкінці ціле село. Від часу

до часу і наш машиніст підкладав вугілля й гачком їздив по руштах у паровозі. З комина тоді сипались мільйонові іскри начеб це був незнати як сильний панцирний поїзд.

Коло 22 год. наша розвідка принесла першу вістку, що противник на відтинку відступив, а зупинився аж у Хирові. Отже коло 14 км. прогнали ми противника, хоча багато численнішу силу мав від нас. Від того часу наш сталий осідок був на заліз. двірці Глубока. Фронт був кінець Посади Хирівської, потім ок. 4 км. вільна смуга, а дальше слідував наш фронт кінець Слохині, початок Гордович. Команду самого двірця обняв чет. Осип Терлецький. Поїзди курсували частіше — сили збільшалися. Харчівню обняв чет. Карло Коберський.

В міжчасі панц. поїзд дістав одну 8 цм. гарматку, котрою проводив чет. Аспельмаєр з Черновець (мати українка, батько кольоніст німець), зміцнено скорострільми, вже було їх 7. В продовж тижня устійнено позиції. Приїхав сотник Сенечко з батерією, котра стояла у Посаді Фельштинській й у Гордовичах. Панцирний поїзд числив при кінці листопада 3 старшин, 5 підстаршин, 64 стрільців, 2 машиністів, 54 крісів, 7 скорострілів і гарбора, а команду на тім фронті обняв сотник пізніше отаман Шебец. В тім часі було вже на тім фронті около 2 курені: Це стан з 30 листопада 1918 р. Зпочатком грудня збільшився фронт і стан на цілім фронті.

Одного мрячного дня падав сніг з дощем, а вкінці сам сніг. Ми дістали рано приказ іти вперід й заняти Хирів. Цього ми вже й хотіли, бо вже за довго було бурлакувати. І сталося диво: вперше коло 10 рано зачав ворог на нас наступ підійшовши вже до Слохинь. Тоді курінь в Гордовичах зробив протинаступ, котрий тревав від полудня до 18 год. Найбільший наступ був на горі (Радич), котра тягнеться від Гордович до Слохинь і Хирівської Посади. В тім наступі брали участь вже всі частини, які були на тім відтинку — а по зміцненню було около 3 курені. Панцирний поїзд відіграв тут найбільшу ролю. Він розвів енергійну акцію у формі сильного наступу і розвідчої стежі, котра йшла по обох сторонах залічничої дороги на просторі около 2 км.

Коло 18 год. на обох фронтах було тихо. Противник уступив. Однак і наш фронт чогось з остраху почав уступати — видно стратив злуку та орієнтацію. Залишився лиш посередині у Слохинях стар. десят. Кульчицький, котрий від панц. поїзду пішов на право коло 3 км на розвідку. Застав там лиш десятн. Чуквінського з кількана цятьома стрільцями. Вони стрінули якусь сотню, яка відступала. Тоді Кульчицький порадив, щоби не йти в зад, лиш задержатися, а по спромозі йти вперед за противником, коли він уступив і нема його. Сам Кульчицький вислав дес. Чуквінського дресиною (візок на шинах) по панцирний поїзд, котрий хвилево відїхав набрати води до паровоза. Відтак стрінулась друга сотня під проводом чет. Білинського і хорунжої Савицької, які також непотрібно були у відвороті. Ст. дес. Кульчицький запитав де йдуть, притім згадав, що фронт вільний і що вони стратили злуку, радив щоб у Слохинях задержатися на хуторі, що незабаром приїде панцирка і будемо всі певно у дальшім наступі, бо ворог цілком певно є аж у Хирові. Слід зазначити, що панцирний поїзд на фронті то чинник підбадьорливий.

За нецілу годину приїхав панцирний поїзд, привіз зі собою кількох старшин і більшу скількість стрільців. Тоді вже всі рішили за всяку ціну здобути й забрати Хирів. В міжчасі ст. дес. Кульчицький передерся у темряві до Хирова себто до кінця Хирівської Посади і при помочі кількох стрільців устійнив на розвідці, що і в Хирові нема вже противника й що Хирів майже вільний. Тепер вже сміло пішли всі вперед на цілім фронті і коло 23 години заняли Хирів місто і оба залізничі двірці. Тут слід підчеркнути, що заняття Хирова значило цілковите ослаблення фронту противника, бо хто мав Хирів як залізничий трикутник: Хирів-Самбір, Хирів-Перемишль, Хирів-Сянік, той був паном ситуації. Заняття Хирова було для нас побідою. За цей важний момент на фронті слідували похвали і декого подано до відзначення й посунення їх ранґи і так: Хорунжого Садлича до четара, ст. дес. Кульчицького до бунчужного. Було багато посунень і між підстаршинами та стрільцями.

По здобутті Хирова потрібна була вже друга панцирка. Начальна команда вислала бунчужного Кульчицького до Дрогобича, до рафінерії Польміну, щоб припильнувати зладження другої панцирки, з котрою вже сам Кульчицький приїхав. Другий панцирний поїзд мав вже дві гармати, а паровіз добре окутий грубою сталевою бляхою і 2 вагони опанцировані. Кульчицький приїхав з тою панциркою до Хирова. Команду над новою панциркою обняв четар Іван Садлич, разом з бунч. Кульчицьким. Тим панц. поїздом здобували Старяву, Коростенко й Устрики дол. Старою панциркою їздив дальше четар Бережницький з чет. Аспельмаєром на Добромиль, Нове Місто, Нижанковичі, Германовичі аж під Баконьчичі. Їздили відтак і на переміну обі панцирки в разі потреби.

Три тижні держався Хирів. Однак противник бачив, що втрата Хирова дуже ослабила його фронт і егзистенцію на Хирівському відтинку. Часом треба було перевезти залізничою дорогою якусь підмогу на фронті противника і тоді замість через Хирів їхати кільканацять кільометрів, мусів він їхати окружною дорогою кількадесять кільом. Тоді противник зібрав силу і несподівано ударив на нас зовсім неприготованих на наступ. Майже всі були перетомлені на фронті вже довго без зміни, в додатку неодержували більшої підмоги, а навпаки наші сили маліли. Тоді майже вся наша піхота під сильним натиском наступу уступила. Останні лишень два панцирні поїзди здержували наступ противника. Одначе і панцирники мусіли уступити, бо противник гарматним вогнем перериває залізничу дорогу. Часом траплялось, що в ночі противник гарматньою кулею вибив кратер і перервав залізничу дорогу. Цілий фронт посунувся тепер до попередніх позицій, себто з осідком до Глубокої. Фронт, Посада Хирівська - Гордовичі. І так перебували обі панцирки у Глубокій майже безчинно до трьох неділь.

Перший день у Ґмінді

Уривок із споминів.

Написала: *Ірина Олеськова*

Липень, 1916 рік. А тепер уже 1934*). Вісімнацять літ, — а цей вечір памятаю краще, як позавчорашній.

Тихо тепер у моїй хаті. Десь там дзвонять дзвіночки — та не до мене їдуть гості. Є доволі часу кликати минуле, — тимпаче, що теперішнє... та пек йому.

Мої діти далеко — Господь високо — тяжко жити.

Причувається срібний голосочок, що дзвонить сумну пісню. Хто це? чий голосочок? Це моя маленька донечка співала так колись:

„Засумуй трембіто
Та по всьому світу —
Що не стало Галичанам
Сорок тисяч цвіту!"

Кому вона тепер співає? А може нема вже голосу? Не знаю хто її навчив цієї пісні — але зле навчив. А може автор зложив її за скоро — а може не дочислився? А може ніколи не чув про Ґмінд. Хіба не чув. Певно не чув, то розкажу. Богато людий вже розказувало про Ґмінд. От наша письменниця п. Катря Гриневичева зложила жахливі картини, а так майстерно, що серце завмірає, як їх читаєш. Я так не зложу. Я не письменниця і ще до того — як мовляла пані Катря: „струни моєї душі построєні з волової шкури". Так і називала вона мене все „грубошкура". А може мої очі інакше бачили?

Всеж розкажу. Колись мої діти прочитають і згадають мене, бо більше їм нічого не оставлю на памятку. Біда лиш, як це розказати? Якщо розкажу правду — вийде пашквіль, а не хочеться нікому злого слова сказати — закрию правду, вийде картина, а я не письменниця, картин не вмію складати. Хіба — але щож, не маю полотна, щоби закрити деякі картини. Мої верети такі діраві, що все крізь них видиш! Але якось спробую.

Тож було це 24. липня 1916 р. вечором.

Absteigen — Abst-igen Висипалися з ваґонів жінки — скитальці — жінки і діти. По довгій дорозі спочинуть, наїдяться до сита.

Сонце заходило — як там — як там у рідних селах! Бувало в той час вертаються жінки з своєї а то й чужої ниви — цеж жнива!

Пшеничне колосся гнеться до землі, нема його кому жати. А трави буйні, зелені — зіллям заквітчані — нема їх кому косити.

А вишні — черешні, солодкі — доспілі — нема їх кому зривати.

Уставили нас чвірками, веліли йти. Обступили довкруги високі драби в урядових шапках. Хто це? Це такі наші люди, що попали в табор — переважно інваліди, але такі здорові, що аж любо дивитися. А може нам так лиш здавалося. Це „панове секціони".

Сонце хилилося к'заходові, як ми рушили зі стації. Дивилось на нас страшне — червоне — може криваві сльози лляло над нами? А може з сердечного сміху почервоніло? Ми йшли серединою дороги через місто. Хідниками проходжувались гарно одягнені пані і мужчини — багато мужчин, якось значно більше як у нас Приставали, показували на нас і говорили: „mein Got, mein Got, wiederum Flüchtlinge aus Galizien" Жалували нас, бачте! У кожної з нас дитина на руках, або на плечах! Цитьте діти, не плачте, зараз спочинете! Поруч мене йшла жінка з хлопчиком на руках. Склонив сердешний ясну, кучеряву головку на мамине плече, спав.

Гарні, гарно одягнені жінки кидали в нас квітами — одна квітка впала на сплячу дитину.

„Кинуло би тебе в пропасницю, фльондро одна — кидає — кидало би твоїми дітьми. У нас не такі квіти, не такі — Васильку мій, Васильку" — кричала й рівночасно плакала жінка.

„Тихо будьте, дитину збудите", сказала я її тихо.

Жінка подивилася на мене. Чи 20 літ у неї чи 70? Лице жовте, очі запали глибоко, уста сині дрижали.

„Дитину збуджу — овго! не спить моя дитина, а конає. Васильку мій, Васильку"!

Великі сльози капали на чужу землю.

Ми йшли — недалека дорога зі стації до табору, може 1½ км., а годі її перейти. Страшна дорога.

Ти знаєш її, ту дорогу Маріє — Мати Христа. Ти йшла нею до хреста Твойого Сина.

—о—

Висока залізна брама, в брамі варта. По боках доми вартові. На брамі напис K.u.k Baracken lager, Gmünd . Широко відчинена брама гостинно приймала нас. А як ми переходили ту браму,

---

*) Блп. Ірина з Будзиновських Олеськова, якої уривки зі споминів тут друкуємо, уродилася 19 8. 1887 р. в Мокротині повіт Жовква, а померла нагло на серце дня 1. X. 1937. в Жабокриках на Волині в домі своєї доньки, учительки Софії, відданої за православного батюшку о. Алексія Уловича.

Семинар Рідної Школи у Львові покінчила в 1906 році і по матурі вчителювала в Любичі, а потім жила у Львові, де заробляла лєкціями. Першу інвазію перебула в Станиславові, а в році 1916. дістала учительську посаду в Ямнім на Гуцульщині. При кінці шкільного року 1916., коли вже було чути гарматні стріли, разом зі своїми дітьми виїхала і по двотижневій подорожі опинилась в Ґмінді. Там була два роки і в році 1918 вернулася до Галичини, та знову одержала учительську посаду в Назавізові надвірнянського повіту.

На цій посаді була 1-рік, а перед переходом українських військ за Збруч осіла в Чорткові, де перебувала аж до року 1931, працюючи у всіх культурно-освітніх товариствах, а головно в заснованім нею Союзі Українок, якого була довголітньою головою За перших початків польської влади заложила горожанський комітет, та несла поміч всім арештованим. Увесь час утримувалася виключно з приватних лєкцій і поправді жила враз з своєю родиною в крайній нужді.

В році 1931. виїхала до Татарова, де дальше утримувалася з приватних лєкцій, научаючи малих гуцулів, за що одержувала помешкання і ріпу (бараболю). В Татарові написала свої цікаві і живі спомини, однак не мала відваги післати їх до друку. Останні три роки життя перебула в домі своєї доньки в Жабокриках де й похоронено її в православнім обряді при великім здвизі православного священства і народу.

то дзвони задзвонили. Чи нас вітали? Чи кликали людей молитись Богові? Чи може Василькові дзвонили. Для нас тут все даром, навіть подзвінне.

За брамою бараки — бараки — бараки.

Нас задержали коло якоїсь меншої брами. Відчинилася, а як ми всі перейшли, зачинилась за нами. Що це, гюрма? Невжеж ми всі арештовані? За що? Чому? Та ні, це не тюрма, це кварантанна. Це знані кожному збігцеві „бараки за дротами". А властиво не кожному — знані вони лиш нашим селянам — інтеліґенти мало з ними мали до діла. Лиш дехто попав сюди. Барак — довга шопа, невиправлена ні зверха ні в середині. Четверо дверей, а за дверима великі, хто його зна, як це назвати: кімнати, не кімнати, стайні не стайні, бо без жолобів. Звали їх цимрами і це найкраща назва. Секціони-доглядачі розділили нас по тих „цимрах", а самі пішли. Секціони це була наша безпосередна влада. Наші хлопи в шапках з німецькими написами. Секціонові був приділений барак, в якому він мав держати: „рихт і порядок". В цимрі нема нічого, лиш причі на долині — причі на горі. На середині комин з великими кухонними бляхами — і більше нічо. Чого ж більше треба галицькому збігцеві?

Виселенці знад Стрипи Рік 1916

Незабаром привезли наше „майно" — скинули під бараком і пішли. Прийшов якийсь молодий панок, списав нас і пішов. Прийшов знову якийсь чоловік, дав нам по менажці і бляшанці, ложці і пішов. Опісля ще принесли випхані сінники-штрозаки і на кожну душу два коци і також пішли.

Жінки складали на причах сінники один біля другого, з одного коца звивали подушку, а другим накривали ту постіль. Я очевидно так само. Діти падали як сніпки і засипляли, а декотрі плакали „їсти".

В відчинених дверях зявилися люди з величезним кітлом і наш секціон, високий, чорний драб з великою хохлею в руці. Грімким голосом крикнув: „минаж" — і спустив хохлю в котел. Жінки, чи не голодні, чи не чули, якось не спішили. Тоді з уст секціона посипались слова, яких я й між Москалями не чула, а вони славні на цілому світі з лайки.

Жінки рушилися, втирали запасками менажки і ложки і чергою підходили до пана секціона. Він набирав з кітла хохлю якоїсь юшки і сипав в менажку.

„А хліб де?" запитала якась жінка. Пан секціон впав в страшну злість: „Тепер хліб, а може печені хочеш, пекли би чорти твою душу, ти мантелепо — ти будеш мене вчити коли хліб давати? Обізвися ще котра, то я вас навчу, я вам покажу, хто тут пан".

Не даром всі говорили, що в мене велика злість. Доки слухала, то слухала, а як стало забагато, взяла поліно, що лежало біля кухні і пустила в голову пана секціона.

Він зверещав як несамовитий, а жінки за моїм приміром кидають чим попаде, навіть менажками з юшкою. За хвилину в барак війшов якийсь пан в мундурі і в шапці, а за його плечима крився наш секціон. — Шпехтір — шпехтір — шептали жінки. Пан інспектор зблизився до мене: „що ви тут якісь авантури робите? як ви сміли кидати в секціона поліном? я вас тут зараз..." але я йому перебила: „будь ласка скажіть, хто ви є і яким правом приходите сюди" — „Я інспектор" — Ну, як так, то поучіть своїх людей, як мають поводитися і зараз мене звідси випустіть і щоби я більше не виділа ані вашого секціона ані вас". Жінки піднесли крик: „так, так, зараз нас випускайте, чого нас заперли за дротами? Що ми звірина, чи що? І юшку їжте самі і своїм дітям давайте. Випускайте, бо спалимо барак". Ці слова зробили вражіння на інспектора і почав нам пояснювати, що це від нього не залежить, що приказ приділити нас в бараки „за дротами" видав начальний лікар, а то тому, що в транспорті була тяжко хора дитина, яка вже вмерла. Інспектор був чемний і поводився з нами добре. І справді, щож він міг порадити, як дістав такий приказ? „Давайте сюди доктора, того шефгерца, ми з ним побалакаємо",

кричали жінки. „Бійтеся Бога, жінки, тож вечір, пан доктор вже дома — завтра прийде", — але жінки не слухали: „шефгерца сюди, бо спалимо барак". Інспектор з жалем звернувся до мене: „видите, що ви наробили — бунт, ще того не було. І що тепер буде?". „Нічого не буде, пришліть того начального лікаря сюди, може якось намовимо його, щоби нас випустив". „Ні, це неможливо, шкода балакати, карантанну мусите відбути" говорив інспектор, але ніхто його не слухав — „спалимо барак — спалимо барак"! кричали жінки.

Може за годину прийшов начальний лікар. Діти вже спали, десь там під стелею блимало слабе електричне світло, відчинені двері і малі віконця так мало впускали повітря, що ми дусились. Діти кидалися крізь сон — кричали, плакали — це язву табору, блощиці, кинулися на їх тіло. Ми сиділи на причах і говорили. Декотрі жінки вже були в таборі, як не в тім, то в другім і знали всі баракові порядки. Вони поучували нас. Одна говорила: „Я вже так від 14-го року валяюся на чужині, то знаю всі тоті бараки. І кажу вам, що нема гіршого як тоті Гвінта. Правда і та цегольня, щоби запалася, то пекло, але там є один наш таки священник, що дуже старається за людий і не дає кривди зробити. Мені Богу дякувати не було там зле, але як найде народу, то старих відсилають сюди". „Добре вам балакати, що в цегольні такі гаразди, як ви були самі в собі, без дітей — але посидьте там з дітьми, то побачите".

Ми й не чули, як ввійшов хтось до бараку. „Що тут за авантури робите? га? чи подуріли, чи що? полінами кидати в чоловіка? а якби вбили? га? кримінал! А де то тота бунтівничка? — говорив якийсь грубий пан в білому плащі з відкритою головою, на якій червоніло волосся. Кричав, але голос його був більше лагідний як грізний і ми зовсім не збентежилися.

„Ну, хотіли ви начального лікаря, маєте — я є д-р Ціпановський, говоріть, чого вам треба, але не бийте!" Сказав це так смішно і таку зробив до того міну, що всі засміялися. Жінки почали кричати, але він перебив: „Най говорить та, що бе". Отже я сказала, що поведінка секціона вивела мене з рівноваги і якось поліно само вихопилося, але нічо не сталося — дальше, що їда-минаж це не їда, а якась брудна вода, годі, щоб люди це їли і це, що ми абсолютно не хочемо сидіти в замкненому бараку, бо всі ми здорові і ніякої карантанни нам не треба. В бараку страшні блощиці — і я підвела лікаря до найближчої сплячої дитини, яка кидалася і кричала. Справді навіть по блідому личку мандрували блощиці. Д-р Ціпановський стояв хвилину, дивився на дитину, а там сплюнув і під носом сказав: „Най то шляк трафить". Потому звернувся до нас: „Слухайте, баби, на розум до вас говорю — заждіть до рана. Рано прослідимо, чи нема між вами хворих, чи не маєте вошей, потому підете до купелі і пущу вас звідси під ліс. А як спалите барак, то невелика шкода, бо він паршивий, але це вам нічого не поможе, бо є слава Богові багато бараків. Цей загасять, а ви підете до другого. Добре, що сказали, то вже вас тут припильнують. Бувайте здорові — завтра рано прийду".

На відхіднім звернувся до мене: „Ну, з такими, як ви — не гнівайтеся — постріленими, нема що говорити, бо бють — я казав вам дати ліжка і можете собі післати секціона до кантини, щоб вам приніс, що там хочете. Добраніч".

За хвилину секціон вносив ліжка. Ми поклали на ліжках дітей, а самі дальше балакали. І цілу ніч блимало світло в нашому бараку. Жінки оповідали свої переживання, свої терпіння, а терпіння ті були такі тяжкі, що мороз переходив поза шкуру. От ця втратила вже цілу рідню — тамтої одинокий син згинув в Італії — цій ще в 14-ому році шрапнелі розбили хату, а в хаті 2 дітей — і так без кінця. З цілої громади може 3—4 жінки щойно зачинали свою тернисту дорогу. До них і я належала.

Скоро світ побудились діти і всі закричали „їсти". В бараку були поліна і пака вугля — жінки затопили — але що варити? Кожна поставила менажку з водою — я в своїй запарила чай, всипала решту цукру і так ми напоїли найменших дітей.

Сінник позастелювали деками і вийшли всі до студні митися. Над табором підносилися дими, мряка, повіяло гнилим воздухом, з сусідних бараків розносилися крики, плачі і проклони — секціони горлали як скажені, жінки старалися їх перекричати.

Мої діти перелякано розглядалися, а найменший безнастанно шептав: „Хочу до дому, до дому".

Принесли снідання. Великий котел, велика хохля і кіш з хлібом. Секціон набирав хохлею з кітла якийсь теплий плин і кожному вливав хохлю в менажку, а його помічник роздавав хліб. Як прийшла черга на мене, секціон похилився і шептав: „А я вам за свої гроші купив булок, бо чую, що ви дуже люті, то вас дуже шаную і будьте вибачні" — щойно тоді я побачила, що то інший чоловік — вчорашній пішов в дубину.

По довгих церемоніях взяв гроші за булки і витягнув пачку тютюну. „Той казав, що ви фурт тримаєте дзиґар в роті, то нате вам пачку — а як шпехтір прийде, то скажіть, що я дуже чемний, бо вони казали, що як буду до бабів пискувати, то зараз марш з секціона".

По сніданню алярм: „люди до фекції". Питаю, що то таке фекція? Купіль — кажуть. „Будуть нас купати, а як найдуть воші, то коси муть втинати", пояснює одна з жінок. Уставили нас чвірками і повели до купелі. Брудні, босі, обдерті йшли ми в промінних ясного сонця. Дивилося на нас і наче питало: „Що ви тут робите, куди йдете?" Чи там у рідному краю нема чистої водиці, чи висохли Ваші річки, що ви аж сюди заблукали такі брудні, такі нещасливі?"

Привели нас до великого бараку і в сінях уставили — з кімнати вийшли сестри в білих одягах і білих чіпочках на голові і кудись нас повели — вгору. Там ждали другі сестри і перебрали нас під свою опіку.

Казали нам сідати рядом на кріслах і почали розчісувати. Від часу до часу падало коротке слово: „Льойзен" — і відповідь: „абшнайден" і коса падала на долівку. Білі як лен, чорні як крукове крило, русяві, чорняві і біляві коси падали тихо на долівку. Острижена заносилась коротким плачем і переходила під опіку другої сестри, що намащувала її острижену голову шарою, а може ще якоюсь іншою мастю.

Якась стара жінка говорила сама до себе: „А, що мені, най стриже, стригли би її на тім світі.

Остригли моїх синів то най і мене стрижуть — на стрижи, мавпо одна".

Прийшла черга на мене. „Льойзен — абшнайден" і сестра згорнула мою косу при самій шкірі, але не обтяла. Я схопилася, відтрутила одну й другу сестру, вихопила ножиці і мало що їх не пострижала. Наробили крику, може були би й били, але їх було кілька, а нас кількадесять. В тім відчинилися двері, якась сестра крикнула моє назвисько. Це д-р Ціпановський прислав мені картку на окрему купіль, але я вже з неї не користала. Цікаво було видіти, що далі буде.

А далі казали нам розбиратися, наші всі річи йшли до дезинфекції, а ми до величезної салі з камяною підлогою. Тут поллялась на нас згори вода гаряча-зимна і знову гаряча-зимна. Сестри звивались поміж нами, натирали милом, кричали, попихали, ми падали, вставали, знов падали. Діти пищали несвоїми голосами, зойки, крики, плач. Нічого не видиш, нічого не знаєш. Чекаєш або кінця, або смерти. Віддихнути не можеш, бо пара не дає, поступитися не можеш, бо не видиш куди, а як поступишся, то поступиш на сусіда, а той поховзнеться та упаде тяжко, болюче. Ця купіль, це було щось таке несамовите, що дивуєшся, що не згинув. Але все має свій кінець, то й „фекція" скінчилась. Виходимо ледве живі в маленьких фартушках, що лиш трошки засланяють — витирають нас і кажуть вбиратися.

В кутах наші одяги — вже з дезинфекції. Вимяті, покорчені, смердячі — але годі, треба вбиратися і ставати в чвірки.

Як ми вернулися до бараку, то секціон з радости аж іржав: „Ото добре, лиш шкода, що таки не встриглисьте тої мавпи, а я казав шпехторові, що ви щось там вибагнете". Про мій виступ знали вже всі. Жінки тішилися і присягнули, що вже ні одна не дасть втяти коси. „Най дають гребені, най дають мила і масти, то ми самі вичистимо голови" — говорили.

За хвилину хтось крикнув: „Ґрадуси йдуть". Так називали в таборі лікарські візити. Термометр колись називали ґрадусом і ця назва, яку я чула нераз дома ще малою, була тут загально прийнята.

Ввійшов д-р Ціпановський, а за ним 2 молодих людей і 2 сестри. „Шефгерц" був злий, аж сапів, але лице його не було страшне. Сестри казали нам сідати рядом на причі і міряли температуру. Кому там судилось мати підвищену — один з молодих людей записував. Як зміряли температуру, щепили. Сам „Шефгерц" щепив. Як приступили до мене, я запиталася: „А від чого? Від тифу? Чи від холєри?" Доктор страшно засапів і грізно сказав: „Вас від" і постукався в чоло, „ніби від манколії" докінчив. І ми обоє голосно засміялися. Як молоді люди зближилися до мене, крикнув: „Вважайте, бо бє, або вискубає вуса". Вже і вони знали мою пригоду в „фекції". — По полудні обіцяли знову прийти.

Йно лікар з помічниками і сестрами вийшли, принесли нам обід. І знову величезний котел, велика хохля і вонюча юшка. Всі брали, бо цікаво було покушати, але ніхто не їв. Виливали жінки цю юшку до глибокого бетонованого рівчика, що йшов здовж барака, а варили, що хто мав. Десь то в клунках находили то пригорщу круп, то кукурудзянку, то кусок сала. Не звикли ще сердешні — пізніше — значно пізніше їли ще гіршу, ця була ще чудесна. В мене ще було трохи гроша і секціон пішов мені купити щонебудь їсти. Приніс кавалок ковбаси і хліб — але все це було не добре і діти не хотіли їсти. Випили знову чаю, а такі були сумні, що годі дивитися. Взагалі всі діти були сумні, не хотіли бавитися, лиш клались на своїх сінниках і дрімали. Що ж, хіба тут з голоду прийдеться згинути, не може так бути і пустилася я йти, але в брамі задержав мене пост — не вільно виходити з кварантанни.

По довгих трудах секціон дістав збанятко молока і кілька яєць, але всі інші діти з таким жалем дивилися на цей пир, що моя донечка розплакалася і не хотіла їсти. „Мамо, вони голодні, дивіться, які вони бідні, дайте всім їсти, я не хочу сама", а маленький хлопчик і собі „я не хочу сам". Остаточно молоко виллялося, покладки порозбивалися і нікому не було користи.

Щось наші „ґрадуси" не приходили. В бараку нудьга, перед бараком пости — нізащо думки зачіпити. Жінки роздратовані заводять сварки, другі співають, треті плачуть. Діти плачуть „їсти" і нудять світом.

Десь задзвонив дзвін. Жінки перехрестилися і понеслись тихі молитви „Господоньку, Ісусе Христе, вкороти нашу муку, поверни нас в рідні хати, в рідні села, або дай смерть", говорила голосно якась старша бабуся, а за нею другі: „Поверни нас в рідні хати, в рідні села, або дай смерть". Д-р Ціпановський стояв в дверях з похиленою головою і слухав — а як підійшов ближче, то мені здавався, що в його синіх ясних очах блестіли сльози.

Перед вечором перевели нас у вільний барак. Нічим не ріжнився він від попереднього, лиш тим, що не був обгороджений дротами. Не було брами, ні поста. Устаткування таке саме. Причі на горі, причі на долині — високий комин, десь високо під стелею електрична лямпа — над дверима малі віконця.

Але неправда, що нічим не ріжнився від попереднього. З тамтого видно було лиш бараки, бараки, а звідси ліс! Навіть називався цей барак „під лісом". Як я вийшла подивитися, що роблять діти, то повіяло свіжим воздухом, запахло живицею і якось зараз краще стало на душі, а діти радісно кликали: „Ліс, ліс, ходімо на ягоди!"

Секціон був чоловік старший, поважний і дуже ввічливий. Я при помочі тютюну заключила з ним приязнь і він обіцяв принести мені ще сьогодні, чого забажаю.

„Звідси вільно і вам виходити, але лиш по таборі, до міста не пустять без „Пасіршайну" (перепустки), а перепустки не дістанете, аж як будете на вільних бараках. Ці бараки під лісом ще числяться до кварантанни, але лекшої" — обяснював секціон. Цимра була перегороджена на дві части. До меншої принесли кілька ліжок, сінники, деки, навіть 2 чи 3 крісла — це було помешкання для мене і п. Скрабової. Ми занесли туди свої клунки і відіхтнули. Але жінки почали кричати: „Що це, паням ліжка, а ми маємо на землі спати? не буде того". Мені було дуже прикро і я розуміла огірчення жінок і як прийшов інспектор, я просила його або дати всім ліжка, або забрати наші, а що в цимрі було 18 жінок, інспектор казав взяти з магазину 18 ліжок і ми помирилися.

Санітарна Місія для поборення пошестей на Україні

Спомин.

Написав: *о. Голодимир Демчук, б. пол. духовник*

У найтяжчий час для Української Галицької Армії в 1919 р., коли то ворожі армії окружили її з усіх сторін, в чотирокутнику смерти, в околицях Винниці, навістив її Господь Бог еще одним ворогом і то найтяжчим — тифом. Сотками звозили санітарні поїзди та підводи хорих стрільців у шпиталі в запілля, головно до Винниці та Жмеринки. Усі хорі надіялися знайти тут поміч, та ждало їх тут розчарування. Брак відповідного приміщення, брак ліжок, білля опалу, а головно конечних ліків був причиною, що не зважаючи на жертвенну працю нашого санітарного перзоналу, невблагана смерть забирала більше жертв у шпиталях як на фронтах.

Всіх огорнув якийсь панічний страх. Чимало хорих стрільців воліло залишитися при частинах, на возах, як іти у шпиталь. Думали, що при частині скорше знайдеться для них і ліків і харчу. Знали, що запаси санітарного матеріялу по шпиталях уже на вичерпанні. — А наші лікарі... Ах ті лікарі, що все і всюди стояли мужньо на своїх позиціях, тепер самі здесятковані тифом, ходили безрадні по салях переповнених хорими, та так як могли несли поміч. Що дня, що години розходились телєфонограми по усіх санітарних складницях з просьбою присилати лікарів, та на них приходила все одно сумна відповідь: нема — або: уважайте - рештки. — А коли прийшла у шпиталь остання посилка з жахливою дописко̀ю Др. Яцика „остання від серця для серця", усіх огорнула панічна розпука. — Навіть такий все веселий, жертвенний, правдивий батько для хорих, старий Усусус Др. Білозор мав в ту хвилину сльози в очах. А страшна смерть, бачучи, що санітарі вистріляли останню амуніцію в нерівній боротьбі з нею, залютувала ще більше, вкриваючи землю новими могилами, в яких цілими десятками що дня хоронено стрільців У.Г.А. на вічний спочинок.

І в такий час, у половині листопада 1919 р., зі скорістю лискавки розійшлася по наших шпиталях радісна вістка, що з Відня через Румунію іде до нас на Україну Санітарна Місія з великим санітарним матеріялом, новими лікарями та шпитальним перзоналом, — і харчами. — У серця всіх вступила нова надія, нове завзяття. — Навіть хорим на цю вістку заблисли очі надією на урятування життя, а по шпитальних салях нісся один благальний шепіт: — о коби це була правда — о, коби як найскорше та щасливо приїхали.

Коло 15. листопада вістка сповнилася. На двірець у Винниці заїхав очікуваний поїзд — що складався з 72 вантажних возів, повних всякого санітарного приладдя, ліжок, ліків. — Комендантом Санітарної Місії для поборювання пошестей на Україні — так звучала її повна назва — був отаман Др К. Новак, бувший штабовий лікар австрійської маринарки, син гр. кат. священника. — З ними приїхало кількох лікарів, з яких деякі лишилися у Могилеві над Дністром — та 10 сестер німецької народности і одна чешка — кухарка. З лікарів, крім Др. от. Новака приїхали до Винниці Др. Микола Сисак і якийсь старший лікар Грузин, що був у Відні в полоні, як б. російський лікар підполковник. — Крім лікарів і сестер приїхали техніки до дезинфекторів, аптикар четар Бургард, а з наших частин приділено до Сан. Місії четаря Готліба — як рахункового, чет. Гр. Жерука (Жирука), булавн. Желізка, кількох стрільців, та мене як полевого духовника.

На приміщення для шпиталя С. Місії назначила Нач . Команда будинок жіночої гімназії на кінці головної вулиці. — До кількох днів шпиталь був готовий на приняття хорих. На І. поверсі розставлено в сімох салях гарні вигідні пружинові ліжка, а на долині приміщено склад санітарного приладдя, кухню, лазничку та канцелярію. Зачалася праця. — До тижня шпиталь наповнився хорими, головно старшинами У.Г.А. між якими знайшовся незабаром і лікар Сан. Місії д-р Мик. Сисак. — Хорих було около 120 між ними дві жінки старшин, та комендант І. Г. корпусу ґенер. Микитка. — Лежав тут і пор. Л. Максимонько, адют. сан. шефа, — та чимало інших.

Коли д-р Новак лишився сам, бо цей лікар грузин, що приїхав з Відня, пішов до денікінців, а д-р Сисак захворував на тиф, — я обняв канцелярію та лябораторію з двома мікроскопами до прослідживання крови — а цілий тягар догляду хворих припав на от. д-ра Новака та сестри. Нераз приходилося мені ховати епітрахиль, а брати в руку стрикавку до інекцій, чи апаратик до брання крови до аналізи, щоб дати можність комендантові хвилину спочати, чи викурити файочку, яку він залюбки курив. А перед наш шпиталь заїздили раз-у-раз нові підводи по ліки, що їх аптикар чет. Бургард роздавав цілими скринями.

І розгорілася нова боротьба з тифом — зашипіли нові дезинфектори, нові дезинфекційні кольони рушили на фронт в окопи, везучи з собою білля та одіж. — Смертність поміж стрільцями упала. За місяць діяльности Сан. Місії в її шпиталі померло лише двох старшин, а то поручн. Домбчевський та булавн. Дума, — а число реконвалесцентів, що скоро приходили до здоровля, зростало з дня на день. — Це саме діялося і по інших шпиталях. І певно не одну ще сотку стрільців було б урятувалося від смерти, якби не лиха доля, що казала нам в половині грудня того року звинути наш шпиталь та втікати на полудне в Херсонщину.

Роздано багато санітарного матеріялу до ча-

стин і шпиталів, — хворих висланю залізницею до Одеси, реконвалесценти порозходились до частин, а персонал Сан. Місії з своїм командантом др. Новаком як одиноким лікарем, забираючи з собою лише хворого д-ра Сисака — в навечеря Різдва Христового після лат. обряду виїхав з Винниці. З санітарного матеріялу забрали ми лише усі ліжка (коло 125), постіль, один мікроскоп (другий дали у шпиталь І. Гал. Корп.), трохи білля, два дезинфектори і частину аптики, головно операційне знаряддя, бандажі та ліки на піддержку серця, що були конечні в боротьбі з тифом. Грошей не мали ми жадних, а харчів ледви на пару тижнів. Так скінчила Сан. Місія перший етап своєї тяжкої праці в боротьбі з найтяжчим нашим ворогом — тифом.

У зимну, темну грудневу ніч покотився легким бігом наш поїзд на полудне в сторону Жмеринки. Ми усі старшини Сан. Місії зібралися у ваґоні коменданта д-ра от. Новака. Він лежав у верхнім одязі, в легкій зеленої краски куртці на долівці ваґону, — а очі впялив у стелю. Недопалена файочка лежала коло нього, а чоло поорала тяжка журба. За тих два чи три дні метушні наш комадант змінився до непізнання. Схуд аж почорнів. Очі запалися. Ми злякалися. Може це тиф. Боже! А хто ж буде з нами, коли і той положиться? Ми миттю розложили ліжко, підняли коменданта та просили, щоб роздягався. Я став заходитися коло залізної печі на середині воза, щоб розпалити вогонь та зварити чаю. Усі питаємо:

— Пане отамане, що Вам, чи не хворі?

— Дайте я зміряю гарячку — каже аптикар наш чет. Бургард.

Аж коли ми на силу хотіли розібрати нашого отамана, він сумно промовив:

— Дякую, лишіть мене, я не хворий, я змучений, я... я зломаний — а дві великі сльози блиснули в його сивих очах. — Ми змовкли та присіли тихо наоколо печі, що зачала трохи нагріватися. Отаман лежав на ліжку і спокійно віддихав. Ми успокоїлися. Він потребував відпочинку. Дві добі був на ногах. Сам зносив на ношах хворих, а то і на руках. Кожного мусів сам обікрити, за всім сам наглядав, щоб ні одна фляшочка камфори чи кофеїни не залишилася, не збилася де в дорозі. А й передтим, чи хоть одну ніч переспав він як треба? Ні! Сам один на 120 хворих і то хворих на тиф, чи мав час на спочинок? Аж тепер заснув, а ми спокійно дрімали сидячи коло печі. Де їдемо і коли заїдемо — ніхто не знав. Не знали ми навіть, де наші частини, де наша Нач. Команда, а з нею і санітарний комендант, під якого накази ми були підчинені. Чет. Ґотліб, як харчевий та рахунковий старшина став обчисляти, на як довго нам стане харчів і дійшов до сумного висліду, що коли до тижня не стрінемо якої інтендантури, то будемо мусіли зачати правдивий піст і то не такий, як у Пилипівку, а такий, як на судний день. (Ґотліб сам був жид).

Серед таких невеселих роздумувань приїхали ми ледви на рано у Жмеринку.

Хлопці кинулися шукати поїзду Нач. Команди, або якого харчевого складу. Та нажаль їх тут не було. Я зарвав у шпиталі одну фляшку червоного вина, а чет. Ґотліб знайшов якийсь ваґон цукру. Зусиллями нас усіх переточили ми якось цей ваґон до свого потягу, припняли і поставивши при нім добру сторожу з двох стрільців і одного підстаршини — з полудня поїхали дальше.

Чи то з перемучення при пересуванню воза з цукром, чи з невиспання і поденервування я і чет. Жирук захворували. Гарячка піднеслась до 40° — все зачало боліти, а голова найбільше. Командант казав нас покласти у свій ваґон, закликав сестру німку та по огляненню сказав, що

Ч. У. Г. А. в місточку Хмельник січень 1919 р. Сидять зліва на право: сот. І. Коваль, полк. І. Цяпка, пор. М. Тимчук, стоять зліва на право: сотн. Е. Рибак, пор. П Зверід.

то рецедива тифу (бо тиф перебули ми вже раніш).

Так їхали ми дальше. Нераз бачив я, як наш отаман повнив коло нас службу санітаря, палив в печі, або роздавав другим харчі — трохи хліба і консерви, що ще з Відня привіз. — А їзда прогягалася. Вже і наш святий вечір пройшов сумно, навіть без коляди, куті, — а Одеси не було видно. Часто приходилося довго стояти на торах в чистім полі. — За той час ішли всі або носити воду або дрова з ліса до паровоза, а той посапавши з пару годин знову тягнув нас до другого ліса, або ріки і тут зачиналася та сама історія з доношуванням поживи паротягові.

На третій день Різдвяних Свят приїхали ми до Роздільної коло Одеси. По дорозі по стаціях

стрічали ми багато хворих стрільців і їх казав наш командант забирати зі собою. Так стали ми санітарним поїздом з кільканадцять хворими на тиф і з кількома хворими з відмороженими ногами і руками. За той час я подужав та зачав помагати в санітарній праці та сповідав хворих. Один старшина помер нам, а саме пор. саперів з Х. бриг. Карло Фрей з Лелехівки коло Янова і його похоронили ми при залізничім торі коло Роздільної.

Постоявши в Роздільній три дні, знайшли ми звязок з Нач. Командою, яка дала нам приказ їхати до Тирасполя над Дністром, коло Бендер на румунській границі. Тут приїхали ми день перед нашим Новим Роком.

У місті Тирасполі стояли тоді залогою частини денікінської армії під проводом полк. Пукала. До нього вислав мене наш командант з просьбою, щоб він визначив нам місце на розташування шпиталя Саніт. Місії. Та полк. Пукало прийняв нас досить холодно і радив з іронією вертатися в „Галіцію". Доперва коли я звернув йому увагу, що такий шпиталь в таку бурхливу хвилину боротьби, може стати в пригоді і його воякам — він згодився, щоб ми лишилися в Тирасполі і визначив нам місце в розбитих касарнях тираспільської старої фортеці коло 3 км. за містом, над берегом Дністра. — Ні харчів, ні жадної іншої допомоги нам не дав, бо мабуть сам не мав.

Тут зачала Сан. Місія другий етап своєї праці в поборюванні пошестей на Україні. Не маючи від нікого помочі, бо і з Начальною Командою стратили ми звязок, забралися ми самі власними силами та власними грошевими засобами, продавши участь украденого в Жмеринці цукру, до праці над усуванням румовищ, направою вікон, тощо. — Коло Йордану направлено вже три кімнати для хворих, уряджено примітивну лазничку, уставлено дезинфектори і зараз по Йорданських святах перенеслися ми з вагонів до нового шпиталя. — Дві більші кімнати уряджено для хворих на тиф, а третю для ранених і з відмороженими кінчинами. — Побіч неї малу кімнату, гарно вибілену уряджено, як операційну салю, а на кінці будинку приміщено аптику. В іншим будинку зладжено дві кімнати, одну для коменданта от. Новака, а другу для лікарів: для хворого ще д-ра Сисака і д-ра Бурковського. Тут була й шпитальна кухня і харчівня.

Інші старшини, сестри та санітарі примістилися, де хто міг, навіть в кімнатах без вікон і дверей. Про опал мусів старатись кожний зокрема. Над берегом Дністра росли верби та інші кущі і туди ходили ми щоночі рубати дрова на потребу цілого шпиталя. Про харчі старався четар Готліб. Він скоро увійшов в контакт з місцевими купцями, і за цукор діставав і хліб і мясо.

Хворих в тих перших днях було в нас небагато. Може коло 30 та згодом, коли наша Армія під натиском большевиків стала посуватися більше на полудне, стало їх прибувати, так що до двох неділь стан хворих в нашім шпиталі зріс до 160 осіб, а виздоровців, що не мали де спочати при частинах, було також коло 150. Для виздоровців треба було приладити нові місця і їх уміщено на другім кінці твердині в бувших магазинах, забивши вікна дошками, а долівку застеливши соломою вижебраною в дооколичних селах.

Так зачала Сан. Місія нову тяжку працю. Хворих прибувало, а лікарів було лише два та 10 сестер. Д-р Борковський завідував шпиталем виздоровців, д-р Новак обходив хворих, а мені припало заряджувати лябораторією, дезинфекторами та лазничкою. До мене належала і саля принять, — і вся духовна праця полевого духовника. Санітарною службою в ночі ділилися так, що кожну третю ніч один з нас обіймав службу в цілім шпиталі при помочі трьох санітарок і шістьох санітарів.

І хоч була це праця понад людські сили — то бачучи труди нашого коменданта, що був найстарший віком між нами, кожний радо сповняв свій обовязок. Та не зважаючи на всі зусилля, процент смертности у нашім шпиталі став підноситися. За три тижні вмерло 7 стрільців. Тим командант дуже зажурився і став просити помочі в денікінців. Просив за лікарів і в городській раді, просив і приватних лікарів з Тирасполя — та надармо. На його просьбу зголосилася лише одна санітарка та д-р Чамахідзе-грузин, місцевий окружний лікар. Одначе поміч його була доривочна і то лише в операційній салі.

В другій половині лютого прибула до Тирасполя команда двірця з пор. Евг. Крохмалюком та шестий полк тяжкої артилерії У.Г.А. — Через них звязала Сан. Місія звязок з Нач. Командою та з групою от. Шепаровича III. корпусу. Получившись знову з нашими частинами думали ми, що тепер стане нам легше, тимто й зраділи дуже. — Та не на довго. Бо ні харчів, ні санітарної помочі, не зважаючи на розпучливі просьби ми не дістали, а хворих напливало чим раз більше. — Для хворих забракло місця. Треба було приготовляти нові салі — а тут не було ні матеріялу, ні грошей, ні робітників. Хворих треба було класти на соломі в зимних бараках — смертність збільшалася. Через от. Шепаровича упросив от. Новак у Нач. Команди саперну сотню, щоб вона перевела ремонт дальших саль для хворих. Ця сотня з кінцем лютого приїхала у Тираспіль з деяким будівельним матеріялом і взялася негайно до праці, однак в той час прийшла нова катастрофа, яка знову припинила тяжку працю Сан. Місії.

З півночі і зі сходу натискали большевики. Під їх натиском Армія Денікіна стиснена між берегами Чорного Моря від Одеси і Дністра ладилась переходити через Дністер до Румунії. Та в Бендерах — куди переходила залізниця через Дністер до Румунії, румуни зірвали міст, а обсадивши військом правий беріг Дністра та обставивши його густо гарматами, не хотіли нікого пустити на свій бік. — Счинилася паніка. Денікінці хотіли переправитися ледом через Дністер, однак румунська артилерія стала лід розбивати стрільнами і мінами. Багато війська, а ще більше жінок та дітей потопилось, або згинуло від куль.

В той час приїхав до Сан. Місії от. Цімерман

з Нач. Команди, що мав переговорювати з румунами в справі переходу УГА до Румунії. Він дав нам приказ, щоб і ми ладились переїздити. Та румуни не згодились, щоб перевезти хворих, принимали лише сам персонал Сан. Місії. Але ж на це не погодився командант Сан. Місії от. Новак. По короткій нараді наказав нам галичанам залишитися на місці з хворими, а сестри німки, техніків при дезинфекторах та д-ра Бурковського як денікінця, звільнив та відіслав ще на час до Одеси, звідки мали вони утікти кораблями до Відня.

Виздоровців відіслав до Армії, а хворі коло 200 старшин і стрільців, в тім одна жінка, дружина денікінського полковника, хвора на тиф, залишилися на місці в Тирасполі.

І знову поплило шпитальне життя своїм руслом. За той час д-р Мик. Сисак подужав настільки, що міг повнити службу лікаря бодай в день, склад санітарок доповнено новими двома — п. Яворською, галичанкою і якоюсь придніпрянкою з Тирасполя, так що шпитальний персонал тепер виглядав так: Двох лікарів д-р Новак і д-р Сисак, чотири сестри (одна галичанка, дві з Тирасполя і одна чешка, що їхати до дому не хотіла), зі старшин, підстаршин і санітарів залишилися всі.

По такім переґрупуванні з конечности стало трохи легше та страх перед большевиками зростав в міру того, як з Тирасполя виїжджали денікінці і наші частини. — Звязок з Нач Командою перервався, а з нами залишилася лише одна чета саперів, що дальше ремонтувала шпиталь та повнила охоронну службу в ночі. Артилерія виїхала до ґрупи от. Шепаровича. Команда двірця перенеслася до Бендер. Ми лишилися самі.

По двох днях денервуючого очікування прийшли у Тираспіль большевики Була це кінна бригада Котовського.

Довідавшись про це від одного з наших санітарів, що за чимсь ходив раненько до міста, отаман Новак скликав нас усіх до своєї кімнати на коротку нараду. На ній наказав отаман стягнути з входової брами озброєні стійки, поховати кріси і вивісити на шпиталі та на брамі прапор з червоним хрестом та вивіску з написом — „Шпиталь Сан. Місії для тифозно хворих". Це саме й по французьки. На тій нараді рішено не чекати аж нас знайдуть большевики, лише самим зголоситися у їхній команді та просити охорони для хворих. — До цеї неприємної місії визначив от. Новак мене і четаря Ґотліба, кажучи, що священик повинен все бути готовим і на найгірше, а жидові Ґотлібові між большевиками і так нічо не грозить. Та щоб мене таки якось захоронити, передав мені отаман свій баґнет, щоб я виглядав на старшину і дав мені легітимацію помічника-лікаря. Убравшись в найліпший одяг з старшинськими відзнаками на ковнірі і на рукавах, в білих рукавичках та з опасками червоного хреста, попращались ми з шпитальними товаришами і пішли чераз зводжений міст до міста.

По дорозі стрінули ми большевицьку кавалерію — оттак з 4. сотні, що в повнім порядку чвірками, зі старшинами на переді, з піснею „Гей, на горі, там женці жнуть" — їхали в сторону нашої кріпости, згл. шпиталю. Ми поздоровили старшин, ті чемно нам відповіли, — і ми не затримувані ніким прийшли до міста Тут розпитали цивільних, де міститься якась команда, а вони повідомили нас, що якраз з тою кінницею, що недавно переїхала через Тираспіль, приїхав сам командант бриґади Котовський та замешкав у готелі при головній вулиці.

З неспокійним серцем увійшли ми, ведені красноармейцем з варти, до кімнати, де кватирував бриґадієр Котовський. Нас приняв на борзі його адютант, що гарно говорив по українськи, а розпитавши, хто ми та за чим прийшли, викликав самого Котовського. — Цей ввійшов, тримаючи руку на голім револьвері, що стирчав за його поясом і станув за столом, впявши свої неприємні очі у нас обох. — Віддавши йому по військовому честь, спокійним голосом та стоячи „на позір", я розповів йому за чим ми прийшли та просив про охорону. — Котовський, побачивши нас може трохи й змінених зі страху перед тим червоним чортом, як його всюди звали — злегка всміхнувся, подав нам руку і попросив сідати. — Нам стало ніяково, бо ми нічого не знали про злуку нашої Армії з большевиками З надією, що не такий чорт страшний, як його малюють, приняли ми від нього папіроску і закурили. — Розпитавши нас, де ми маємо шпиталь, скільки хворих, скільки санітарного персоналу та чи маємо телєфон, попрощав нас, запевняючи, що „ні ложка вам не пропадьот", а показуючи на горло, додав — „Скажіть товаришеві командірови, що Котовський ручить", — а візвавши адютанта приказав негайно получитись з нами телєфоном. — По харчі казав прислати підводи.

Вийшовши від Котовського доперва на коридорі довідались ми від його адютанта, що наша Начальна Команда прибрала назву ЧУГА та що наші частини получились з большевиками.

Радіючи, що минула нас неприємність бодай у формі довших допитів, а може і інтернування, побіг я до шпиталю, а чет. Ґотліб лишився у місті шукати інтендантури. Коли я прийшов до от. Новака, застав його у верхньому одязі на ліжку, а коло нього сидів якийсь кавалерист з нашої Армії. Зголосивши командантові про нашу розмову з Котовським, розказав я і про те, що чув від адютанта про нашу Армію. — На це от. Новак махнув лише рукою і дякуючи мені за виконання доручення — сказав, що вже про це знає, від того хорунжого кавалерії, якого застав я у нього. Коли я віддавав от. Новакові баґнет, отаман його не приняв, лише сказав: — Візьміть його, пан-отче, до себе і носіть та перейміть на якийсь час команду шпиталю, бо я щось чуюся недужий. Мушу положитися.

Я поміг йому роздягнутися, постелив ліжко та поклав його, а сам пішов сповістити про все інших старшин. По пополудні чет. Ґотліб привіз трохи харчів, ми получилися з командою дивізії телєфоном і в шпиталі все успокоїлося. Навіть хворі старшини, що збиралися кудись утікати до частин, поклалися назад до ліжка

При вечері от. Новака — вже не було. Пи-

таю д-ра Сисака, що сталося, а цей каже — біда. Отаман має малу гарячку, або з поденервування, або може і початок тифу. Не їсть і не говорить — удає, що спить.

По вечері зайшов я до от. Новака. Дивлюсь, а він сидить лише в білизні при столі і щось пише. Почувши, що хтось увійшов, сховав письмо до шуфлядки і спокійно поклався на ліжко. Я пробував навязати розмову, але це мені не вдалося. Тому сів я за стіл і став робити аналізи крови, шукаючи при помочі мікроскопу за бакцилями поворотного тифу. Отаман заснув, а коло 10-ої веч. я вийшов, щоб піти на салі до хворих. Лямпу я лишив засвічену, щоб можна було час від часу заглянути і до отамана.

По обході саль, заглядаю до вікна отамана, а він знову пише. – Тепер я вже не входив — думаючи собі, що видно нічого злого, коли він може писати.

Рано отаман став до праці та в очах було видно, що з ним щось не впорядку. Мовчки переглядав хворих, а д-р Сисак пішов до бараку між реконвалєсцентів, бо там лежало кількох хворих на дезинтерію.

Я лежав у себе по нічній службі. В тім прибіг до мене санітар з вісткою, що до шпиталя приїхали якісь большевицькі старшини і отаман Новак мене кличе на салю. Приходжу — дивлюся, а то приїхав до нас сам Котовський з кількома старшинами зі свого штабу. От. Новак опроваджував його по салях, а мені поручив показати йому лябораторію, аптику та другі уладження. Котовський, побачивши всюди чистоту, лад і порядок — сказав на прощання, що такого гарного шпиталю і в Москві нема. — Коли забалею тіфом і под Петербургом — кажу себя привезти у ваш госпіталь, так мнє понравілся. — Запитав, чи не потребуємо охорони — але ми йому подякували і він поїхав.

Від тоді кілька днів мали ми спокій. Число хворих зростало, бо почали надходити і хворі красноармейці. От. Новак, успокоївшись трохи, робив службу, хоча гарячка не лишала його. Аж тут за кілька днів приїхала нова біда у шпиталь: Цим разом в особі большевицького комісаря та ще кількох жидиків і одного китайця, мабуть членів Ч.К. Переходячи салі, питали за старшинами армії Денікіна, а на кінці, побачивши двох красноармейців в прийомній, які щойно приїхали і чекали на купіль та на місце на салі, счинили от. Новакові велику бучу і під загрозою розстрілу комманданта, казали тих красноармійців забрати таки так з убранням на салю. — Цьому спротивився комендант шпиталя, але щоб уникнути нещастя я якось полагодив справу і переніс їх на операційну салю.

За те комісари загрозили от. Новакові арештуванням, якщо він не буде нарівні дбати і про большевиків та заповіли, що на другий день прийде до нас якийсь комісар, що припильнує порядку.

Цим отаман дуже зденервувався. По їх відході положився знову у ліжко, а д-р Сисак, змірявши гарячку, сконстатував поважний стан у хворого. Гарячка була 39°. Хворий зачав маячити, плакати та сварити на нас. Під вечір успокоївся, зажив лікарство і почав дрімати. Коло хворого сіла санітарка чешка, на другім боці коридора чував д-р Сисак. Та не зважаючи на таку опіку і чуйність з нашого боку, не вспіли ми зарадити нещастю. Рано, коло год. 7-ої прибіг до мене мій чура з плачем та сказав, що д-р Новак помер. Мов громом ражений, біжу через подвіря до кімнати отамана. Тут застаю д-ра Сисака, Бургарда та кілька санітарів і сестри, а на ліжку в крови лежав умираючий комендант от. д-р Карло Новак. Скористав з хвилевої неприсутности сестри-санітарки і протяв собі жилеткою артерії лівої руки у лікті та артерію в правій пахвині під черепом. Про якийсь рятунок не було мови — і до пяти хвилин, ми лишилися сиротами без комманданта. Не видержав болю над гірким положенням нашої Армії і сам перетяв нитку свого життя.

По двох днях — під кінець лютого 1920 р. — відпровадили члени Сан. Місії свого комманданта на місце вічного спочинку — на місцевім католицькім кладовищі. В похороні взяв участь сам Котовський на чолі одного полку кавалерії з музикою та чета саперів УГА, що була в нашім шпиталі. Полк віддав потрійну ясу і тіло от. д-ра Новака зложено в могилу у рідну землю над Дністром.

Зі смертю от. д-ра Новака — можна сказати — скінчилася друга фаза діяльности Сан. Місії для поборення пошестей на Україні.

Команду шпиталя перебрав тепер одинокий наш лікар д-р Микола Сисак. Положення в шпиталі ставало чимраз тяжче. — З виїздом з Тирасполя частин Котовського бракло нам грошей, харчів та ліків. Украдений в Жмеринці цукор, давно минувся, а від наших частин не могли ми нічого дістати, бо вони були від нас далеко. Тому рішився наш новий комендант шпиталь Сан. Місії звинути і перенестися десь ближче своїх. Пробували ми ще рятувати своє тяжке положення при помочі повітового комісаря українця-боротьбіста, учителя Щуки — та місія, вислана ним до Одеси, по трьох днях вернулася з нічим, привезли лише багато большевицької бібули.

В перших днях березня вислали ми усіх старшин і стрільців реконвалєсцентів до частин, а хворих до Одеси, а самі звинувши шпиталь виїхали вантажним поїздом з Тирасполя в сторону Роздільної — Бірзули — Балти, де, як ми довідалися, мала бути наша Нач. Команда. В Бірзулі затрималися кілька днів, а мене вислав д-р Сисак до Балти до Нач. Команди по дальші диспозиції і поміч в грошах чи харчах. Тут набрався я найбільшого сорому, а серце стиснулось найтяжчим болем ганьби і упокорення. Бо замість помочі та ради, що дальше робити нам — сотн. Кондрацький, — бувший мій комендант в Х. бригаді, здеґрадував мене з пол. духовника, обдер мені відзнаки та старшинську рожу з шапки, а наділивши осоружною відзнакою пятираменної звізди та легітимацією санітаря Сан. Місії з нічим відіслав назад до Бірзулі. — По двох днях ходження по ріжних бюрах Нач. Команди, не ївши нічого, вернув я до Бірзулі і замість грошей, передав комендантові пуделочко з большевицькими відзнаками.

Нащастя нашому харчевому старшині чет. Ґотлібові вдалося за той час дещо в Бірзулі захопити з потрібних нам харчів — і ми, довідавшися, що Нач. Команда переїздить у Київ, рішилися їхати також туди. В Бірзулі прилучилися до нас сот. д-р Вол. Гамерський — лікар, та сан. пор. Л. Максимонько, бувш. адютант начальн. санітарного шефа д-ра Бурачинського. Оба вони вертали, зглядно утікали з Одеси, де перебули тиф. Не маючи нового приділу прилучилися до Сан. Місії і з ними вже рушили ми в дальшу дорогу на північ в сторону Києва.

На польські Великодні Свята були ми в Жмеринці, а на наші, в тиждень пізніше, у Хвастові. У провідну неділю раненько приїхали ми на товарову стацію у Києві. За нами приїхала Начальна Команда і стала в поїзді побіч нас. — Ми зраділи, що знайшли своїх та нажаль не дістали жадної підмоги, чи призначення. Тому д-р Сисак пішов до команди XII. боль. армії просити, щоб вони дали нам якесь місце на розташування шпиталю, а не діставши жадної відповіди рішили ми пошукати собі за місцем самі. — Знайшовши при вул. Александрівській коло купецького парку над Дніпром розбиту і ніким незамешкалу каменицю, перевезли ми туди частину нашого санітарного матеріялу — і усунувши трохи груз з двох кімнат закватирувалися там. Про закладання шпиталю не було мови — бо ані харчів ані місця не було. Крім мурів і дірявого даху не мали ми нічого.

Тут пересиділи ми більше, як дві неділі — мало показуючися на місті чи в командах. За цей час наша армія переходила нову трагедію. Через получення деяких наших частин з армією повстанців та отворення фронту полякам, що ішли з армією голов. от. Петлюри на Київ — большевики нашу Нач. Команду виарештували та роззброїли наші частини, що були в бендерських касарнях. Ми бачили, як вели наших стрільців Александрівською вулицею на міст над Дніпром, щоб перепровадити їх на Лівобережжя, — та ще дужче поховалися поміж звалищами нашого дому, щоб не поділити їх долі. Хто з наших знав про нашу криївку, приходив до нас; тут скривався сот. Гнатевич, сан шеф. мабуть д-р Козакевич, підхор. Юрій Лежогубський, сан. четар Козіцький та чимало інших. Від сот. Гнатевича довідалися ми, що большевики виарештували штаб нашої Армії, лишили ще неруханою нашу касу Нач. Інтендантури, в якій мала знаходитися більша сума грошей. Висланий на звіди на вулицю Фундукліївську вістун Баворовський зголосив, що цю вогнетривалу велику касу стереже лише двох красноармейців. — По короткій нараді рішилися ми у пятку цю касу відібрати. До малого бесарабського візка запряжено одиноку нашу пару коней і пять наших перебраних за красноармейців з крісами в руках забрали без крику цю касу та привезли до нас. О, яка радість була тоді в нас. Ми на хвилину забули і про небезпеку, яка грозить нам, коли б нас відкрили.

Але стукіт скорострілу та крики і зойки, що доходили до нас з недалекої від нас тюрми — пригадали нам дійсність. Ми бачили, що большевики зачинають утікати з Києва. Цілу ніч туркотіли попід нашу хату кола обозних возів, а то й гармати. По вулиці Александрівській переходило чимраз більше війська і нам стало небезпечно тут залишатися. Пізнавши передтим у неділю о. Прохора, українця з манастиря св. Михайла, рішаємо в ночі туди перебратися. Так в час, коли большевики втікали з Києва, ми перенеслися з касою і санітарним матеріялом до Михайлівського манастиря і занявши два будинки в подвірю, в однім на борзі уладили шпиталь — на чотири салі, а в другім меншім замешкали самі, наші санітарі і одна санітарка галичанка і одна чешка. Коли у місті успокоїлося по виїзді большевицьких військ, зачали до нас зголошуватися ріжні старшини і стрільці, що їм удалося оминути арештування та вивезення. — Розбивши касу, забрану з нашої Інтендантури — заложили ми кухню — і в ній побирало харч багато з наших членів Армії, як і їх жінки, котрих було в Києві досить. Приходили і хворі, привезено й ранених з бендерських касарень — і так зачали ми третю фазу праці Сан. Місії для поборення пошестей на Україні. Всіх хворих у той час назбирали ми до 8 осіб.

З приходом у Київ Армії Української Нар. Республики з III. польською армією під проводом ґен. Сьміглого-Ридза — попрощали ми останніх давніх членів Сан. Місії, а то д-ра Сисака, чет. Бургарда, чет. Ґотліба, булавн. Желізка та сестру чешку. Вони виїхали з повертаючими з російської неволі бувш. австрійськими вояками до Галичини зглядно до Відня, звідки виїхали як члени Сан. Місії.

Команду Сан. Місії обняв тепер сот. д-р В. Гамерський, а харчевим став підхор. Ю. Лежогубський. Аптику провадив сан. чет. Козіцький, а хворими заопікувалися д-р Гамерський і сан. пор. Л. Максимонько. Маючи ще досить санітарного матеріялу та харчів, хворі браків не відчували і скоро приходили до здоровля. За той час не помер у нашому шпиталі ні один стрілець.

Переходячи раз вулицями Києва, побачив наш комендант, д-р Гамерський, санітарне авто французької санітар. місії, що приїхала була у Київ разом з III. польською армією. Розпитавши їх адресу, наш комендант зголосився у них і зголосив наш побут у Києві, як Сан. Місію. Французькі лікарі дуже зацікавилися нами і зараз на другий день по зголошенні, приїхали до нас до Михайлівського манастиря. Д-р Гамерський, умію-чи по французьки, представив їм решту членів Сан. Місії і показав наш шпиталь. — Побачивши рештки нашої колись великої аптики — сказав один з фанцузьких лікарів по французьки — а потім те саме по німецьки: — Ах, панове! Ви маєте більше санітарного майна як ціла III. польська армія! По тих словах запевнили нам охорону і поміч в разі потреби.

Маючи запевнену охорону і поміч, надіялась Сан. Місія стати тепер осередком для всіх галичан, що під той час перебували у Києві. Старшинам виплачувано ґажі, а стрільцям давано харч і поміч. Та не довго, бо прийшов новий удар, що знищив Українську Сан. Місію до решти. Удар цей завдали Сан. Місії вже не вороги, чи якісь

лихі обставини — але таки самі свої і то навіть такі, що до недавна побирали у неї поміч.

З приходом у Київ VI. Української Дивізії, чимало наших старшин зголосилося туди до чинної служби. Вони то зажадали від Сан. Місії віддання усіх грошей, які ще лишилися при нас з каси Інтендантури УГА. Тому, що не всі наші старшини і стрільці поступили на службу до петлюрівської армії — ми відмовили видання грошей, що були власністю УГА. Тому на другий день прийшли вони в супроводі польської полевої жандармерії в силі кількандцять стрільців і касу силою від нас забрали, арештуючи нашого коменданта д-ра Гамерського. Що в той час не проллялася братня кров на подвірю Михайлівського манастиря, — то це можна завдячувати лише енергійній інтервенції наших старшин Сан. Місії, що стримали своїх санітарів від ужитку зброї і ручних ґранат.

На другий день д-ра Гамерського звільнили — та Сан. Місія обдерта з останнього гроша, вже свого завдання виконувати не могла. Тому, коли польська Армія збиралася до відвороту з Києва, рішили останні члени Сан. Місії, цю місію зліквідувати. Хворих і ввесь санітарний матеріял враз з шпитальним добром передано Українському Червоному Хрестові — а д-р Гамерський, пор. Максимонько і я втікали з Києва з франц. місією залізницею через Сарни. Обоз і санітарі під проводом підхор. Лежогубського пішли пішки з VI. дивізією в сторону Житомира. Разом, ті два розбитки Сан. Місії вже не зійшлися.

Так закінчив свою боротьбу зі смертю один з найсильніших шпиталів У. Г. Армії, шпиталь Санітарної Місії для поборення пошестей на Україні.

Попращавшись в Сарнах з французькою і американською місіями, поїхали ми, забираючи з собою в ваґоні малу підручну корабельну аптику через Староконстантинів — Проскурів до Камянця Подільського. Тут віддали ми філії Українського Червоного Хреста решту нашого санітарного майна, а самі подалися крадьком через Збруч до Галичини і в Копичинцях розійшлись домів.

Де були українські полки австрійської армії при кінці світової війни?

На підставі „Історії Останньої Війни Австро-Угорщини“ й інших джерел.

Написав: *Лев Шанковський б. підхор. УГА.*

Подаємо у цій статті зібрані на основі доступних нам джерел документальні дані про розміщення українських полків на передодні розпаду австро-угорської монархії. На основі цих джерел можна ствердити, що з початком листопада 1918 року на території Сх. Галичини не було дослівно ані одного українського полку, куреня а то й сотні, якщо не рахувати тилових установ і частин, де можливо було трохи українців. Навіть „зредукований“ до одного куреня Леґіон У.С.С. був тоді поза межами Сх. Галичини. Всі ті українські частини були в цьому часі на далеких фронтах, де до останнього віддиху боронили Австрію і дорого потім за цю оборону заплатили.

А це не важко при помочі цитованих нами джерел ствердити. Перед усім не важко ствердити, котрі саме полки австро - угорської армії мали український склад, тому що джерела подають національний склад кожного австрійського полку в %%% і тому, що територіяльна засада комплетування обовязувала до самого кінця. Далі: не трудно при помочі джерел устійнити, де був і що робив з початком листопада кожний український полк австро - угорської армії. 7-томова історія останньої війни Австро - Угорщини дає на це переконливу відповідь. Ми постарались зібрати оці відповіді і передати їх на сторінках Л. Ч. К.

Заки перейдемо до докладного перегляду бойових дій українських полків австро - угорської армії в листопаді 1918 року, треба декілька слів сказати про ці орґанізаційні переміни, які переведено в австро - угорській армії в 1917 і 1918 році. На переломі оцих років переведено ґрунтовну реорґанізацію австро-угорської армії. В піхоті зменшено полки до трьох-курінного складу, при чому з четвертих куренів зорґанізовано нові полки чч. 103-139 та пробоєві (штрмові) курені 1-60 при кожній дивізії піхоти. Крім цього створено ще в 1918 році 6 куренів скорострільних та 3 курені наколесників. Ляндштурм (ополчення) зредуковано з 173 на 154 куренів. Треба підкреслити великий „балаґан“, який викликала в піхоті оця реорґанізація. Про те пише ґен. Альфред Кравс: „Траплялось так, що з одного і цього самого старого полку один курінь машерував з над Пяви до полудневого Тиролю, а другий з полудневого Тиролю на Пяву. Коло Фельтре стрічались обидва курені, що переходили в склад нових полків“.

53 бриґади на всіх 138 мусіло змінити свою нумерацію. Гірські бриґади теж впали жертвою реорґанізації, тому що відтепер всі бриґади через засоблення в гірський виряд могли бути призначені до гірської війни. Дивізійну кінноту зменшено до одного швадрону на дивізію піхоти, а дивізії кінноти (всіх 12) спішено, при чому нова спішена дивізія кінноти відповідала силою бриґаді піхоти. Помітно побільшено артилерію, при чому переведено теж помітні зміни в нумерації полків. Кожна дивізія піхоти мала два полеві ґарматні полки, н. пр. 1 дивізія мала 1-ший і 101-ший полк; 2 дивізія 2-ґий і 102-ґий і т. д.,

1 важкий гарматний полк та 1 дивізіон гірської артилерії. Спішена кінна дивізія мала легкий гарматний полк та важкий дивізіон, що мали означення „К". Фортечна артилерія числила 14 полків по 4 курені по 4 батерії, з чого 11 було „мобільних" та 3 надбережні. Летунство зреорганізовано в 20 куренів розвідчих, 10 мисливських, 3 бомбометні курені та 5 сотень повітроплавних. Разом було в 1918 році 100 сотень.

Технічні частини: 60 саперських куренів (на кожну дивізію піхоти 1) 2 мостових, 2 спеціяльних, 12 електричних, 20 телеграфічних куренів та 2 залізничі полки. Зреорганізовано цілковитий обоз, що числив 266 автокольон та 755 обозних валок. Зреорганізовано теж санітарну і харчеву службу та етап.

Якщо йде про українців, вони творили більшість в східно-галицьких піших полках і куренях полевих стрільців, та в деяких пробоєвих куренях, в деяких полках кінноти, в полевих легких і важких гарматних полках та в декотрих саперських куренях. Зовсім незначну меншість творили українці в спеціяльних піших, гарматних, технічних і летунських частинах. Не багато українців „декувалось" в запіллі, бо на це не мали потрібної протекції. Як бачимо, українці були для австрійської начальної команди типовим „гарматним мясом" і тому не диво, що „тирольцями сходу" затикали всі можливі діри на ріжних австрійських фронтах. Та про те буде мова далі. Тепер перейдемо подрібно, скільки українців було в ріжних частинах австро - угорської армії.

Табл. I. Українські частини б. австро-угорської армії:

Рід зброї	Чч.	Доповняюча округа 1914	Місце постою 1914	Приділ 1914 / 1918 Корп.	Див.	Бр	в %% національний склад Укр.	Інш.	Де був полк 1 XI. 1918?
піхоти полки	9	Стрий	Б. I, IV. Перемишль II — Стрий III — Радимно	**X** XXVI	24 4	**47** **7**	73	27	Італ фронт
	10	Перемишль	Б. II—IV **Перемишль** I—Бієліна	X **XV** VII	24 **48** 24	48 **11Г.** 48	47	53	Італ. фронт
	15	Тернопіль	Б. I, III, IV Тернопіль II—Львів	**XI**	**11** 10	**21** 19	62	38	Італ. фронт
	24	Коломия	Б. II, III Львів **I—Коломия** IV—Фоча	XI XV XII	30 **1** 59	59 **8Г.** 117	79	21	Серб. фронт
	30	Львів	Б I—III **Львів** IV — Невесініє	XI XVI XI	30 **18** 9	60 **3Г** 18	59	41	Серб. фронт
	41	Чернівці	Б I—IV Чернівці	XI XII	**30** 59	**59** 118	27	73	Серб. фронт
	45	Сянік	Б. I, IV Перемишль **III—Сянік** II—Травнік	X **XV** VII	24 **48** 24	47 **12Г** 47	47	53	Італ. фронт
	55	Бережани	Б. II. IV Львів I.: Бережани III.: Мости великі	**XI**	**11** 10	**21** 19	59	41	Італ. фронт
	58	Станиславів	Б. I, III Станиславів **II—Заліщики** IV,: Фоча	XI **XV** XVII	11 **1** 11	22 **8Г.** 22	72	28	Україна
	65	Мукачів	Б. I, III Міскольч II Мукачів IV Банська Бистриця	**VI**	**15** 15	**30** 30	?	?	В транспорті на серб фронт
	66	Ужгород	Б, III, IV Ужгород **I.: Кошиці** I : Горажде	VI **XV**	15 **1** 15	29 **7Г** 29	22	78	В транспорті на серб. фронт
	67	Пряшів	Б I—III Відень IV. Пряшів	II VI XIII	49 **27** 27	17 **54** **54**	?	?	Італ. фронт
	77	Самбір	Б. II. III Перемишль **I.: Самбір** IV.: Тузля	X **XV** VII	**24** 48 24	48 **11Г.** 48	69	31	Італ. фронт
	80	Золочів	Б. I. III Львів **II.: Золочів** IV: Невесініє	X **XVI** XI	30 **18** 9	60 **3Г.** 18	63	32	Серб. фронт
	85	Сигіт	Б. I, IV Лечава **II.: Сигіт** III: Рогатіца	VI **XV** XIII	27 **1** 27	54 **7Г.** 54	33	67	Італ. фронт

Рід зброї	Чч.	Доповняюча округа 1914	Місце постою 1914	Приділ 1914 / 1918 Корп.	Див.	Бр.	в % національний склад Укр	Інш	Де був полк 1 XI. 1918?
Полки піхоти	89	Городок	Б. і. III, Ярослав II Рававр. IV. Городок	X XVII	2 11	2 21	60	40	Україна
	90	Ярослав	Б. II, III Ярослав IV: Любачів I: Сараєво	X XV XVII	2 48 11	4 10Г 21	?	?	Україна
	95	Чортків	Б. I, IV Львів II. Станислав'в III: Чортків	XI XXII	11 2	22 4	70	30	Італ. фронт
	109	Сформ. 1918 р. з IV/9. II/45 та IV/77 курінів		VII	24	47	63	37	Італ. фронт
	110	Сформ. 1918 р. з III/40, IV/40 та I/10 курінів		XXII	2	3	17	83	Італ. фронт
	115	Сформ. 1918 р. з III/95, IV/95 та 1/15 курінів		XVII	11	22	67	33	Україна
	124	Сформ. 1918 р з IV/24, IV/41, та IV/58 курінів			53	106	59	41	Італ фронт
	130	Сформ 1918 р з IV/30, IV/80 та IV/89 курінів		XV	50	99	62	38	Іт.л. фронт
	134	Сформ 1918 р. з III/65, IV/65 та II/34 курінів			15	29	?	?	В транспорті на серб фронт
Полки стрільців (KK. Schützen)	18	Перемишль Сянік	Б I, II Перемишль III. Сянік	X	45 45	89 90	47	53	Альбанія
	19	Львів—Бережани	Львів	XI XXV	43 54	85 107	59	41	Україна
	20	Станиславів Бережани, Чортків	Станиславів	XI	43 43	86 86	72	28	Італ. фронт
	22	Чернівці Коломия	Б. I, II Чернівці III: Радівці	XI	43 43	86 86	27	73	Італ. фронт
	33	Стрий Самбір	Стрий	X	45 45	89 89	73	27	Альбанія
	34	Ярослав—Городок	Ярослав	X	45	90	?	?	Група Господарж в Чорногорі
	35	Золочів—Тернопіль	Золоч'в	XI XXV	43 54	85 107	68	32	Україна
	36	Коломия, Станиславів Чортків	Коломия	XI XXI	43 56	86 111	70	30	Італ. фронт
Гонведи	11	Мукачів Ужгород	Б I. II Мукачів III Ужгород	VI	39	77 77	10	90	Запілля
	12	Сатмар—Неметі Марм Сигіт	II — Сигіт	VI	20 41	40 81	?	?	Резерва Нач. Ком.
Полеві куріні стрільців (Feldjäger)	13	Зап. сотня Краків	Кавалезе	XIV XI	8 30	16 60	35	64	Серб. фронт
	14	Зап. сотня Перемишль	Мезольомбардо	XIV XI	8 30	16 60	47	53	Серб. фронт
	18	Зап. сотня Львів	Трієнт	XIV XI	8 30	16 60	59	41	Серб фронт
	27	Зап. сотня Чернівці	Галь в Т.	XIV XI	8 30	12! 60	27	73	Серб. фронт
	30	Зап. сотня Станиславів	Штейр	XIV XX	3 49	6 97	70	30	Італ. фронт

Рід зброї	Чч	Поповняюча округа 1914	Місце постою 1914	Приділ 1914 / 1918			в % % національний склад		Де був полк 1. XI 1918?
				Корп.	Див.	Бр.	Укр.	Инш.	
	32	Зап. сотня Пряшів	Теребовля	XI / XII	30 / 34	60 / 67	?	?	Східн. фронт
Пробоєві (штурмові) курінні	2	Сформ. 1918 р. зі сотень 110, 40, 95 п. п. та 4 і 29 кур. п. с.			2	—	25	75	Італ. фронт
	4	Сформ. 1918 р. зі сотень 9, 99, 8 і 49 п. п.		XXVI	4	—	18	82	Італ. фронт
	9	Сформ. 1918 р зі сотень 91, 102, 30 і 80 п. п.			9	—	32	68	Серб. фронт
	10	Сформ. 1918 р. зі сотень 15, 55, 21 і 98 п. п.			10	—	30	70	Італ. фронт
	11	Сформ. 1918 р. зі сотень 89, 90, 58 і 115 п. п.		XVII	11	—	53	47	Східн. фронт
	15	Сформ. 1918 р. зі сотень 66, 134, 60 і 65 п. п.			15	—	?	?	В транспорті на серб. фронт
	24	Сформ. 1918 р. зі сотень 45, 10?, 10 і 77 п. п.		VII	24	—	57	43	Італ. фронт
	27	Сформ. 1918 р зі сотень 25, 34, 6? і 85 п. п.		XXVI	27	—	?	?	Італ. фронт
	30	Сформ 1918 р зі сотень 18, 97 п. п, та 1, 13, 14, 16, 18 і 27 кур. пол. стрільців			30	—	14	86	Серб. фрочт
	43	Сформ. 1918 р. зі сотень 5, 16, 20 і 22 п. стр.			43	—	25	75	Італ. фронт
	45	Сформ. 1918 р, зі сотень 33, 17, 18 п. стрільців та 51 п ляндштурм		—	45	—	33	67	Альбанія
	54	Сформ. 1918 р. зі сотень 19, 35, 29 і 30 п. стр.		XXV	54	—	33	67	Україна
	56	Сформ. 1918 р. зі сотень 36, 37 II і III п. стр.		XXI	55	—	18	82	Італ. фронт
	59	Сформ. 1918 р. зі сотень 24, 41, 103 п. п. та 3, 15 і 25 кур. пол. стр			59	—	27	73	Серб. фронт
Кінні полки	9	Драгони Зап. сотня: Коломия	Б. II Броди I Камінка	XI	4К / 4К	18К / 21К	29	71	Серб. фронт
	3	Улани Зап. сотня: Городок	Б. Краків II Бєльско	I	7К / 7К	20К	26	74	Україва
	4	Улани Зап. сотня: Львів	Вінер—Найштадт	II / XXI	3К / 3К	17К / 17К	65	35	Італ. фронт
	5	Улани Зап. сотня: Перемишль	Ряшів	X / VII	6К / 9К	14К / 9К	40	60	Італ. фронт
	7	Улани Зап. сотня: Бережани	Штокерау	II / XXI	3К / 3К	10К / 17К	72	28	Італ. фронт
	8	Улани Зап. сотня: Станиславів	Чернівці	XI / XIII	8К / 10К	13К / 4К	80	20	Італ. фронт
	13	Улани Зап. сотня: Золочів	Золочів	XI	4К / 4К	18К / 21К	55	45	Серб. фронт
	1	Кінні стрільці Зап. сотня Львів	Львів	XI		3 Кстр	65	35	Див кіннота в 3, 11, 12, 29, 30, 43 піш. див.
	3	Кінні стрільці Зап. сотня Стрий	Стрий	X		3 Кстр	26	74	Див кіннота в 2, 10, 24, 26, 45, 56 п див.

Революційно - мілітарна акція „Оборони України“ на терені Чугуївської Військової Школи

Нвписав: *В. Евтимович, підполк. Армії УНР.*

Того вечора ми ніяк не могли додуматися, що змусило Т. Д-ча, людину уперту в замірах, занехати таку цікаву подорож! Та... завтра довідаємося й, зрештою — добре, що вернувся!

В суботу ми до нього не йшли, а так-таки бігли — несподіванка завжди цікава, надто для людей молодих.

Т. Д-ч розповів нам, що він щасливо дібрався до Гамбургу. Там він розшукав українців, адреси яких йому дали у Львові, в українському клюбі в Гамбурзі прочитав доклад про стан українства під московською займанщиною, дістав від клюбу іменування на почесного члена, показав нам жовто-синю — по перекутній — членську картку на імя так-таки почесного члена українського клюбу в Гамбурзі.

Збирався їхати далі й уже пішов був купити шифкарту, але перед самими дверима бюра продажі шифкарт раптом почув, що його запекла туга за домівкою — за дітьми, жінкою і — „слово чести, панове“ — за всіми вами.

— А що ж у вас нового за цей час сталося? — питає.

Наввипередки, один другого перебиваючи, оповідаємо про найновішу злобу дня, а в Чугуєві, то й того більше, — про цікавий доклад п-полк. Яценка.

Т. Д-ч слухав дуже уважно, часами щось перепитував і раптом — аж нас це вразило — розреготався, хоч не було чого... аж до сліз!

Ми всі на нього витріщилися, він же, витираючи сльози, просить пробачення за свій несподіваний не тільки для нас, а й для нього самого сміх і пояснює його тим, що пригадав, мовляв, смішну подорожню пригоду, про яку нам одразу ж оповів.

Пригода дійсно була смішна — весела й досить „скоромна“ — француз, який прожив у Москві 4 місяці, за цей час від усього „велікова, могучєва, свободнава язика“ засвоїв, очевидно, найцінніше з нього — асортимент хмаросяжних матюків! Це пояснення нас задовольнило, а ми докінчили нашу доповідь про Яценка. При дальших зустрічах з Т. Д. до теми його поїздки за кордон, як до викладу п-полк. Яценка якось не приходило, й обидві ці події призабулися.

*

В липні 1914 р. (ст. ст.) вибухла війна. Мої старші товариші по школі, в тому й Герасим Драченко, були іменовані підпоручниками — замість, як звичайно, 6-го серпня — вже 12. липня й виїхали до своїх полків, а Т. Д-ч був покликаний до війська по мобілізації свого річника й теж виїхав з Чугуєва. Мені довелося пробути в школі ще з півроку — до кінця скороченого курсу.

З Т. Д. ми листувалися — на початку війни частіше, а з бігом часу — все повільніше, аж поки наше листування не урвалося зовсім.

Прийшла революція, а з нею — шалена праця по українізації частин, ще далі — наступ Керенського, поранення, евакуація до Києва, нудне лежання в шпиталі.

Коли видужав — вступив до українського війська на службу по воєнно-шкільній офіції...

Події відбувалися в шалено-скорому темпі... Перша навала москалів на Київ у січні-лютому 1918 р., відступ із Києва, кривавий шал червоних, укривання перед ними, прихід німців, безславний кінець Центральної Ради, що вчасно не зуміла відійти сама, відновлення Гетьманату.

В січні 1919 р. в Києві появилися перші збігці зі Слобожанщини, а за який тиждень — появилися збігці й з усього Лівобережжя... Прийшов наказ про евакуацію Києва.

Це був час, коли доводилося працювати без відпочинку часом цілими добами. В ночі, коли затихав денний гамір, чутно було далеку гарматню стрілянину...

Якось вечором напередодні евакуації, десь біля години вже 21-ої, у мене несподівано появився Т. Д-ч, — як завжди, веселий, дотепний і в своїх дотепах трошки злосливий.

Натурально, що я дуже зрадів милому гостеві й на радощах не знав, на якому місці його посадити та чим його приймати-частувати. — Стільки часу не бачилися!

По вечері перейшли до мого кабінету й у розмовах не стямилися, як пролетіла ніч. Поклалися спати десь біля 4-ої ранку, щоб хоч трохи перепочити, бо ж ранком чекала праця...

Т. Д-ч мені оповів, що після революції він оселився в Чугуєві. При своїй нехіті до урядово-державної служби зайнявся громадською працею — був обраний до чугуївського магістрату й приділений на становище референта культурно-освітніх справ. На цьому становищі працюючи, заклав „Просвіту“, зорганізував театр, українізував міське шкільництво, зорганізував курси українознавства для місцевої змосковленої інтеліґенції.

Для власного доходу-прожитку заклав... українську книгарню, бо за гетьмана книгарський ринок мав найбільший рух та давав найкращі прибутки. Книгарню провадила його дружина...

Все для нього укладалося чудесно, але рівно за три тижні по поваленню Гетьманату до Чугуєва прийшли... москалі-большевики — його книгарню... розкидали по вулиці, а він сам, покинувши родину на волю Божу, мусів покинути насиджене місце й утікати в світ за очі. — Добрався до Києва, розшукав мене й просив приділити його до якоїсь праці, найкраще для нього — десь при військовій школі викладати українознавство.

В часі нашої вночішньої розмови, згадуючи про часи мого перебування в чугуївській школі, про „клюб“ та „вечорниці“, пригадалася мені — його несподівана поїздка в навколосвітню подо-

рож, що дойшла тільки до Гамбурґа та доклад п-полк. Яценка.

Коли я про ці два факти пригадав, то Т. Д-ч знову вибухнув веселим сміхом, як і тоді, в Чугуєві і, знову як тоді, я витріщив на нього очі — чому він знову сміється, коли я пригадав про той доклад?

А Т. Д-ч, обмахуючись руками:

— Ой, батечки-голубчики, дайте висміятися... Зараз розкажу Вам про все...

Заспокоївшись од сміху, почав оповідати...

— От-тож, треба знати, що в біографії п-полковника Яценка, яку він Вам оповідав, усе — від початку й до кінця — найсвятіша правда. Я його дуже добре знаю, бо ж ми однополчани. Ми разом виїхали на війну і майже разом, бо на одному тижні попали до японської неволі. Він од мене значно молодший літами й на одну ранґу. Про себе він росказав вам, усе, крім одної дрібнички, і Т. Д...ч знову вибухнув сміхом!

— Він не сказав Вам, що він австрійський шпіон!

На моє мовчазне здивування Т. Д-ч, переходячи на серйозний тон, продовжував:

„Так, австрійський шпіон і, треба сказати, дуже талановитий чи, може й більше.

„Я про це знав, і тому то мені й тепер смішно, коли представлю собі численну авдиторію, яка слухає його, мов якесь откровеніє, а він частує її всякими правдоподібними байками й робить свою роботу — як ще нині, знаючи про це все, було не сміятися?

„Але слухайте далі...

„Перше, про що треба знати — п-полк. Яценко — це фанатичний український патріот... Москалів ненавидів... хиба ще так, як ненавидів їх я...

Друге — це прирожденний вояк і дуже талановитий старшина, людина шалено-активна й уперта...

Він походив із заможної родини й, як самі Ви могли зауважити, достав старанне виховання, добре знає німецьку й французьку мови.

Коли ми були в полоні, то на японському ґрунті він зійшовся з німцями і, ще тоді — власну голову заставлю, вступив на службу до австрійського ґенерального штабу. Пізніше я переконався в тому... наочно...

З відома цього штабу він через де-який час по повороті з полону, проробив усе так, як то він вам оповідав у своїй біографії.

Коли прибув до Австрії, де вже на нього чекали, то щоб замилити москалям очі, з відома Австрійського Ґенер. Штабу... звязався з Російським Ґенер. Штабом, якому подавав ревеляційні відомості... Але... такі, про які Австрійський Ґенеральний Штаб достоменно знав, що вони вже знані москалям з інших джерел. Іноді відомості, які з відома австріяків. Яценко давав москалям, були трохи повніші від тих, що вони вже їх мали... І це ще більше пантеличило москалів...

Та обставина, що ці відомості подавав саме Яценко, що поїхав працювати „на власну руку", в опінії москалів зробили йому репутацію „невловимого агента" тоді, коли інші, буває, „засипаються", який „все здобуває сам" і т. д...

Вся ця комедія була потрібна для того, щоб мати змогу, коли прийде слушний час, перекинути Яценка на російський беріг, як заслуженого агента, який дістане напевно приділ на якесь поважніше становище, найправдоподібніше, як знавець — до відділу протиавстрійської контрроздідки; це становище, знаючи всі таємниці російської сторони, він зможе використати для австрійського ґенерального штабу, не викликаючи супроти себе найменшої підозри.

При першій добрій нагоді, коли був здемаскований, здається, Рідль, Яценко „втік" до Росії й там сталося все так, як передбачалося. — Він, що вже був оцінений високо, дістав одповідне становище й дістався в ідеальні умови для праці — їздив од залоги до залоги, був у курсі біжучого життя частин — тих частин, які, в разі оголошення війни, перші мали виступити на фронт, мав доступ і попертя — „Височайшее повеленіе", по якому він їздив, допомогало — од штабів дивізій, корпусів і т. д... А щоб краще маскуватися й не звертали на себе уваги уніформою, дістав дозвіл ходити по цивільному.

А ще пригадайте його доклад. Той доклад був правдоподібний до найменших дрібниць, був дуже живий і, навіть, веселий. І в той же самий час був скомпонований так мудро, так дотепно, що серед слухачів — серед слухачів-старшин — викликав зневіру до власних сил, будив затаєний страх перед незнаним противником, який у докладі Яценка був дуже мудрий, рішучий, патріотичний і т. д. Разом цей доклад сіяв перші зерна паніки. А ще пригадайте його вставочки про те, як живеться в Галичині українцям, про їхні школи, „Просвіти" і т. ін. Хіба це не було адресоване до українців підмосковських? Хіба це не викликало порівнянь з тим, що мали українці під Москвою? Хіба ці порівнання не викликали несвідомих симпатій до Австрії серед наших „малоросів", хіба не будили вони серед них несвідомої відрази до Москви?

Так... Яценко — це талановита й одважна людина! І тепер Ви знаєте, чому я сміявся. — Мені було смішно з тих наївних, що його слухали та йому вірили.

Не повірити Т. Д., людині правдивій до різкости, я не міг.

— А що ж із ним сталося? Де він тепер?

Цього напевно сказати не можу. Посередньою дорогою я довідався, що в серпні чи вересні 1914 року він прийняв баталіон — щоб відбути „командний стаж". Одного разу москалі мусіли були з якихсь там причин, як про те подавалося в газетних справозданнях, „для вирівняння фронту" відступити — очевидно, що „їх відступив" противник. Командир баталіону п-полковник Яценко підчас того відступу... „пропал без вести". Треба гадати, що використав догідну хвилину й перекинувся до австрійської армії, але певніше, що таки дійсно загинув..., бо інакше був би тут.

— Ну, а... якже...?

— Хочете запитати, яке в цій історії місце займав я? — Моя роля була дуже скромна й нічого спільного з роботою Яценка не мала. Я... жив у Чугуєві... Мав живий звязок із юнкерами. Мав серед них, як це Ви самі бачили, чималі

впливи. Мій „клюб" робив своє — будив думку. А коли її раз урухомити, то вже ніколи не перестане працювати, — все піде в показаному напрямку. Всі, що до нашого „клюбу" вступали, виходили з нього старшинами... майбутньої української армії. Стрічав не одного з них. Із семидесяти пяти моїх учнів, що скінчили чугуївську школу, крім тих, що загинули на війні, всі до одного тепер в українській армії. Шкода, що не міг їх мати... сімсот пятьдесять! — Тоді не було б того безголовя, яке маємо і не москалі ішли б тепер на Україну, а ми пішли б походом на Москву... шляхом Сагайдачного.

— Це Ви робили на власну руку, Т. Д-чу?

— Кожен із нас на своєму відтинку робив на власну руку, т. є. з власної ініціятиви, на власне ризико й на власну відповідальність. То в нашій ситуації інакше й бути не могло, в цілому ж — наша робота була уплянована... Ми не чекали від нашої роботи моментальних ефектів, а рахувалися з тим, що не одному з нас, може, не доведеться побачити наслідків своєї роботи... Події заскочили нас зненацька — і війна і революція вибухли несподівано раніше! — Раніше, ніж ми спромоглися збити добрий кістяк... Це вже не наша вина.

— Ви працювали в контакті з Яценком?

— Я мав із ним тільки той контакт, що колись ми були однополчани й разом попали до полону. Коли він перекинувся на працю до Австрії, то після того я стрічав його один тільки раз, коли в 1910 році був переїздом у Львові. Зустрів його в уніформі австрійського лейтнанта. Ця зустріч була несподівана для нас обох. Ми разом повечеряли, наговорилися. Це була наша остання зустріч. Він досить знав мою „любов к атечеству", щоб мене не боятися й розказав мені про всі свої пригоди. — Можна було луснути зо сміху, коли він оповідав, як він водив москалів за носа, а ті дурні йому вірили!

— Ви кажете, що Ваша робота була уплянована? — Значить, була якась орґанізація — таких, як Ви, було більше?

— Ну, та розуміється, що я був не один, але... нас було й не так багато й менше, ніж було треба. Перед 1914 р. я знав кількох, що — кожен на своєму місці — працювали в війську. Так, наприклад, були такі, що завідуючи полковими сценами, — виставляли переважно українські пєси й підчас репетиції провадили такі собі „ліберальні розмови..." честь честю — на „ґасударственном язикє", але... з українським змістом... Інші — вели пропаґанду між товаришами... Знав одного, що у військовій школі викладав „Історію російскаво ґасударства" так, що розкладав саму „російську ґасударственность"... Один із наших був навіть між жандармами. Цей, коли заходила потреба, помагав нашим хлопцям утікати за кордон — „фабрикував" закордонні пашпорти, давав на подорож гроші і, був випадок, коли наказав своєму шпіцлю „простежити" такого „підозрілого" аж... до Тернополя і той їхав з усякими вигодами й певний, що ніхто не посміє його арештувати... А той дурний шпіцель і не догадався, що помагає „підозрілому" втікати!

— Так значить, що все ж була ціла орґанізація?

— Еге ж... Тільки зараз мені було б трудно розказати Вам про неї все так, як Ви про це хотіли б знати. Спробую колись іншим разом. А потім, Ви згадували про Миколу Івановича Міхновського. Отже, при нагоді запитайте в нього про „Оборону України", то він Вам про неї розкаже все... Про себе скажу, що належав до неї від 1907 року і в Чугуєві працював з її доручення. З членів орґанізації знав лише кількох, а звіти складав якраз Миколі Іавновичу. В тодішніх умовинах інакше не можна було... Як я працював, — Ви бачили. І коли кожен з тих, що належали до нашого „клюбу", приєднав для нашої справи бодай одну українську душу, то наша робота не пішла на марне. Бо через „клюб" кожного року перейшло щонайменше душ із тридцять!

— Ну, а як Ви розцінюєте роботу Яценка?

— Ішов проти Москви? На шкоду найгіршому ворогові? — Значить на нашу користь! Всі дороги ведуть до Риму! Яценко — це був фанатик. Темперамент мав холеричний. Такі люди не можуть чекати й свої заміри мусять здійснювати зараз же, в цю хвилину. Яценко гадав, що найкоротша дорога веде через Відень. Він не хотів — не міг — чекати, коли то наші дядьки прочухаються, й хотів прискорити процес — розштовхати „хахла" кулаками під ребра.

Натурально, що й цей спосіб був непоганий. Бо, навіть сфедерована з Австро-Угорщиною — з цього Яценко здавав собі справу — Україна пішла б уперед стомилевим кроком, і цей стан був би для нас стократ ліпший, ніж під Москвою.

Наш спосіб був повільніший, але в наслідках певніший, бо вів до цілі безпосередньо — без пересідання в Відні...

Але доля перемішала нам всі карти!... Австрія „дала дуба", а в р. 1917 ми прогавили найкращі моменти й змарнували всі можливості — величезні — які нам подарувала була історія...

*

На другий день я приділив Т. Д-ча на становище лектора української історії та ґеоґрафії в 1-ій київській спільній юнацькій школі, а ще через день почалася евакуація шкіл до Камянця Подільського.

*

З останньої розмови з Т. Д. я довідався ще про одну сторінку блискучої революційно-мілітарної акції „Оборони України". Цим разом акція відбувалася на вдячному терені чугуївської школи — проникла в одну з тих твердинь, при допомозі яких Москва панувала й тримала нас у неволі. Ця акція роками підготовляла зародки-кадри для майбутньої української армії, в спосіб... „партизанський" — здобувала їх „на ворогові" та його засобами.

Коли взяти під увагу, що саме чугуївська школа дала Україні найбільші кадри готових старшин, то значення цієї акції було величезне — мудре в замірах і успішне в добутках. Акція „Оборони України" на терені Чугуївської Військової Школи в безпосередньо близькі перед великою світовою війною літа — це ще одне свідоцтво великої заслуги перед Україною незабутнього Козака-Характерника, Творця новітньої української збройної сили, Миколи Міхновського!

З війни на війну

Написав *б. поручник УГА Петро Мигович.*

1. Після війни у рідному селі.

Дня 31. листопада 1918 р. вернувся я із Санджаку до дому, щоб привести себе по тяжкій чотиротижневій дорозі, до порядку.

Коли перечитав я у Лавочнім мобілізаційний наказ, думав собі, що молоді люди мого села станули в ряди рідного війська. Так думав я, бо моє село*) належало до одного із кращих сіл, під оглядом національної свідомости — горішньої Калущини.

Була це в першу чергу заслуга місцевго учительства. Учителі зуміли були підібрати собі відповідних сільських свідоміших одиниць, і з ними вели народнє освідомлення. Цими учителями були управитель школи Іван Белей та учителі Антін Іваницький, Михайло Зубрей та Іван Плютач. Головно Антін Іваницький своєю працею від перших літ свого побуту в селі (від 1904 р.) підніс село під культурним і політичним оглядом на певну височінь так, що воно було дійсно одним з перших, калуського повіту. І Михайло Зубрей працював, але, на превеликий жаль села, лише два роки (1912 і 1913). По зложенню виділового іспиту, перенісся в інший повіт. Антін Іваницький працював опісля із Іваном Плютачем.

В селі були ось такі товариства: Читальня „Просвіти", Т-во „Січ", Кружок „Сільського Господаря", Кружок Українського Товариства Педагогічного.

При читальні „Просвіти" був дуже активний драматичний гурток, що восені і зимою проявляв стало, живу діяльність. Т-во „Січ" розвивалось дуже гарно. Була це заслуга найбільше Михайла Зубрея — бо він сам належав до радикальної партії — хоч само товариство, заложене далеко скорше перед його приходом до села.

Особливо драматичний гурток був діяльний З одною виставою їздив гурток навіть до Калуша, де з нагоди вибору послом Дра Івана Курівця відіграв в салі „Народнього Дому" якусь комедію. Було це на тодішні часи щось велике.

Все те робилося під умілим керуванням і пильністю згаданих учителів.

В селі була також читальня ім. Качковського, заложена коротко перед війною. Це знову заслуга пок. пароха о. Романа Крижанівського. Вона не проявляла жадної діяльности, бо поза кількома найближчими людьми, місцевому парохові, ніхто до тої читальні не ходив. Навпаки, село її бойкотувало. Населення під оглядом політичним держалося кріпко і все підчас виборів виступало одностайно.

Усе це було до часів світової війни. У війну все устало, бо мусіло устати. Провідники пішли на війну. Пішли і селяни. Остав тільки управитель школи. Старий чоловік та й праці від нього вимагати було годі.

Тепер застав я майже всіх в дома, за виїмком учителів. Одні з полону, другі з військових частин. На мобілізаційний наказ ніхто до українського війська не явився. Заледви пять чи шість сімнацятьлітних хлопців, що до часів революції не бачили навіть кріса, зголосилися добровільно і повнили в Калуші військову службу. Ще було із села кількох Усусусів, що прямо з Буковини переїхали до Львова і тепер там були на фронті. Усіх із села могло бути не більше, як 10 чоловіків.

А решта викрикувала в дома, що „війни вже досить" та й займалася місцевими спорами. А було чим займатися. Переводили нові громадські вибори на комісаря. В селі було три партії. Партія горішнього села, середини і долішньої частини. А саме село велике. Понад 420 господарств, около 2000 душ. Село довге понад 3 км. По національности чисто українське. В селі 12 жидівських родин і надлісництво.

Кожна з трьох партій хотіла мати свойого комісаря — себто нового війта. Цілими вечорами збиралися селяни гуртками по хатах та радили. Радили над тим, якби то скинути теперішнього, уже нововибраного комісаря. Село поділене було в додатку на „старих" і „молодих". До „старих" зачислялися переважно усі дотеперішні громадські радні. Партія „молодих" складалася головно із тих, що поприходили із війни — одні з російського полону, другі з австрійської армії. Вони становили тепер більшість в селі, і вибрали нового комісаря.

Молодий комісар, чоловік зовсім гарний — літ мав около трийцять пять. Називався Юрко Римар. Перед війною мав крамничку. По відбутті військової служби (підчас спокою) поїхав був до Америки, звідки по 6-ох роках вернувся назад до села. Тепер вернувся з війни. Був він найбільше освічений з поміж партії молодих. Сам теперішний комісар грав на скрипці. Горівки не пив і на весіллях після повороту з Америки не грав. Немав поважання серед старих. Хотіли вибрати когось іншого. Та на перешкоді стояв повітовий комісаріят, який вже затвердив був нові вибори на комісаря.

Мимоходом згадати треба і про старого (австрійського)війта, бо була партія, що й його хотіла вибрати на комісаря. Був ним мій стрий Іван.

Нерадо пишу отсі стрічки про нього. Нерадо лише тому, що він мій стрий — і хтось подумати може, що нарочно хвалю його. Ні! Роблю це тому, що хвалять його не тільки в Калущині, але і поза нею.

Є це чоловік, що цілий відданий народній справі. І то від самої молодости. Йшов усе з місцевим учительством в праці над селом, спільно. Від 1909 р. був начальником громади. Все вибирали його головою читальні „Просвіти". На всякій політичній нараді, чи вічу в повітовому місті, обовязково мусів бути. Був членом Повітової Ради та політичним орґанізатором народньо-демократичної партії, горішньої Калущини. Довірений чоловік у політичних справах д-ра І. Курівця. За часів війни у 1916 р. просидів три тижні у тюрмі, бо місцевий комендант постерунку доніс владі, що він москвофіл — бо не доставив на час робітників, щоб зняти з дзвініці дзвони, що австрійська влада забирала на гармати. Ніколи він москвофілом не був і це не пошкодило йому, що опісля австрійська влада відзначила його хрестом заслуги — а комендант постерунку пішов в „одставку".

*) Небилів, повіт Калуш.

В селі, що правда мав ворогів і то з чисто особистих причин, прим. кандидати на комісаря з котроїнебудь партії. Але він не звертав на це уваги і скільки міг, то все для народньої справи працював.

Тепер звертав я йому увагу, щоб він не мішався в місцеві спори за комісарство, бо це шкодить не лише йому, але й загалові. Тепер час, щоб село видало якнайбільше добровольців. Однак він і без моєї ради, не мішався. Невибраний громадським комісарем лише тому, що настала нова влада і треба було вибрати молодшого віком. Усі думали, що молодий більше потрапить і більше зробить.

Тимчасом ані молодий, ані старий не помагали українській владі — у той час.

Загалові селян не снилось іти на війну. Чотиролітня війна і її наслідки, перемучили народ. Мала національна свідомість, слабе почуття створити державу — придержувала селян в дома.

Я вияснював теперішню ситуацію про війну й армію. Треба було, щоб молоді люди вступали в ряди українського війська. Робили це й поважніші старші селяни. Приїздив навіть сам військовий комендант повіту д-р Дудикевич Осип. Та нарід знесилений довгою війною, не хотів. А тодішня влада не була енергічна і тверда, щоб оповіщений мобілізаційний наказ перевести в діло.

3-го грудня відїхав я до Калуша, зголоситися до військової служби.

У КАЛУШІ.

Влада була вже від місяця в українських руках. Повітовим комісарем був адвокат д-р Желехівський, його заступником суддя Білинський.

Військовим комендантом повіту був от. д-р Дудикевич Осип. Національна Рада в Калуші іменувала його отаманом. Для престіжу треба було це зробити, щоб військовий комендант мав вищу ранґу, а через те й авторитет. Калуські відносини в місті і повіті знав добре, бо перед війною був тут адвокатським конципієнтом у д-ра Михайла Коса. Його помічником був старший його брат Ярослав — хорунжий.

Були це початки орґанізації української влади і держави. Хто в часі перевороту, то є 1-го листопада був на місці, або близько повітового міста, на тім тяжів національний обовязок орґанізувати українську владу. Та орґанізація йшла під деяким оглядом досить пиняво. Й нічого дивного. Так мусіло бути. Це початки, а в початках орґанізувати такий складний апарат, як державу — і то без підготови — виправдує похибки.

В Калуші в той час був спокій і лад. Уряди функціонували, або приступили до праці. Працював суд — саліни і др. Місцеві державні урядовці-поляки, що з початку не хотіли працювати в українській державі, приступали до праці. Під тим оглядом, слідна була праця повітових комісаріятів.

Зате слабо представлялася справа із орґанізацією українського війська.

В самому Калуші була сотня добровольців. Сотня числила около 80 стрільців. Були це в більшій частині молоденькі хлопці, які за австрійських часів при війську не служили. На заклик і пропаґанду в повіті, зголосилися добровільно й повнили охоронну службу. Командантом сотні був четар Мик. Лескович. З підстаршин було найбільше Усусусів.

До часу мойого приходу до Калуша, дав повіт около 80 стрільців-добровольців до Обласної команди в Стрию. З тими стрільцями відійшли із старшин: хорунжий Дмитро Микитинський з Неговець, хорунжий Петро Кузевич з Новиці і хорунжий Михайло Дуда з Верхної. Із старшин із повіту відійшли до Стрия поручник Михайло Коник з Тужилова і сотн. Михайло Дибуляк із Збори.

Стаційним командантом був четар Крижанівський. Командантом двірця був його брат Левко, хорунжий — а ще один брат Михайло, також хорунжий, був обозним командантом.

Четар Ілько Перейма був командантом повітової жандармерії.

З інших старшин були там: хорунжий Тарас Коритовський при харчевім уряді, четар Тимко Бариш і його син Роман, хорунжий, останній при магазині, хорунжий Іван Хандрицький.

В кілька днів пізніше від мене, зголосився четар Юліян Богачевський. Приділений був до сотні добровольців.

Крім вище згаданих, було ще кілька старшин по селах, які берегли там фільварків.

Повітовий комісаріят, військова команда та стаційна команда містилися в будинку давнього староства.

Я мав зайнятися переходово вишколом мужви у скорострільній службі. Були тут два австрійські скорострільні з дрібним матеріялом та до 15 чоловік, австрійських скорострільчиків, які добровільно зголосилися до українського війська. Також приділено було кількох стрільців із сотні добровольців, для їх вишколу при скорострілах. Закватировані були у жіночій 6-ти клясовій школі.

З початку вишкіл не йшов. Не йшов тому, що коли рано приходив я до приміщень, де стрільці були закватировані, нікого там не було. Стрільці розбігались по місті за своїми справами. Подібно було і після полудня. „Тепер свобода" — говорили.

Та після днів двох, справа з вишколом поправилась. Мені удалося притягнути стрільців до науки, однак не самою наукою про скорострільні, але бесідами про наш край, про відносини на Україні і под.

Крім сотні добровольців, була ще в місті, мійська міліція, головним чином жидівська. Командантом тої міліції був четар Ляндеман. Міліція мала кріси й ночами берегла в місті спокою. Міліція була не на руку добровольцям і за намовою своїх підстаршин, бажали її роззброїти.

Одного дня у повітового коменданта д-ра Дудикевича зявилася стрілецька делеґація із жаданням, щоб роззброїти міліцію. Делеґати прирікали, що сотня добровольців буде сама берегла ладу і спокою.

Делеґацію вдалося успокоїти, але не на довго.

Ще того самого дня, чи на другий день — точно не пригадую собі, гурт стрільців до 30 чоловіка з підстаршинами, прийшли перед будинок повітової команди із жаданням, щоб комендант позволив конче роззброїти міліцію. Інакше вони самі справляться з нею. Своє жадання арґументували вони тим, що в українській державі, не має бути другого чужого війська. Таким вважали вони міліцію.

Гурт стояв у збірці, а підстаршини порядкували в дальшу дорогу. Молоді вони і не вміли навіть добре обходитися з крісами. Припадок хотів, що один з них, оглядаючи кріса, не хотячи вистрілив і ранив тяжко в ногу вістуна Василя Фе-

диняка, родом з мого села. На другий день він у лічниці помер.

Цей сумний випадок відстрашив решту стрільців від роззброювання міліції. В таких випадках стрілецтво було так опановане підстаршинами, що на старшинські зазиви до спокою і ладу, не давалося переконати.

В самому місті життя йшло повним руслом. Торгівля відбувалась, як і давніше, одначе життя ставало дорожче. Товари дорожіли.

Повітова Національна Рада відбувала часто свої засідання. В неділі і свята висилала по кілька людей на села для освідомлення і пропаґанди. Вони скликували звичайно до читальняних домівок нарід і там промовляли. Йшло головно про добровольців для доповнення війська. А війська треба було. З фронту доходили вісти про що раз то нові бої. Пресові комунікати, про воєнні операції були на взір австрійських, скупі. Посполитий народ воєнними операціями зовсім не інтересувався. Усі думали, що до Калуша фронт ніколи не дійде. Тому й вислід із таких поїздок на села, був незадовільний. Звичайно кілька добровольців зголошувалось після таких віч. А це все було мало.

Народ по селах інтересувався спорами за комісарські місця, а також висловлювали жаль до австрійської влади — до староства, що не повипла-чував їм військових причинків. Звичайно просили промовця — висланника Повітової Національної Ради, щоб він повідомив про це теперішнього повітового комісаря, може би він видобув звідкибудь фонди і виплатив австрійські залеглости.

По тижневі мого буття в Калуші, сказав мені от. д-р Дудикевич, що оба скорострільці і мужва мають відійти до Стрия і я з ними. Коли про те довідалися стрільці, заявили категорично, що до Стрия не відійдуть. Сотня добровольців підняла знову крик, що скорострілів не дадуть. Що було робити?

Не було іншої ради, як піддати обслузі скорострілів думку, щоб поїхали, на три дні до дому, на відпустку, а опісля якось справу ту наладнається. Так і зроблено. Обслуга розїхалась.

Скорострільці заховано, а коли дня 12. грудня почало стрілецтво зїзджатися з відпустки, їм сказали, що на строгий приказ Обласної команди, відіслано скорострільці, до Стрия. Стрільці повірили. І не маючи при чому остати, мусіли їхати до Стрия.

Усіх, що їхали зі мною, було до 40 чоловіка — з того половина скорострільчики, а друга половина піхотинці.

Скорострільці і матеріяли привіз в два дні пізніше, директор Повітової Торговельної Спілки, Осип Ткачук.

Список поляглих у визвольних змаганнях

уродженців міста Белза

1. Четар Галань Мирон, с. Михайла й Анни, ур. 30. VII. 1895. р. в Белзі, помер на тиф 19. I. 1920 р. в Торканівці, пов. Ольгопіль.

2. Хорунжий Галань Михайло, с. Михайла й Анни, ур. 20. XI. 1896 р. в Белзі, помер на тиф 6. II. 1920 р. у Винниці.

3. Хорунжий Гофрик Андрій, с. Павла й Францішки, ур. 18. IV. 1886 р. в Белзі, помер на тиф 6. II. 1920 р. в Обідівці, пов. Ольгопіль.

4. Підстаршина Крижанівський Александер, с. Осипа й Теодори, ур. 26. II. 1901 р. в Белзі, пропав без вісти на Придніпрянській Україні.

5. Десятник Дмухівський Володимир, с. Григора й Теклі, ур. 1. V. 1896 р. в Белзі, пропав без вісти (де?).

6. Десятник Лісецький Франц, с. Івана й Марії, ур. 30. VII. 1883 р. в Белзі, помер на тиф 17. XII. 1919 р. у Винниці.

7. Старш. дес. Сухий Іван, с. Теодора й Марії, ур. 24. III. 1895 р. в Белзі, помер в Харкові (?).

8. Старш. дес. Яструбський Іван, с. Михайла й Розалії, ур. в 1897. р. в Радехові, згинув 30. III. 1920. р. в Тростянці, пов. Брацлав, внаслідок нещасливого випадку.

9. Стрілець Войтовицький Станислав, с. Андрія й Марії, ур. 8. V. 1895. р. в Белзі, поляг на Придніпрянській Україні (коли?).

10. Стрілець Герман Іван, с. Василя й Анни, ур. 31. VIII. 1883. р. в Белзі, помер на тиф 5. XII. 1919. р. у Винниці.

11. Стрілець Жарський Володимир, с. Антона й Марії, ур. 5. VI. 1899. р. в Белзі, убитий 28. XI. 1918. р. в наступі на Раву Руську на т. зв. „Гуєцькій рампі". Похоронений в Раві Руській на міськім цвинтарі. Могилою опікується місцева Філія Т-ва Охорони Воєнних Могил.

12. Стрілець Жарський Степан (зв. „Балабайка"), с. Осипа й Теклі, ур. 16. VI. 1890. р. в Белзі, пропав без вісти, здається на Придніпрянській Україні.

13. Стрілець Мельоха Осип, с. Івана й Марії, ур. 7. I. 1886. р. в Белзі, помер (коли? де?).

14. Стрілець Лісецький Кипріян, с. Івана й Марії, ур. 22. III. 1897. р. в Белзі, помер в Проскурові (коли?).

15. Стрілець Ліськевич Петро, с. Андрія й Марії, ур. 16. VII. 1879. р. в Белзі, пропав без вісти на Придніпрянській Україні.

16. Стрілець Филипович Александер, с. Івана й Михайлини, ур. 20. X. 1901. р. в Белзі, помер в польськім полоні (де? коли?).

17. — Бобер Евстахій — наймит, с. Назара й Юлії ур. 24. III. 1898. р. в Острави пов. Сокаль, помер весною 1919. р. в полоні в Варшаві.

С. Г.

СПРАВЛЕННЯ ПОХИБОК

До статті під наголовком „Остання війна Австро-Угорської Монархії“ в ЛЧК ч. 5 в бойовому зіставленні російської армії на стор. 16 вкрались деякі неточности, які автор просить справити. А саме:

XII. Арм. Корпус (Винниця) входив в склад 11, а не 2 армії, як це помилково подано. До цеї армії входили ще XXIX. і XXVIII. арм. корпуси, 69 піша та крім 9 кінної ще 11 Кінна дивізія. 11 Кінна дивізія стояла в мирний час на Волині, а її полки: (Ізюмський гусарський зі Слобідських козаків, Чугуївський уланський і Рижський драґунський) мали велику кількість українців.

Крім VIII. Арм. Корпусу в склад 8 Армії входив ще XXIV. Корпус, що в літі 1917 року був призначений до українізації. (За Державність, зб. 9 стор. 174) та 71 і 65 піші дивізії, що в мирний час стояла на Поділлі, в склад 8 Армії ті. (За Державність, ч. 8, стор. 81). Крім 2 сводної козацької зивізії, що в мирний час стояла на Поділлі, в склад 8 Армії ввійшли ще 1 і 2 Кубанські козацькі дивізія та І. Терська Ксзацька дивізія.

В списі частин, що українізувались в р. 1917., пропущено: 10 арм. корпус, що українізувався на Західному а потім на Румунському фронті. Про український рух в цьому корпусі є багато джерел. В 8 збірнику „За Державність“ згадує ще ґен. Єрошевич про 11 та 12 армійський корпуси. Останній був збольшевизований. В 11 Корпусі живіший рух був в 32 піші дивізії. Л. Ш.

ВІД АДМІНІСТРАЦІЇ

З технічних причин припинено друк 5-го і 6-го аркушів споминів А. Камінського „В волинській тихій стороні“. Ці аркуші вишлемо точним П. Т. Передплатникам в липні ц. р. з числом 7.

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

XI. річник (Число 6.) Червень

ЗМІСТ:

На панцирці під Хировом
Іван Садлич 2

Перший день у Гмінді
Ірина Олеськова 4

Санітарна Місія для поборення пошестей на Україні
о. Володимир Демчук 8

Де були українські полки австрійської армії при кінці світової війни
Лев Шанковський 14

Революційно-мілітарна акція "Оборони України“ на терені Чугуївської Військової Школи
В. Евтимович 18

З війни на війну
Петро Мигович 21

Список поляглих у визвольних змаганнях уродженців міста Белза 23

Справлення похибок 24

Від Адміністрації 24

Wydaje: Wydawnicza Kooperatywa „Czerwona Kałyna“, Lwów, ul. Zimorowicza 12. Zaw. Osyp Nawročkyj.
Redaktor: Wasyl Sofroniw-Łewyćkyj. Drukarnia „Słowo“ we Lwowie, ul. Czackiego 6.
Видає: Видавнича Кооператива „Червона Калина“, Львів вул. Зіморовича 12. Зав. Осип Навроцький.
Редактор: Василь Софронів-Левицький. Друкарня „Слово“, у Львові, вул. Чацького 6.

Перегляньте свою бібліотеку, ЧИ ВИ МАЄТЕ ВЖЕ:

ВЕЛИКУ ІСТОРИЧНО-ВОЄННУ МОНОГРАФІЮ О. Думіна

„ІСТОРІЯ ЛЕГІОНУ УСС“

з численними картинами боїв і походів УСС та поверх 100 оригінальними, здебільша ще ніде не репродукованими світлинами, зі списком всіх поляглих і ранених УСС.
ЦІНА зол. 15·—, з пересилкою зол. 15·60

Історію Січових Стрільців

„ЗОЛОТІ ВОРОТА“

що є продовженням Історії Легіону УСС. Книга обіймає праці Василя Кучабського, ген. Безручка та Івана Шендрика, численно ілюстрована світлинами з життя СС.
ЦІНА зол. 15·—, з пересилкою зол. 15·60

„ВЕЛИКИЙ СПІВАНИК ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

збірник пісень стрілецьких, історичних, побутових та обрядових на хори мішані, мужеські й жіночі, зредагований д-р З. Лиським. Є це одинока й необхідна книга пісень, без якої не обійдеться ні один хор в селі чи в місті та знавці і прихильники рідної пісні.
ЦІНА в твердій тревалій оправі лише зол. 28·50, опакування і висилка зол. 1·—

Пропамятну Книгу-Альбом

„ПАМЯТІ ВОЖДА УГА“

Колишні адютанти та товариші зброї описали повне трудів на службі Батьківщини життя Покійного Генерала Мирона Тарнавського. Окремо докладно змальовано перебіг Його величавого походу на вічний спочинок, зілюстрований численними світлинами.
ЦІНА примірника зол. 5·—, з пересилкою зол. 5.50.

ІСТОРИЧНИЙ КАЛЄНДАР-АЛЬМАНАХ „ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“ на 1939 р.

Зміст цього Календаря доказує, що український нарід не обмежувався лише до збройних чинів, але працював у всіх ділянках життя. Цілий Календар заповнений статтями та споминами про дипльоматичні звязки України з чужими державами, про працю дипльоматичних місій, посольств, про мирові переговори і т. д. В Календарі нові ніде не друковані та актуальні матеріяли, ілюстровані оригінальними світлинами українських дипльоматичних посольств і місій.
ЦІНА зол. 1·50, з пересилкою зол. 1·85.

„ЧУЖИНЦІ ПРО УКРАЇНУ“

цінна, ревеляційна й дуже на часі праця проф. д-р Володимира Січинського. В книзі є зібрані спомини і замітки про Україну й українців мандрівників, дипльоматів, купців, науковців ріжних культурних народів від найдавніших часів. Це незвичайно цінна скарбниця для пізнання минулого й сучасного українського народу у всіх проявах його життя і творчости.
Цю книжку повинен прочитати кожний культурний українець!
ЦІНА примірника зол. 2·—, з пересилкою зол. 2·50.

Спомин ген. Антона Кравса

„ЗА УКРАЇНСЬКУ СПРАВУ“

Цею книжкою передає достойний автор нащадкам переживання власні й УГА за Збручем в часі змінливих подій, переворотів та переходів.
ЦІНА зол. 1·—, з пересилкою зол. 1·25.

„Червона Калина“, Л[illegible] вул. Зіморовича ч. 12., почт. скр. ч. 43.

Сренить муха
Врешті... хляп
в славний
„ЗОРЯ"
МУХОЛАП...

О. ЛЕВИЦЬКА і Ска
Львів, Кордецького ч. 51.

ЧИ В ДОМА, ЧИ НА ПРОХОДІ -
КАЛИНА
СТАНЕ В ПРИГОДІ.

Для твоєї цери
конечне тоалєтове мило
„Центросоюз"

каву „ПРАЖІНЬ" пє кожний, хто раз спробував.
„СУСПІЛЬНИЙ ПРОМИСЛ"
ЛЬВІВ, 24. ВУЛ. ЖОВКІВСЬКА Ч. 188.

Передплачуйте!
„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ"
Річна передплата зл. 13·—

Адреса: „ЧЕРВОНА КАЛИНА"
Львів, Зіморовича ч. 12. II. пов.
тел. 257-79. Почтова скритка 43.